

Ігнат Дамейка — светач сусветнай цывілізацыі

*Матэрыялы VI Карэліцкіх
чытанняў
(г. п. Мір, 12 вер. 2002 г.)*

Мінск
«Энцыклапедыкс»
2002

Рэдкал.: Л. Уладыкоўская-Канаплянік (гал. рэд.) і інш. — Мн.: «Энцыклапедыкс», 2002. — 136 с., [4] іл.

ISBN 985-6599-64-4.

Ігнат Дамейка і сучасная Беларусь: Уступнае слова

Гісторыя набывае асаблівае значэнне, калі разам з вывучэннем мінулых падзей, высвятленнем гістарычнай праўды сацыяльны вопыт дапамагае будаваць сучаснасць, праектаваць перспектыву на будучыню. У чым прыклад і ўзор нам, сённяшнім, — сусветна вядомая постаць Ігната Дамейкі? У чым актуальнасць ягонай спадчыны?

Безумоўна, Ігнат Дамейка — чалавек рэнесанснага тыпу, пра якіх кажуць “тытан па сіле думкі, страсці і характару, па шматбаковасці і вучонасці”. І навукоўцам ён быў шматпрофільным: з лёгкасцю пераходзіў ад геалогіі да батанікі, ад эканомікі да літаратуры, ад географіі да адукацыі. І што немалаважна, у кожнай з гэтых галін ведаў І. Дамейка быў глыбокім, высокапрафесійным спецыялістам: чалавек, які ведае ўсё агульна, абстрактна, не адкрые, напрыклад, новыя віды раслін і жывёл, як гэта зрабіў Дамейка.

Як патрэбныя нам сёння такія людзі! Сацыяльна-палітычныя ўмовы, эканамічныя рэаліі вымагаюць эластычнага ўмення пераходзіць ад адной спецыяльнасці да іншай, бо шэрагі беспрацоўных папаўняюць, як правіла, вузкія спецыялісты — і па прафесіі, і па кругаглядзе.

Іншая рэч, што і навука сучасная празмерна спецыялізаваная, завужаная. У сацыяльнай практыцы фактычна ўсё падзяляецца, усё функцыянуе асобна: адукацыя, навука, эканоміка, палітыка. Сучаснае ж беларускае грамадства — пераходнае, калі шукаюцца шляхі далейшага развіцця, утвараюцца новыя структуры. А гэта і ёсць палітыка. Навука ж павінна служыць практыцы, дапамагаць грамадству, дзяржаве вырашаць канкрэтныя жыццёвыя праблемы. Ці гуманітарны, прыкладам, павінны скрозь займацца даўно мінулым часам ці абстракцыямі, якія не маюць да Беларусі ніякага дачынення?

Асабліва запатрабаваныя зараз людзі з добрымі арганізатарскімі здольнасцямі. Перадусім у галіне асветніцтва, адукацыі, навукі, культуры. Бо ў рэшце рэшт не паўстанні вызначаюць пераможцаў, а інфармацыя, веды, інтэлект, духоўнасць. Практыка сведчыць пра тое, што выдатныя навукоўцы вельмі рэдка становяцца добрымі менеджарамі. Ігнат Дамейка — прыклад вучонага-арганізатара, які здолеў заснаваць у Чылі Нацыянальны ўніверсітэт. Дзе б нам знайсці яшчэ аднаго Дамейку, які створыць Беларускае нацыянальнае ўніверсітэт?

Той навуковы напрамак, які развіваў І.Дамейка ў Чылі, не толькі не страціў сваёй актуальнасці ў 21 стагоддзі, а наадварот, набыў яшчэ большае значэнне. Забруджанасць навакольнага асяроддзя, драпежныя адносіны да прыроды, шматлікія экалагічныя праблемы ёсць сведчаннем нашай няўвагі да Зямлі, яе закінутасці. Хаця сёння ўжо нібыта “працуем” з наасферай. Экалагічны рух цесна звязаны з тымі праблемамі, якія распрацоўваў І.Дамейка. Праўда, вучоны адкрываў новыя віды ў жывёльным і раслінным свеце, а сёння Чырвоная кніга папаўняецца новымі звесткамі аб папуляцыях жывёл і раслін, якія знікаюць.

Ігната Дамейку называлі вялікім асветнікам. Не толькі таму, што жыў ён у эпоху Асветніцтва. Найперш дзякуючы яго неаслабнай празе распаўсюджваць сярод людзей ідэалы добра, красы, праўды. А хіба сучасны духоўна-маральны крызіс можна пераадолець інакш, як толькі праз штодзённую асветніцкую працу па папулярызацыі ведаў беларускай культурнай традыцыі, агульначалавечага духоўнага вопыту? Асаблівую, глабальную значнасць і актуальнасць набывае асветніцтва як комплекс спосабаў і метадаў, накіраваных на фарміраванне гуманістычных ідэалаў, такога грамадскага і індывідуальнага светапогляду, які для нашага перыяду з’яўляецца перадавым, прагрэсіўным.

Арыентацыяю на маральныя каштоўнасці І.Дамейка выявіў сваю беларускую ментальнасць, сваю шляхетнасць не толькі паводле радаводу, каранёў, але шляхетнасць ад Бога. Адкрытасць, пошук праўды, свабодалюбства, годнасць, няўрымслінасць — наш зямляк увасобіў у сабе гэтыя лепшыя якасці нацыянальнага характару, якасці, якія заўсёды мелі беларусы, але сёння ў большасці сваёй страцілі.

Беларускі нацыянальны шлях вызначаецца многімі асаблівасцямі, сярод якіх не апошняя — дзівосная здольнасць аддаваць свету і свае ідэі, і свае лепшыя таленты. Ігнат Дамейка — не выключэнне. І сёння беларусы дзеляцца са светам сваім духоўным, інтэлектуальным, творчым патэнцыялам. Хіба што ўсё цяжэй ігнараваць, абыходзіць, замоўчваць Беларусь як Радзіму выдатных мастакоў, пісьменнікаў, навукоўцаў.

Спадчына Ігната Дамейкі застаецца для вечнасці. Дамейка ж жыве найперш у людзях, якія гэтак жа актыўна і ахвярна працуюць для будучыні і на славу Беларусі. І яны заслугоўваюць падзякі сучаснікаў і нашчадкаў.

Ihnat Damiejka and the present-day Belarus. Opening address

History takes on special significance when a social experience together with study of the past and elucidation of historical truth helps to build the present and project a perspective for the future. What example gives the world-famous figure of Ihnat Damiejka to us, the present-day people? What is the actuality of his legacy?

There is no doubt that Ihnat Damiejka was a man of Renaissance who can be described as «the Titan of mind, of passion and character, of variety and erudition». He also was a multiple-discipline scientist, he was good in geology and botany, in economics and literature, in geography and education. And what is important I. Damiejka was the professional in the mentioned fields of knowledge. The person who possesses only abstract knowledge cannot discover, for example, new species of plants and animals as it was made by Damiejka.

We need such people today! The socio-political conditions, the economic reality we have require elastic ability to change professions, because, as a rule, ranks of the unemployed are enlarged by narrow-minded professionals.

It's quite another matter that the modern science is too specialized and narrowed. In the social practice everything is divided and functions separately: education, science, economics, politics. The present-day Belarus is a transitional society in which new courses of development are looked for and new structures are organized. This is the politics. Science should serve the aims of practice, help people and state to solve concrete everyday problems

For example, whether humanitarians should investigate only the past or the abstractions which have nothing in common with Belarus?

We need especially the people who are good organizers. First of all in the sphere of education, science, culture. After all, not rebellions but information, knowledge, intellect, spirituality nominate a winner. Our life shows that excellent scientists very rarely become good managers. Ihnat Damiejka is an example of a scientist-organizer who was able to establish the Chilean National University. Where can we find one more Damiejka to establish the Belarusian National University?

The scientific trend developed by Damiejka in Chile has not lost its urgency, it has become even more important in the 21st century. Pollution of the environment, destructive attitude towards nature, numerous ecological problems show our indifference to the Earth. Though it seems that we «work» with the noosphere. Ecological

development is bound up with the problems worked out by I. Damiejka. In fact, the scientist discovered new species in the world of animals and plants and the Red Book today is enlarged by new facts about the species of animals and plants which are disappearing.

Ihnat Damiejka was called a great enlightener not only because he lived in the time of Enlightenment. Mainly he was called so for his aspiration to spread good, beauty and truth among people. Whether it is possible to overcome the present-day spiritual-moral crisis otherwise than through cultivation of the Belarusian cultural tradition and the spiritual experience common to all mankind?

Enlightenment takes on special global significance and actuality when it is a complex of methods which are directed towards formation of humanistic ideals which are progressive for our epoch.

I. Damiejka revealed his Belarusian mentality, his heaven-born nobility through his orientation towards moral values. Our compatriot mirrors the best features of the national character such as openness, search for truth, love of freedom, pride, restlessness.

The Belarusian national path is characterized by many peculiarities. One of them is a strange flair to give up to the world its ideas and the best talents. Ihnat Damiejka is not an exception. Today Belarusians share with the world their spiritual, intellectual and creative potential. And it becomes more difficult to ignore Belarus as the Homeland of prominent artists, writers, scientists.

The legacy of Damiejka remains for eternity. Damiejka lives in the people who take an active part in the work for the future and the greater glory of Belarus. And they are worthy of gratitude from contemporaries and descendants.

Адам Плуг
[Да Ігната Дамейкі]

Хоць пад небам халодным, пахмурным краіны
Гадаваць немагчыма кустоўнік лаўровы,
Мы знаходзіць у нас, аднак, можам расліны,
Калі трэба ўшаноўваць вянкамі галовы.

А чыя найбольш варта такой пашаноты
За тваю, дарагі госць з далёкага свету,
Дзе шчаслівы наш гонар, айчынныя цноты
Між чужынцаў пранёс ты праз доўгія леты?
За тваю, Тамаша друг адданы і Яна,
Эдуарда, Адама і цэлай Плеяды
Прамяністай, якая ад Бога прыслана,
Каб айчыннаю славай ясніць далягяды,
Запаліўшы святы Зніч на родным алтары,
Зніч любові й ахвяр, і з яго палымнення
Іскры ўжо з пакалення пайшлі ў пакаленне.

.....

Ты ж грудзей маладых сваіх чыстым духаннем
Зніч раздзьмухваў, калі ў Вільні з самых зародкаў
Здабываў скарбы ведаў з вялікім стараннем
І калі йшоў за плугам, араў ніву продкаў,
Калі Гурту Блакітных у зродненым коле
Мацаваў дух прароча, расказваў пра зерне,
Што дае людзям плён і не згіне ніколі,
Нават чорт, утаптаўшы, зямлі яго верне;
І калі, малады, каб пазбыцца нягодаў,
У шырокі пайшоў свет на пошук прыгодаў,
І на іншым паўшар'і заслугаў адзінай
Здабываў славу й гонар зямельцы радзімай.

А цяпер, як мінуў час разлук паўвяковы,
«Панна свеціць святая табе з Чанстаховы
І з душой, што расстаннем была засмучона,
Цябе цудам вяртае ў айчыннае лона,
Да пагоркаў лясных, да лугоў фарбаваных,
Па-над Нёмнам блакітным шырока пасланых,
Да палёў, маляваных святлом размаітым,
Залацістай пшаніцай, сярэбраным жытам», —
Дык прымі той вянок, які ўскладваюць брацці!
І хаця ён заслуг тваіх, цнот не аплаціць,
На яго паглядзі ўсё ж сваім мілым вокам;

Знойдзеш сведчанне ў ім, што быў добрым прарокам,
Як казаў, што не зведаем голаду мукі,
Бо зярня, што засеялі вашыя рукі,
Не змарнела, хоць часта ўраганаў бурлівых
Градабой і залева спустошвалі нівы;
Бо для нас філарэцкія песні не сціхлі.

.....

Хай запэўненне тое, што ў гэтыя хвілі
Сэрца ўсе пацвярджаюць, у такт з маім б'юцца
І ў айчыну вяртанне тваё блаславілі,
У бадзёрым спакоі табе дасць адчуцца.
І хаця ў нас убога і холад, хмурыны,
Ды ніколі душа ў табе жаль не абудзіць,
Што для нас ты пакінуў цяпло той краіны,
Дзе шчыруюць багатыя, вольныя людзі,
Бо табе пазіраючы ў вочы ўрачыста,
Бачым бляск маладосці твае прамяністай.

Пераклад Уладзіміра Мархеля

Уладзімір Красюк (Мінск)
Дзятлаўскія старонкі жыццяпісу

Маштабы асобы вызначаецца не толькі яе ўкладам у каштоўнасныя набыткі грамадства. Яны залежаць яшчэ і ад таго, наколькі чалавек застаецца адданым свайму жыццёваму крэда, насколькі гэтае крэда адпавядае патрабаванням часу. “Жывучы – быць карысным для іншых, інакш лепш не жыць”, – гэтыя словы І. Дамейкі былі квінтэсенцыяй яго існавання. Карысным для людзей ён быў перш за ўсё сваёй навукавай, а таксама грамадскай дзейнасцю. Не толькі тытанічная навуковая праца ў Чылі, дзе вялікі пераўтваральнік прыродазнаўства быў “апосталам навукі”, не толькі ўдзел у вызваленчым руху характарызаваў яго жыццёвую пазіцыю, але і жыццё ў глыбінцы раскрывала багацце творчай натуры, імкненне рэалізаваць свае надзвычайныя здольнасці. У поўнай меры гэта адносіцца да Дзятлаўшчыны, куды яму не аднойчы давалося вяртацца.

Існуюць пэўныя супярэчнасці ў асвятленні храналогіі першага знаходжання І. Дамейкі ў Жыбартаўшчыне, ці, па-ранейшаму, – Жыбуртоўшчыне, што каля Дзятлава, куды ён быў сасланы пад нагляд паліцыі ў 1824 г. за ўдзел ў руху філаматаў і філарэтаў. У энцыклапедычным даведніку “Мысліцелі і асветнікі Беларусі”, у кнізе А. Мальдзіса “Падарожжа ў XIX стагоддзе” гаворыцца, што спачатку Дамейка быў высланы з Вільні ў в. Заполле на Лідчыне, а потым у в. Жыбуртоўшчына, у маётнак дзядзькі. А ў кнізе “Ігнат Дамейка (1802—1889)” (Варшава; Ліда, 2002) сказана, што шэсць гадоў Дамейка правёў у маёнтках дзядзькі Ігната, спачатку ў Жыбуртоўшчыне, а потым ў Заполлі. Ва ўсякім выпадку, у сваіх успамінах І. Дамейка піша, што ў 1884 г. прыехаў у Жыбуртоўшчыну, дзе не быў 53 гады. Значыць, апошні раз ён быў там у 1831 г., якраз напярэдадні лістападаўскага паўстання, у якім прыняў актыўны ўдзел.

Як жылося маладому магістру філасофіі ў якасці ссыльнага? Чым ён займаўся, як бавіў час? Яго жыццёвая і інтэлектуальная энергія перамагала роспач расставання з віленскімі сябрамі і перажыванні з прычыны прымусовага знаходжання ў вёсцы. Тут ён здолеў выявіць сваю творчую натуру, займаўся навукай і рабіў дабро людзям. Яму было забаронена паступаць на дзяржаўную службу, весці грамадскую дзейнасць. І Дамейка пачаў вынаходзіць метады паляпшэння апрацоўкі зямлі, праводзіць доследы па вырошчванні жывёлы на навукавай аснове. У сваіх успамінах ён зазначае, што ў Жыбуртоўшчыне падчас прыезду ў 1884 г. яго ў першую чаргу

зацікавіў стан сада, дома, стадолы, стайні; ён абышоў усе палі, лугі, палеткі аўса і землі, дзе некалі ў маладосці ўжываў новыя прыёмы вядзення гаспадаркі. Уважліва аглядзеў статкі свойскага быдла, клеці, аборы, кухню, чародку свойскіх птушак.

І. Дамейка быў верны ідэям і заповітам філаматаў і філарэтаў. Таму як мог, ён стараўся аблегчыць долю прыгонных сялян. Ва ўспамінах былы выгнаннік адзначае, што па прыбыцці другі раз ў Жыбуртоўшчыну яго сардэчна віталі сяляне, якія памяталі пра яго і яго справы; сярод іх быў і стары Ян, равеснік Дамейкі. Старыя сяляне суседняй вёскі Норцавічы, сустракаючы Дамейку хлебам-салю, гаварылі: “Мы памятаем яшчэ маладога пана, і шмат якія жанчыны памятаюць”. І. Дамейка быў добрым гаспадаром. Ягоны сябра А. Міцкевіч пазней увасобіў яго ў паэме “Дзяды” ў вобразе аканома Жэготы (універсітэцкая мянушка Дамейкі).

Жывучы ў глыбінцы, І. Дамейка не парываў сувязяў з Вільняй, вёў перапіску з А. Міцкевічам і сябрамі-філаматамі, марыў пра падарожжы і вольнае жыццё, нават у 1825 г. спрабаваў аформіцца на службу ў Інжынерны Корпус у Варшаве.

Пазней, ужо будучы сусветна вядомым вучоным, маючы надзвычай вялікі аўтарытэт ў Чылі, І. Дамейка ніколі не расставаўся з намерам вярнуцца на Радзіму. Але на працягу многіх гадоў не меў такой магчымасці, бо не было да каго ехаць. Нарэшце, калі ў 1877 г. дачка Ганна ўступіла ў шлюб з сынам яго сваяка Лявонам і маладая пара ў наступным годзе пераехала жыць з Сант’яга ў Жыбуртоўшчыну, з’явілася магчымасць вяртання ў родныя мясціны.

Пасля многіх гадоў вандровак па свеце, сарака шасці гадоў жыцця і працы ў Чылі вучоны нарэшце ступіў на родную зямлю. У сярэдзіне жніўня 1884 г. ён з сынамі прыбыў праз Еўропу ў Жыбуртоўшчыну – “апошні прыстанак майго 53-гадовага падарожжа”. Прыехаў, каб застацца назаўсёды.

І. Дамейка прыехаў са сваім сябрам юнацтва Антонам Эдвардам Адынцом, з якім сустрэўся па дарозе, у Жыбуртоўшчыну да іх завітаў і стары прыяцель Турскі. Успомнілі віленскія гады, абмеркавалі бягучыя падзеі. Дамейка пачаў абжывацца на новым старым месцы. Радаваўся паляпшэнню ў жыцці сялян. У гэты час ён атрымаў ліст з Парыжа, у якім чыліец Хаакін Дыяс паведамаў, што мае ад вучняў Дамейкі з Сант’яга даручэнне перадаць яму залаты медаль у доказ іх удзячнасці.

Аднак трэба было вызначыцца з будучыняй сыноў, да таго ж, заставаліся няскончаныя навуковыя і грамадскія справы. Таму ў верасні І. Дамейка праз Варшаву і Берлін паехаў у Парыж, дзе

ўладкаваў сына Казіміра ў Горную школу і сустрэўся з сям'ёй сына А. Міцкевіча. У сакавіку 1885 г. ён наведаў Рым, Неапаль, подняўся на Везувій. Уладкаваўшы сына Гернана ў духоўную семінарыю, заехаў у Кракаў. Потым, павандраваўшы па Палесціне, вярнуўся ў сярэдзіне кастрычніка з паломніцтва па Святой Зямлі праз Парыж у мілую яму Жыбуртоўшчыну.

Тут І. Дамейка правёў наступныя два гады. Адпачываючы ад жыццёвых перыпетый, ён не заставаўся ў баку ад спраў, вёў навуковую перапіску. У красавіку 1887 г. Ягелонскі ўніверсітэт надаў Дамейку званне ганаровага доктара медыцыны. Па розных справах ён выязджаў у Рым, Парыж, некалькі разоў у Варшаву і Кракаў. Пэўна, у Жыбуртоўшчыне, у зацішшы, можна было няспешна акінуць позіркам пражытыя гады, насычаныя падзеямі, падвесці пэўныя вынікі навуковым пошукам. Аднак ставіць кропку было яшчэ рана. І 24 мая 1887 г. на навуковым пасяджэнні Акадэміі навук у Кракаве Дамейка прачытаў даклад па методыцы вывучэння і навучання фізічнай геаграфіі, прадставіўшы геаграфічную карту, якую раней падрыхтаваў у Парыжы.

У Жыбуртоўшчыне можна было не толькі няспешна падводзіць рахункі былым справам, але і рабіць прыкідкі на будучыя часы. Абмеркаваўшы з блізкімі сітуацыю, Дамейка вырашыў, што сыны Казімір і Гернан павінны застацца на зямлі маці. Таму, пражыўшы ў Жыбуртоўшчыне з 1884 па 1888 гг., Ігнат Дамейка вырашыў яшчэ раз наведаць Чылі, каб уладкаваць будучыню сыноў. У канцы лета 1888 г. ён адбыў у Сант'яга з надзеяй зноў вярнуцца на Радзіму і там скончыць свой жыццёвы шлях, назаўсёды застаўшыся ў роднай зямлі. Аднак падчас марскога падарожжа ён захварэў, прыбыў сур'ёзна хворым у Сант'яга і праз некалькі месяцаў памёр. Для чылійцаў пахаванне І. Дамейкі стала агульнанароднай жалобай.

Ігнат Дамейка быў патрыётам сваёй зямлі. Шанаваў сваю малую радзіму, тыя мясціны, дзе даваўся жыць. Воляй цяжкага лёсу Жыбуртоўшчына, Дзятлава былі прытулкам у самых нялёгкія часіны яго няпростага жыцця. Здаецца і цяпер тут лунае светлы дух чалавека, які любіў гэтую старонку.

Святлана Кошур (Карэлічы)

Матэрыялы пра Ігната Дамейку ў экспазіцыі і фондах Карэліцкага краязнаўчага музея “Зямля і людзі”

Шчодрая Карэліцкая зямля падарыла свету шмат таленавітых літаратараў, вучоных, артыстаў. Сярод іх ёсць людзі, якія не маючы магчымасці жыць і працаваць на радзіме, свае веды, свой талент аддавалі на карысць іншых дзяржаў, але іх навуковыя адкрыцці і творчыя дасягненні – гэта і агульначалавечы набытак. Больш за поўстагоддзя жыве за межамі радзімы выдатны вучоны, акадэмік Міжнароднай акадэміі астранаўтыкі, доктар філасофіі ў галіне матэматыкі і гісторыі навукі Барыс Кіт. Адзін з пачынальнікаў амерыканскай астранаўтыкі, аўтар першага падручніка па ракетнай тэхніцы і ракетным паліве, якім і сёння карыстаюцца вучоныя многіх краін свету, здольнасці да матэматыкі праявіў яшчэ ў школьныя гады, калі быў вучнем Карэліцкай школы.

46 гадоў пражыў у Чылі вучоны-даследчык, геолаг Ігнат Дамейка. Менавіта там, у гэтай далёкай краіне, ён здзейсніў свае асноўныя навуковыя адкрыцці, пакінуўшы чалавецтву ў спадчыну ў 130 навуковых прац, шматлікія падручнікі і каштоўныя калекцыі мінералаў.

Выхаванец Віленскага ўніверсітэта і Парыжскай Горнай школы, нязменны рэктар ўніверсітэта ў Сант’яга на працягу 16 гадоў, вядомы даследчык прыродных багаццяў Чылі, выдатны педагог і арганізатар, Ігнат Дамейка ўвайшоў ў гісторыю краіны як адзін з буйнейшых дзеячаў духоўнай і матэрыяльнай культуры.

Чылійская зямля стала для яго краем, якому ён прысвяціў свае здольнасці, сваю энергію, сваю працу, там ён распаліў свой дамашні ачаг, там уздыхнуў у апошні раз.

І ўсё ж ён застаўся адданы сваёй бацькаўшчыне, пра якую памятаў кожную хвіліну жыцця, а ў лістах да сваякоў і сяброў заўсёды цікавіўся тым, што адбываецца ў родных мясцінах. Але толькі праз шмат гадоў, у 82-гадовым ўзросце, вучоны зноў з хваляваннем ступіў на родную зямлю. Свае ўражанні ад сустрэч ён пакінуў у дзённіку, які вёў усё жыццё. Кніга “Мае падарожжы” (дзённікі выгнанніка)”, выдадзеная ў 1962 г. у Вроцлаве, захоўваецца ў фондах Карэліцкага краязнаўчага музея “Зямля і людзі”.

Сышоўшы з цягніка ў Гарадзеі, І. Дамейка трапіў у абдымкі да сваякоў. Яго сустракалі дачка Аніта, зяць Леан, швагер Вяржбоўскі, пляменікі. Пасля ўсхваляванай сустрэчы, сеўшы ў экіпажы, усе рушылі ў Мядзвядку. Быў цудоўны ранак, і вучонаму здавалася, што нават летняе сонца радуецца яго шчасцю.

А колькі было хвалявання, калі ўбачыў ён мядзвядскую сядзібу! Амаль са слязьмі выйшаў з экіпажа. Не пазнаў ні двара, ні ганка. Агледзеў усе пакоі ў доме, затрымаўся на тым месцы, дзе 74 гады таму ляжаў яго нябожчык бацька. Дом быў прыбраны і ўтульны, але не той, што раней. Не пазнаў Ігнат Дамейка. і саду – на яго месцы быў парк. Вучоны наведаў магiлы братоў, пабачыў касцёльчык, дзе ў 10 гадоў прыняў першае прычасце, схадзіў у лес, куды хлопчыкам бегаў па грыбы і арэхі. Неба хмурылася, накрапваў дождж, але Ігнат Дамейка не спяшаўся – яго сэрца было перапоўнена радасцю ад сустрэчы з роднымі мясцінамі.

А назаўтра рана вучоны паехаў у Мір на магiлу бацькі, які быў пахаваны каля касцёла. І хоць было Ігнату тады няпоўных сем гадоў, усё ж ён успомніў, дзе магiла бацькі, успомніў і той момант, калі апускалі труну ў магiлу, а ён з братамі і дзядзькамі плакаў.

У гэты ж дзень схадзіў ён яшчэ раз у вёску, прайшоў яе з канца ў канец і выйшаў на мост цераз Ушу. Успомніў, як іх, малых, купалі ў гэтай рацэ. І прыемна было яму чуць, калі казалі старыя людзі, што памятаюць яго і рады яго вяртанню.

Два дні прабыў Ігнат Дамейка ў Мядзвядцы, а на трэці дзень выехаў у Далматаўшчыну – да швагра Вяржбоўскага, у дом сваёй сястры нябожчыцы Марыі. Сустрэкалі яго тут не менш усхвалявана і сардэчна, чым у Мядзвядцы. Некалі ў доме Вяржбоўскага жыві сябра Ігната Дамейкі – Ян Чачот, тут ён збіраў і запісваў беларускія народныя песні.

Праз дзень вучоны выехаў у Сачыўкі, у сядзібу, дзе некалі жыла яго бабка Анцута. Памятаў ён, як Марыя Верашчака, яго стрыечная сястра, разам з іншымі дзяўчатамі спявала песні на імянінах перад расчуденай бабуляй, памятаў, як развітаўся ён тут назаўсёды з маці, апошні раз пацалаваўшы ёй рукі, – а праз год яе не стала. Да яе на магiлу пайшоў ён назаўтра і, укланчыўшы, дзякаваў Богу, што дазволіў яму пасля паўвекавага выгнання зноў вярнуцца на магiлу маці.

У час вячэры ў Сачыўках Ігнат Дамейка пачуў спевы жней. На вуліцы прыгожая дзяўчына ў вянку з жытніх каласоў падышла да яго і пакланілася, а ён, згодна са звычаем, зняў з яе галавы вянок і перадаў распадыні дома, прыняўшы хлеб, які паднеслі яму паважаныя людзі. І доўга ў тую ноч не мог заснуць Ігнат Дамейка – успамінаў дзіцячыя гады, і аж да раніцы гучалі ў яго вушах дажынкавыя песні. . .

Вяртаючыся праз 4 гады разам з сынамі ў Чылі, Ігнат Дамейка захоўваў у душы ўспаміны пра гэтыя незабыўныя гады, якія ён

правёў на радзіме...

І родная зямля не забыла вялікага чалавека, які зрабіў на ёй свае першыя крокі. Шмат напісана пра вучонага ў Беларусі. Добра ведаюць пра яго і на Карэліччыне. У 1997 г. у час святкавання 195-годдзя з дня нараджэння І. Дамейкі ў Карэлічах адбыліся 4-я Міжнародныя чытанні, прысвечаныя спадчыне вучонага-асветніка. Тады ж у Мядзвядцы быў устаноўлены памятны знак ва ўшанаванне нашага славутага земляка, а ў мясцовай школе адкрыты музей, экспанаты якога расказваюць пра жыццё і навуковую дзейнасць Ігната Дамейкі. На наступны год Карэлічы і Мядзвядку наведалі ўдзельнікі 5-х Карэліцкіх чытанняў, прысвечаных Адаму Міцкевічу. Сярод гасцей быў нашчадак Ігната Дамейкі Мар’юш Германовіч, які прыехаў з Францыі.

Траюрадная пляменніца вучонага Ева Адахоўская, з якой музею ўдалося наладзіць перапіску, не маючы магчымасці прыехаць з далёкай краіны, даслала з Сант’яга ў Карэліцкі раённы краязнаўчы музей “Зямля і людзі” цікавыя дакументы і фотаздымкі, якія расказваюць пра жыццё нацыянальнага героя Чылі. Фотаздымкі зрабіў для музея Ігнасіо Дамейка, праўнук нашага славутага земляка. Яны былі змешчаны на выставе “Вялікі асветнік”, створанай у нашым музеі да 200-годдзя з дня нараджэння вучонага і выкарыстанай на перасоўнай выставе “Ураджэнец Мядзвядкі – нацыянальны герой Чылі”.

На фотаздымках мы бачым вучонага ў розныя перыяды яго жыцця: і ў час знаходжання ў Парыжы ў 1830-я гг., і ў час наведвання радзімы ў 1880-я гг. На адным з фотаздымкаў ён разам з сынамі Эрнанам і Казімірам, на другім – з сябрам А. Адынцом. Прыцягвае ўвагу фотаздымак Аніты, адзінай дачкі вучонага (нарадзілася ў 1854 г.).

Як вядома, Ігнат Дамейка ў 1859 г. ажаніўся з чылійкай Энрыкетай дэ Сатамаер, якая была маладзейшая за яго на 30 гадоў. З жыццяпісу вучонага, складзенага Евай Адахоўскай, даведваемся, што спачатку ў Дамейкі нават і думкі не было пра такі саюз, хаця прыгожая суседка падабалася яму. Згодна з сямейным паданнем, дыпламатычна падштурхнуў вучонага да больш блізкага знаёмства з суседзямі (з сям’ёй Энрыкеты) адданы яму слуга, індзеец Хуан. Калі ж знаёмства адбылося, высветлілася, што таямнічы і паважаны іншаземец ужо даўно прыцягваў увагу дзяўчыны, і яна не адмовілася стаць яго жонкай. Гэты шлюб доўжыўся 20 гадоў (Энрыкета памерла ад сухотаў у 1870 г.). У сям’і Дамейкаў нарадзілася чацвёра дзяцей (адзін з іх, сын Генрык, памёр у маленстве). Дачка вучонага Аніта ў

24-гадовым узросце выйшла замуж за свайго стрыечнага брата Леана і разм з ім, пакінуўшы бацькоўскі дом у Чылі, выехала на радзіму бацькі і пасялілася спачатку ў Мядзвядцы, а потым у Жыбуртоўшчыне (каля Дзятлава). Менавіта тут і спыніўся Ігнат Дамейка, калі ў 1884 г. разам з сынамі прыехаў на радзіму. Памерла Аніта ў 1917 г. у Варшаве бяздзетнай.

Старэйшы сын Ігната Дамейкі Эрнан (1859-1931) быў ксяндзам і таксама не пакінуў пасля сябе нашчадкаў. І толькі малодшы сын вучонага Казімір (1863—1922) прадоўжыў род Дамейкаў у Чылі. Як вынікае з радаводу, дасланага ў музей Евай Адахоўскай і складзенага Ігнасію Дамейкам, Здзіславам Рынам і Анітай Дамейка, у Казіміра было чацвёра сыноў – Ігнасію, Казімір, Карлас і Хуан, дачка Ганна і 23 унукі (пяцёра дзяцей было ў Ігнасію: Эрнан, Ігнасію, Кармэн, Ганна-Марыя, Марыя дэль Пілар; чацвёра ў Казіміра: Леан, Фернанда, Пабла, Хорхе; пяцёра ў Карласа: Карлас, Марыя-Алена, Аляксандр, Серхію, Хавіер; пяцёра ў Хуана: Пас, Хуан, Андрэс, Сесілія, Мігэль; чацвёра ў Ганны: Ганна-Марыя, Ігнасію, Альфонс і Хайм).

Наступныя два пакаленні, адзначаныя ў радаводзе, таксама шматлікія (мы налічваем 85 прапраўнукаў Ігната Дамейкі). Такім чынам, род гэты трывала ўкараніўся на чылійскай зямлі.

Ёсць на фотаздымках, дасланых з Чылі, дом Ігната Дамейкі ў Сант'яга, а таксама выгляд кабінета і салона ў гэтым доме. Дом знаходзіцца ў цэнтры Сант'яга ў старым квартале на вуліцы Куэта. Узведзены ён у 1836 г. і з'яўляецца помнікам архітэктуры. Некалі Інат Дамейка, у захваленні ад гэтага прыгожага куточка, пісаў свайму сябру Адаму Міцкевічу: “Набліжалася самая цудоўная пара года, квітнелі апельсінавыя сады, магноліі, паветра напаўнялася водарам белых і блакітных гартэнзій. Я выехаў за горад у пошуках доміка, які б нагадваў вёску. Знайшоў быццам бы не прызначаны [нікому. – Рэд.] дом, нядаўна пабудаваны адным французам, з даволі вялікім садом, з высокім вінаграднікам, пяцюдзсяццю апельсінавымі, шматлікімі персікавымі і абрыкосавымі дрэвамі, недалёка ад прыходскай царквы”.

Пашкодджаны ў час землятруса ў 1985 г., дом быў адноўлены, і цяпер там знаходзіцца музей І. Дамейкі.

У доме захаваліся рэчы, якімі карыстаўся вучоны. У пакоях – арыгінальная мэбля, у тым ліку пісьмовы стол, за якім І. Дамейка вёў перапіску з вядомымі вучonymі таго часу, са сваімі сябрамі і сваякамі. Побач са сталом – кніжныя шафы з кнігамі Дамейкі, паліца з сувенірамі. Ёсць тут і некаторыя мінералы з каштоўнай калекцыі вучонага, якая сёння знаходзіцца ва ўніверсітэце горада Ла Сэрэна.

Над сталом – копія абраза Вострабрамскай Маці Божай. На сценах пакояў – партрэты, польскія гравюры і карціны на рэлігійныя сюжэты. Ёсць і вялікія эквадорскія палотны.

Вяртаючыся з універсітэта, І. Дамейка любіў сядзець у самым маленькім пакоі ля каміна, дзе заўсёды рабіў сабе чай, а потым чытаў на польскай, французскай, іспанскай і іншых мовах. Часам ён маляваў або іграў на фартэпіяна. Тут, у гэтым доміку, вучоны пісаў свае працы – падручнікі па фізіцы і мінералогіі, кнігі па метэаралогіі і інш. Засталіся яго рукапісныя нататкі пра падарожжы, араўканцаў, пра Анды, мінералы, пра каланізацыю і адукацыю. Апошняя тэма асабліва хвалявала вучонага. Яго не задавальняла сістэма адукацыі, якая існавала ў Чылі. У 1842 г. ён напісаў працу, якая стала праектам рэформы ўсёй сістэмы народнай і універсітэцкай адукацыі. У сваіх вучняў наш зямляк імкнуўся выхоўваць высокія імкненні і мэты. “Юнак павінен адчуваць любоў да вучобы, каб развіваць свае разумовыя здольнасці... Калі з дзяцінства абуджаць у пяшчотным сэрцы і яркім уяўленні матэрыяльную выгаду і эгаізм, вельмі хутка яго талент будзе загублены і згасне”.

Актыўнасць, працавітасць і адданасць І. Дамейкі навуцы спрыялі яго вялікай папулярнасці ў Чылі. Не выпадкова адна з чылійскіх газет назвала вучонага “апосталам навукі”. Імя Ігната Дамейкі носяць горныя вяршыні, населеныя пункты, вуліцы, бібліятэкі, музеі, навучальныя ўстановы. Імем вучонага названы мінералы.

Нашаму земляку прысвечана шмат кніг і навуковых прац, у яго гонар адліты памятник медаль, у Сант’яга яму ўстаноўлены велічны помнік з надпісам “Вялікі Асветнік”. На адным з фотаздымкаў, атрыманых з Чылі, можна ўбачыць гэты помнік. Ёсць і апісанне яго ўрачыстага адкрыцця, якое адбылося 23 студзеня 1902 г. на могілках у Сант’яга, куды з фамільнага склепа быў перанесены прах вялікага вучонага.

Урачыстасць пачалася ў 9 гадзін раніцы. Перад гэтым ксёндз Эрнан Дамейка, сын вучонага, адслужыў імшы ў капліцы на могілках. Пасярод капліцы стаялі дзве мармуровыя урны, у якіх знаходзіўся прах Ігната Дамейкі і яго жонкі, навокал – мноства кветак. Пасля імшы ксёндз Ян Акура благаславіў урны, якія ў суправаджэнні вялікага натоўпу пад жалобныя песні манашак былі перанесены на месца вечнага спачыну і ўстаноўлены ў грабніцы пад помнікам. Помнік, выкананы ў строгім стылі, складаецца з парфіравага п’едэсталя і калоны, увянчанай бюстам Дамейкі.

Міністр адукацыі Чылі дон Рафаэль Балмакеда, які прысутнічаў

на ўрачыстасці, адзначыўшы ў сваёй прадмове, што ўрад прыняў рашэнне выдаць усе працы вучонага, парадамі і ведамі якога карысталася цэлае пакаленне, сваё выступленне закончыў наступнымі словамі: “Шанаваць вучоных, прызнаваць іх заслугі, праслаўляць іх дабрадзейнасць, паказваць на іх як на прыклад для моладзі – гэта ганаровы абавязак урадаў, якія прызнаюць, што прагрэс радзімы залежыць галоўным чынам ад распаўсюджвання карысных навук і ведаў, а таксама ад прыцягнення да разумовай працы і да здзяйснення дабрадзейнасці...”

Імя Ігната Дамейкі сёння добра ведаюць у розных краінах. Ушаноўваюць яго памяць і на радзіме. Варта адзначыць, што паводле рашэння Карэліцкага райвыканкама ад 28 верасня 1999 г. штогод таленавітым школьнікам раёна, пераможцам алімпіяд на раённым злёце выпускнікоў у канцы навучальнага года ўручаюцца стыпендыі імя І. Дамейкі. Імя вучонага носяць вуліцы ў Карэлічах і Мядзвядцы. Другі раз праводзяцца ў раёне прысвечаныя вучанаму Карэліцкія чытанні, арганізатарам якіх з’яўляецца Нацыянальны навукова-асветніцкі цэнтр імя Ф. Скарыны.

Не першы год займаюцца зборам матэрыялаў пра жыццё і навуковую дзейнасць І. Дамейкі супрацоўнікі раённага музея “Зямля і людзі”. У 1998 г. консул Чылі Аляксандра Гіббанс перадаў з Масквы для музея некалькі праспектаў са звесткамі пра Чылі. Спадзяемся мы і на больш шырокія кантакты з нашчадкамі І. Дамейкі. Не так даўно прафесар Адам Мальдзіс даслаў нам цікавыя матэрыялы пра аднаго з іх, а таксама перадаў копіі карт, складзеных І. Дамейкам, якія захоўваюцца ў бібліятэцы Парыжа. Нацыянальны цэнтр імя Ф. Скарыны дапамог нам наладзіць кантакт з траюраднай пляменніцай вучонага Евай Адахоўскай, якая разам з апошнім лістом даслала з Чылі ў музей сваю кнігу “Легенды далёкай Польшчы”, дзе ёсць успамін пра Мядзвядку.

Нядаўна мы атрымалі ліст з бібліятэкі імя І. Дамейкі ў Буэнас-Айрасе, супрацоўнікі якой жадаюць падтрымліваць кантакты з нашым музеем і абяцаюць пераслаць з Аргенціны звесткі пра вучонага.

Да юбілею Ігната Дамейкі было прымеркавана выданне раённым музеем кнігі С. Кошур “Вяртанне на Радзіму”, у якой змешчаны матэрыялы пра вучонага і іншых таленавітых землякоў. У выданні кнігі вялікую дапамогу аказаў прафесар Барыс Кіт, які ў свой час шмат зрабіў для беларускай асветы і заслугу ўвае самых удзячных слоў за сваю асветніцкую і навуковую дзейнасць.

З пачатку года чылійскія фотаздымкі занялі сваё месца ў адной

з залаў нашага музея і, я спадзяюся, у будучым мы зможам стварыць у музеі цікавую экспазіцыю, прысвечаную выдатным вучоным, асветнікам і творцам з Карэліччыны, якія на працягу стагоддзяў асвятлялі сэрцы і душы людзей, пашыраючы веды і культуру.

Ядвіга Аношка (Мінск)

«Малая Радзіма» І. Дамейкі

Акрамя месца нараджэння І. Дамейкі (в. Мядзвядка Карэліцкага раёна Гродзенскай вобласці), шмат іншых мясцін на тэрыторыі Беларусі ў межах Гродзенскай і Брэсцкай абласцей звязаны з яго імем. Тут ён правёў свае дзіцячыя і юнацкія гады, тут пражыў амаль 4 гады ў сталым узросце, прыехаўшы з Чылі ў 1884 г. Тут яго карані, тут пахаваны бацька і маці, іншыя родныя і сваякі. Гэтыя мясціны сёння прыцягваюць да сябе шматлікіх гісторыкаў, краязнаўцаў, пісьменнікаў. Сюды прыязджаюць не толькі з Беларусі і Польшчы, але і з Францыі, Аўстраліі, Чылі і іншых краін свету. Удалося адшукаць больш за 200 нашчадкаў і сваякоў знакамитага вучонага. Некаторыя з іх ужо неаднойчы прыязджалі ў Беларусь. Сапраўды, зямля продкаў мае велізарную прывабную сілу.

Царызм не дазволіў І. Дамейку аддаць свой талент на карысць роднай зямлі і роднага народу. Высока ацэнены яго ўклад у развіццё Чылі. Там яго называюць апосталам навукі і лічаць палякам, у Беларусі палякі збіраюць экспанаты для музеяў. І. Дамейка ўсім сваім жыццём заслужыў права на памяць і помнік на роднай зямлі.

Трэба адзначыць, што асабліва багатыя на сувязь з імем і родам Дамейкаў Гродзеншчына (Карэліцкі, Навагрудскі, Лідскі, Дзятлаўскі, Шчучынскі р-ны) і Брэстчына (Баранавіцкі р-н).

Карэліцкі раён

Вёска Мядзвядка, 15 км ад г. п. Мір. Тут 31 ліпеня 1802 г. нарадзіўся І. Дамейка. Тут праходзіла яго сталенне. У старой уніяцкай царкве ён прыняў першае прычасце, разам з бацькамі і сялянамі ўдзельнічаў у святочных працэсіях. Да моманту прыезду на радзіму (1884) сядзіба была канфіскавана (мал. 1), царква зачынена і занядбана. Усю вёску прымусам наварнулі ў праваслаўе. Народ не хадзіў ні ў царкву, ні ў касцёл. У 1997 г. (да 195-годдзя з дня нараджэння) у школе адкрыты музей І. Дамейкі (мал. 2). У цэнтры вёскі ўсталяваны памятны знак (мал. 3), разбіты сквер, імем І. Дамейкі названа цэнтральная вуліца.

Горад Карэлічы, 194 км на ў ад Гродна. У краязнаўчым музеі знаходзіцца стэнд, прысвечаны І. Дамейку (мал. 4).

Г. п. Мір, 26 км на ПДУ ад Карэлічаў. Каля парафіяльнага ўніяцкага касцёла св. Мікалая з левага боку ад уваходу пахаваны бацька вучонага Іпаіт Ануфрыевіч Дамейка — старшыня Навагрудскага земскага суда. Пасля скасавання ўніяцтва касцёл быў перададзены праваслаўным, і шмат дошак з надпісамі, што былі на ўнутраных і вонкавых сценах, знікла. Невядома, ці была дошка,

прысвечаная І. А. Дамейку.

Вёска Далматоўшчына, 20 км на Пд ад Карэлічаў. Сядзіба, дзе раней жыла сястра Марыя (па мужу Вярбоўская). Побач з асноўнай сядзібай знаходзіўся маленькі домік, у якім, пасля вяртання са ссылкі, знайшлі прытулак сябры І. Дамейкі Ян Чачот (пражыў тут 3 гады) і Тамаш Зан.

Дзятлаўскі раён

Вёска Жыбуртоўшчына, 12 км ад чыгуначнай станцыі Наваельня. Маёнтак дзядзькі Ігната Дамейкі. Ён жыў тут у дзяцінстве пасля смерці бацькі. У 1823 г. пасля арышту быў сасланы спачатку ў Заполле (Лідскі р-н), а потым у Жыбуртоўшчыну пад нагляд паліцыі ў сувязі з прыналежнасцю да таварыстваў філаматаў і філарэтаў. Тут Дамейка вучыўся гаспадарыць. Дзядзька яго меў агранамічную адукацыю. Затым гаспадыняй стала дачка Ганна, якая выйшла замуж за Леана, сына дзядзькі Ігната. Прыехаўшы на радзіму, ён правёў у Жыбуртоўшчыне амаль 4 гады, з 1884 да 1888 гг. У гэты перыяд ён актыўна ўдзельнічаў у жыцці сваякоў і суседзяў. Залаты медаль з выявай І. Дамейкі ў знак удзячнасці ўраду Чылі быў высланы ў Жыбуртоўшчыну праз пасольства Чылі ў Парыжы на адрас: «Ігнасіе Дамейка, Жыбур, Літуанія».

Вёска Азяраны, 11 км на ПдУ ад чыгуначнай станцыі Наваельня. Раней належала дзядзьку Юзафу, выпускніку Горнай акадэміі ў Фрайбергу (Германія), які першы абудзіў у будучага вучонага цікавасць да мінералогіі. Гаспадарыў тут сын Юзафа — таксама Ігнат. Падчас прыезду ў 1884 г. І. Дамейка наведаў сваякоў і мясцовыя могілкі.

Вёска Норцавічы, 5 км на Пн ад г.п. Дзятлава. Вёска этнічна літоўская. Тут пахаваны дзядзька Юзаф — геолог і мінералог.

Лідскі раён

Вёска Крупава, 10 км на ПнЗ ад Ліды. У сярэдняй школе створаны музей І. Дамейкі. Экспазіцыю ўдалося зрабіць, дзякуючы Варшаўскаму музею Зямлі. Цэнтральная вуліца Лідская перайменавана ў вуліцу І. Дамейкі.

Вёска Заполле, на Пд ад Крупава. Гаспадарка дзядзькі Ігната Дамейкі. У 1818–1819 гг. Дамейка праводзіў тут канікулы. Сюды ён быў сасланы ў 1823 г. пасля царскага суда над членамі тайнага таварыства філаматаў. Тут І. Дамейка вучыўся гаспадарыць. У Заполлі пры фінансавай падтрымцы Міністэрства культуры і мастацтваў Польшчы ўстаноўлены абеліск з памятнай дошкай.

Горад Шчучын, 68 км на ў ад Гродна. Сюды ў 1812 г. прывёз Ігната дзядзька Юзаф Дамейка, які вучыўся ў Горнай школе ў

Нямеччыне. Тут, у Шчучынскай піярскай школе, падпарадкаванай Віленскаму ўніверсітэту, І. Дамейка вучыўся ў 1812–1816 гг. Паступіў адразу ў 3 клас (усяго было 6). Вывучаў класічныя мовы і ўдасканальваў родную. Батанічны сад, закладзены ў Шчучыне Станіславам Юндзілам, заснавальнікам геалогіі Літвы, быў першым на Віленшчыне.

Горад Навагрудак, 162 км на ў ад Гродна. Сюды І. Дамейка наведваўся неаднаразова: падчас запольскай ссылкі, рабіў замалёўкі руінаў палаца Міцкевічаў. У Доме-музеі А. Міцкевіча есць партрэт І. Дамейкі работы А. Кашкурэвіча.

Баранавіцкі раён

Вёска Сачыўкі, 10 км на ПнЗ ад Баранавічаў, на беразе Шчары. Радавое гняздо продкаў па матчынай лініі. У 1821 г. маці атрымала ў спадчыну маёнтак брата Станіслава Анцуты. Пераехала ў Сачыўкі, аддаўшы Мядзвядку сынам Адаму і Казіміру. Жыла тут у дачкі Антаніны (па мужу Язерскай). У дзяцінстве І. Дамейка часта гасцяваў тут у сваёй бабулі. У 1831 г. ён апошні раз развітаўся з маці, якая памерла ў 1832 г. і пахавана ў Сачыўках. І. Дамейка, прыехаўшы з Чылі ў 1884 г., наведаў маёнтак і магілу маці. Захаваўся паркавы ансамбль.

Вёска Крошын, 15 км на ПнЗ ад Баранавічаў, на р. Шчара, чыгуначная станцыя на лініі Баранавічы–Мінск. Пры мясцовым касцёле пахавана сястра Антаніна (Язерская). Касцёл разбураны, а ў 1920 г. на гэтым месцы пабудаваны новы храм. У 1884 г. І. Дамейка разам з сябрам-філаматам А. Адынцом пасадзілі 2 дубкі ў памяць пра сябе і А. Міцкевічу. Потым каля дубкоў быў устаноўлены камень з выбітым надпісам — вершам А. Адынца. Надпіс зрабіў мясцовы каваль, беларуекі паэт-дэмакрат П. Багрым. Ён тут нарадзіўся і пахаваны. І сёння дуб ахоўваюць землякі. У Крошынскім касцёле да гэтага часу знаходзіцца вялікая прыгожая люстра (жырандоль), зробленая П. Багрымам.

Вёска Паланэчка, 7 км на ПдЗ ад Мядзвядкі, на мяжы Брэсцкай і Гродзенскай абласцей. Тут у Юр'еўекім касцёле хрысцілі І. Дамейку. На месцы старога будынка ў 1899 г. ўзведзены новы храм.

Вёска Сталавічы, 7 км ад Баранавічаў. Тут праходзілі фэсты на дзень св. Ганны і сталавіцкія кірмашы, якія захаваліся ў памяці з дзяцінства. Барочны касцёл мальтыйскага ордэна XVIII ст. пасля паўстання 1863 г. перабудаваны пад праваслаўную царкву.

Вёска Бортнікі, 25 км на ПнЗ ад Баранавічаў. Маёнтак, дзе жылі блізкія сваякі — Слізні, вядомыя сваёй грамадскай і літаратурнай актыўнасцю. Брат І. Дамейкі Адам быў жанаты з Юз'яй

Слізень. Ота Слізень — філапат. Тут збіраліся філарэты, часта гасцявалі Т. Зан і Я. Чачот. І. Дамейка наведаў Бортнікі ў жніўні 1884 г.

Вёска Туганавічы (Карчова), 35 км на Пн ад Баранавічаў. Маёнтак блізкіх савякоў Верашчакаў. У 1815–1820 гг. тут гасцявалі А. Міцкевіч, Т. Зан, Я. Чачот, І. Дамейка. Тут адбылося знаёмства стрыечнай сястры Ігната Марыі Верашчакі з А. Міцкевічам. Маляўнічы туганавіцкі парк. Ва ўрочышчы Кут ляжыць валун «Камень філарэтаў» (мал. 6).

Апісанья вышэй 17 населеных пунктаў на беларускай зямлі, верагодна, не складаюць поўны пералік месцаў, звязаных з жыццём І. Дамейкі на тэрыторыі сучаснай Беларусі.

Jadviha Anoška

The Homeland of I. Damiejka

The author shortly but intensionally describes the places related to I. Damiejka and his genealogy. There is description of 17 settlements in Belarus which save the spirit of creative work and perpetuate the memory of the famous scientist. There is no doubt that the Homeland of Damiejka is of historical value for the study of our country legacy.

Фальклор Карэліцкага раёна — калыска Ігната Дамейкі

Спынімся на аналізе сучаснай культуры вёсачкі Мядзведка Карэліцкага раёна, дзе 200 год назад нарадзіўся выдатны вучоны, які пакінуў прыкметны след у мінералогіі, фізіцы, хіміі, геаграфіі, батаніцы, геалогіі, педагогіцы, этнаграфіі, заалогіі, металургіі. Прааналізуем звесткі, якія сёння можна тут сабраць на аснове фальклору: музыкі, песень, абрадаў, разьбы па дрэве, кавальства, выцінанак, пекарскай пластыкі, ткацтва, вышыўкі, медыцыны, каб адчуць рэха той культуры, якая некалі калыхала калыску гэтага вучонага. Непасрэдны яго кантакт адбываўся з мясцовай культурай яшчэ ў дзяцінстве праз тутэйшых людзей — слуг, якія расказвалі яму казкі, даносілі звесткі пра мясцовыя абрады. А жывучы ў маёнтку каля вёскі, ён не раз чуў мелодыю народнай музыкі, песняў, да таго ж самаробныя рэчы, што майстравалі ў панскай сялібе мясцовыя ўмельцы, непрыкметна траплялі ў поле яго зроку, даючы ўяўленне пра адметныя рысы тутэйшай культуры. Напэўна, ніхто не будзе аспрэчваць, што выдатнае веданне культуры свайго народу дазволіла Дамейку ў далёкай краіне Чылі стварыць этнаграфічны музей іншага народа.

Сёння ўдаецца прыкладна ўстанавіць, на якіх інструментах ігралі ў вёсцы Мядзведка 100 гадоў назад. Бадай, як вясковыя, так і панскія дзеці пачыналі музычную адукацыю з чаротавай жалейкі, дудачкі з жытняй саломкі, свістка з кары лазы, берасцянкі з кары бярозы. Гэтыя рэчы майстравалі пастушкі, бавячы час, а потым раздавалі дзецям. Паны не забаранялі дзецям гуляць са сваімі пастухамі. У гэтым можна ўпэўніцца, пагутарыўшы з адным з такіх пастушкоў апошняга пана вёскі Мядзведка Іванам Карабачом. Ён расказвае, з якой радасцю яго сустракалі панскія дзеці, кожны бег насустрач, несучы сціснуты ў кулачок гасцінец: пячэнне, цукерку ці нейкія іншыя прысмакі.

Музыкі ў гэтай вёсцы ніколі не пераводзіліся. Распытваючы старых тутэйшых людзей, можна ўзнавіць прозвішчы музыкаў пачатку ХХ ст. Прыгадваюць Максіма Шыманскага, Івана Кідруна, Лявона Лісоўскага, якія ігралі на гармоніку. Здольнымі скрыпачамі былі Іван Тарасевіч, Мікалай Солтан. Апошні пры патрэбе мог іграць і на гармоніку і надта хороша спяваў. Дзе музыкі набывалі гармонікі, пакуль не ўдалося ўдакладніць, магчыма і самі майстравалі, бо яшчэ ў 50-я гг. скрыпку змайстраваў і на ёй іграў Генадзь Шыманскі. Дакладна вядома, што бубны выраблялі тутэйшыя музыкі з сабачай

скуры, паколькі яны больш гучныя, чым з цялячай, а на бубне падыгрывалі тыя вясковыя жыхары, якія мелі прыроджаны музычны слых. Даведацца падрабязна пра музыкаў вёскі, майстраў музычнай справы можна яшчэ ў Івана Шыманскага.

Народныя музыкі некалі ігралі толькі танцавальныя мелодыі. Пажылыя людзі вёскі, пералічваючы мясцовыя танцы, назвалі *польку*, *вальс*, *абэрак*, *кракавяк*, *падэспан*, *факстрот*, *лысы* і інш. Дзеці, якія не дасягнулі паўналецця, мелі свае танцы-гульні, у аснове большасці якіх быў карагод, і выконвалі не пад музычны акампанемент, а пад кароценькія песенькі. Яшчэ ў 40-я гг. ў вёсцы Мядзведка найбольш любімай лічылася гульня «Проса». У пачатку яе дзяўчаткі станавіліся ў радок, узяўшыся за рукі, насупраць — хлопчыкі. Спявалі па чарзе, прыгупваючы нагамі: «А мы проса сеялі, сеялі» — «А мы проса вытапчам, вытапчам». Заканчваўся дыялог словамі: «А мы дзеваньку забяром, забяром»... Хлопчыкі забіралі дзяўчынку. Заканчвалася гульня, калі ўсе дзяўчаткі пераходзілі ў рад да хлопчыкаў.

Якія ж песні некалі гучалі і спяваюцца сёння ў гэтай вёсцы? Раней вельмі часта песні разносіліся над вёскай у час вясяляў, радзінаў, жніва, на вячорках, падчас абрадаў Каляд і Вялікадня. Прыемна, што ўдалося ўзнавіць прозвішча самай галасістай спявачкі сто гадоў назад — ёю была Кацярына Солтан, а сёння — 90-гадовая Аляксандра Мазур. Людзі кажучь, раней яна запявала на ўсіх вясялях і хрэсьбінах. Сучасныя чатыры лепшыя спявачкі — Валянціна Богуш, Серафіма Касцюк, Ірына і Алена Лісоўскія — пачутыя ад сваіх маці песні, жніўныя, вясельныя, могуць узнавіць толькі фрагментарна. Варта дадаць, што спрадвеку галасістыя мясцовыя людзі мацавалі свае галасы ў царкоўным і касцельным хоры.

Пры даследаванні песеннай культуры гэтай вёскі склалася ўражанне, што менавіта песня «Із пад гор гары ехалі мазуры» была складзена ў Карэліцка-Навагрудскім рэгіёне нейкім самавукам-паэтам. У адным з яе куплетаў гаворыцца: «А мне мама прыказала, каб я з панам не гуляла. Мамы я баюся, мамы я баюся», а з заканчэння даведваемся, што простая дзяўчына выйшла замуж за пана. Па-першае, на карысць такога меркавання сведчыць мясцовая мова. Мы ведаем, бываюць выпадкі, калі прыгожая песня ляціць ад вёскі да вёскі, пералятаючы нябачныя рубяжы фальклорнай адметнасці, вызначанай вучоньмі, падпарадкоўваючыся іншаму моўнаму дыялекту. Па-другое, дзеля доказу варта звярнуць увагу на псіхалогію, этыкет мясцовых людзей. Вельмі важна, што ў размове са старэйшымі жанчынамі выяўляюцца паважлівае стаўленне да

аўтарытэту сваіх бацькоў, набожнасць, паслушэнства, якія грунтуюцца на захаванні дзесяці Запаветаў хрысціянства. Таму і ў песні сказ «мамы я баюся, мамы я баюся» зусім невыпадковы, ён прыадкрывае ўнутраны свет веруючага чалавека. Па-трэцяе, варта ўлічыць, што родавы герб мясцовай шляхты, заможнай ці нават беднай, дазваляў хлопцу або дзяўчыне лёгка перайсці ў вышэйшае саслоўе. Таму ў канцы песні гаворыцца, як простая дзяўчына выйшла замуж за пана.

У гэтай вёсцы цяпер спяваюць песні, якія можна пачуць і ў іншых рэгіёнах Беларусі. Напрыклад, песню «Мела маці сына». Кабеты ўдакладняюць, што яе перанялі ад спявачак з суседніх Лядаў. У 60–70-я гг. галасістыя жыхары вёскі былі аб'яднаны ў калектыв мастацкай самадзейнасці. Цяпер існуе хор настаўнікаў.

Невядома, якой мелодыі і зместу былі тыя дваццаць песняў, што ў хвіліну смутку іграў ў Чылі Дамейка. Але мы маем права сцвярджаць, што яго дзяцінства прайшло ў гурце таленавітага песеннага народа, а гэта не магло не паўплываць на яго любоў да музыкі.

Бадай, сабраць звесткі ў вёсцы Мядзведка пра такі жанр вусна-паэтычнай творчасці, як казка, мы ўжо не здолеем. Але ж калі маленькаму Ігнату расказвала казкі Тадора, дык не можа быць, каб на працягу 200 гадоў яна заставалася адзіным носьбітам такога жанру. У наш час на змену казцы прыйшлі кароценькая трапная прымаўка, анекдот. І майстрам вострага слоўца мясцовыя людзі называюць Мікалая Шыманскага.

Рэха культуры часоў Ігната Дамейкі адбіваецца ў мясцовых абрадах. Так, у гэтай вёсцы, у параўнанні з іншымі рэгіёнамі Гродзеншчыны, сваю адметнасць мае калядны абрад. Тут куццю пачынаюць есці пасля таго, як гаспадар прыносіць з гумна «каляду». Гэта ахапак сена і жменя неабмалочанага жыта, перавязаныя ў трох месцах. Гаспадар ставіў такі снапок у кут (тут гавораць — «на покуць»), паслаўшы пад яго крышку сена, а астатняе раскладваў на сталае, засцеленым абрусам-настольнікам. Ён расказваў дзецям, што такое чыніцца ў гонар Ісуса Хрыста, які нарадзіўся ў жлобіку, дзе ляжала сена. У меню паснай куцці абавязковым з рэдкіх лічыўся «квас» — вараныя сушонныя грыбы з капусным расолам, падкалечаныя мукой (на Смаргоншчыне кажуць «поліўка»), аладкі з макама, кісель з журавін... Варта дадаць, што тут кожная гаспадыня не клапоціцца, як то мае месца ў Жлобінскім рэгіёне Гомельшчыны, наварыць страў куцці абавязкова ў лішку, а не ў цотку. Хоць трэцяя куцця, як і першая, пасная, але паверх хрышчэнскай кашы кладуць

маленькі крыжык з лучынак. Назаўтра яго не паляць, а кідаюць у калодзеж. Зерне са снапка даюць курам, якіх некалі трымалі пад печчу; саломку адносяць у гумно і рэжуць у сячкарні на корм жывеле. На другую, багатую куццю (яе называюць «шчодрая») на сталі: варанае мяса, каўбасы, масла, сыр, пірагі, кісель. А каша з круп на гэты раз тлуста запраўлена салам. На запыт у мясцовых кабет, ці хадзілі на багатую куццю каляднікі, у Малых Мядзведках Ніна Козел, якой зараз 70 год, сказала, што хадзілі з зоркай, спявалі песню «Шчодры вечар», але «казу» не вадзілі. Гэта значыць, ніякага прадстаўлення не ладзілі. Кожную куццю заканчвае гаспадар ці гаспадыня словамі: «Дзякуй Богу, Ісусу Хрысту, Найсвентшай Маці за вячэру».

Тут, як і па ўсіх рэгіёнах Беларусі, жніўны абрад пачынаўся з жытняга снапка. Калі запытаць у тутэйшых людзей, чаму зажынкі пачыналіся з жытняга снапка, то яны ўдакладняюць — са збожжавых раней за ўсё паспявала жыта. Звычайна пасля спаду летняй гарачыні шла гаспадыня адна ці з дачкой на поле. Першыя зжатыя жменькі складвала ў снапок, перавязваючы перавяслам. Жнеі маглі жаць аж да вечара, але калі іншыя снапы заставаліся на полі, то да хаты вярталіся з маленькім, ставілі яго на покуці пад абразы. У такой дзеі ёсць адбітак звычай, запазычанага са Старога Запавету, але інтэпрэтаванага хрысціянамі па-свойму. Паколькі ў хрысціян на куце знаходзіліся абразы, вось і неслі яны свой першы ўраджай бліжэй да святых. Зярняткі з гэтага снапка ў Смаргонскім раёне выбівалі і потым свяцілі ў храме, адну частку дабаўлялі ў тое зерне, якое малолі на хлеб, другую — змешвалі з тым, якое сеялі. А вось у вёсцы Мядзведка з першым жытнім снапком паступалі інакш. Тут снапок стаяў аж да крышчэнскай куцці. Тутэйшыя мужчыны ўдакладнілі тое, што заставалася па-за ўвагай кабет. Жытні снапок стаяў у хаце, пакуль на полі жалі, пакуль жыта сохла, састаўленае ў мэндлі. А вось калі першы воз са снапамі прывозілі на падворак, гаспадыня выносіла снапок з хаты і паперадзе ваза несла ў гумно. Там клала на тое месца, куды складвалі ўсе снапы, і ён аказваўся пад самым нізом. Такім чынам, на покуці вясковай хаты некалі бывалі два снапка: адзін калядны, другі — жніўны. І сучасным даследчыкам народнай творчасці ні ў якім разе нельга лічыць, нібы адзін і той жа жытні снапок стаяў у інтэр’еры хаты каля шасці месяцаў.

Навуковую цікавасць для даследчыкаў можа мець іншы мясцовы абрад, карані якога ідуць у глыбіню XIX ст. Ён знітаваны з ушанаваннем сёмага жніўня, прысвечанага святой Ганне. Некалі ў гэты дзень пажар знішчыў вёску. Абрад пачынаўся з таго, што

ранкам усе гаспадары выносілі з хат сталы і ставілі на падворку, пры варотах накрывалі стол абрусом, клалі хлеб-соль, кусок самаробнага палатна, хтосьці ставіў букецік з жывых красак. Уся сям'я станавілася за сталом. Падыходзіў святар. Прысутныя акрывалі галовы кавалкам таго палатна, што ляжала на стале, таму яго даўжыня залежала ад колькаснага ліку сям'і. Святар маліўся, чытаў Біблію, паклаўшы яе на схіленыя галовы, пакрытыя палатном. У канцы малебна палатно, як ахвяру, аддавалі святару, а ён ішоў да наступнай хаты.

Пра такі від народнай творчасці, як разьба па дрэве, можна меркаваць па вонкавым выглядзе хат. Калі вёска Вялікія Мядзведкі апошні раз гарэла ў 1944 г., то драўляных старадаўніх рэчаў тут знойдзецца мала. Затое ў Малой Мядзведцы старэнькія, касабокія хаткі з маленькімі акенцамі, у якіх ужо ніхто не жыве, нагадваюць, што выгляд вясковых пабудоў значна змяніўся ў XX ст. Акрамя паноў, шляхты, ужо простыя сяляне пачалі будаваць сялібы вышэйшыя, аздабляць вокны ліштвой, прыбудоўваць веранды.

Зараз мастацкая разьба на ліштве ў вёсцы Мядзведка сціплая ў параўнанні з Гомельшчынай, але ўтворана за кошт пэўнага рытму прапарцыянальных скразных адтулінак геаметрычнага характару. Іх дапаўняюць накладныя дэталі іншай канфігурацыі. Мажорны акорд фасаду хаты надае ашалёўка вуглоў з накладной разьбой, выдзеленай колерам. Зараз старыя хаты абкладваюць белай цэглай, што падаўжае іх век, але ж у гэтым разе знікае разьбы па дрэве, бо яе закладваюць або адрываюць і паляць. Хочацца спадзявацца, што пры стварэнні новага музея Дамейкі такія рэчы будуць зносіць у фонды.

Мы мелі б вялікую магчымасць меркаваць пра густ, а значыць і талент продкаў мясцовых разьбяроў ці тых жа кавалёў, лепшыя працы якіх упрыгожвалі інтэр'еры святыняў, калі б не часы ваяўнічага атэізму, калі святыні зачынялі, а аздабленне нішчылася. Тое-сёе аб разьбярах можа яшчэ расказаць Мікалай Солтан, 1922 г. нараджэння, а яго працу можна ацаніць, прайшоўшы вуліцамі Мядзведкі і суседніх вёсак. Пачуць ад Мікалая можна будзе шмат аб чым, бо старая мэбля з XIX ст., аздабленая фляндроўкай, падцвердзіць, што майстэрства тутэйшых разьбяроў «ішло ў нагу» з модай тых часоў. Пра сакрэты і магчымасці кавальскай справы можна яшчэ даведацца ад Піліпа Касцюка.

Праходзячы сёння вуліцамі адной і другой Мядзведкі, можна ўбачыць вокны, завешаныя бялюсенькім цюлем, праз іх прасвечваюцца больш шчыльныя шматкаляровыя фіранкі. А вось у часы Дамейкі існаваў асобны від творчасці, які называўся выцінанкамі, калі вокны ўпрыгожвалі папяровымі фіранкамі. Спачатку такое

рамяство існавала ў побыце паноў, потым перайшло да шляхты, а калі папера стала больш таннай, змаглі яе набываць і сяляне. Мясцовыя кабеты прыгадваюць, што пры Польшчы можна было набываць танюсенькую паперу, на якой было лёгка выразаць як нажніцамі, так і брытвай. У цяжкія ваенныя і першыя пасляваенныя часы ўмельцам нічога іншага не заставалася, як выкарыстоўваць для гэтай мэты газетную паперу. Перад святам, асабліва Калядамі, Вялікаднем кожная сям'я імкнулася выразаць новыя фіранкі. І вельмі значна, што такія рэчы не толькі ўпрыгожвалі вокны, але і ўяўлялі сабой экстравагантную выставу ўсёй вёскі, дзе праяўляўся адзін з адбіткаў народнай педагогікі, — дзеці гурбой бегалі пад вокнамі і ацэньвалі, у каго атрымалася прыгажэй. Гэта яны ўгадвалі, хто выразаў суседу, калі сама гаспадыня не здольная была змайстраваць выцінанку, і тым самым непрыкметна развівалі свой эстэтычны густ.

Да вясельнага абраду ў гэтай вёсцы раней і цяпер рыхтуюць каравай, праз які праяўляецца асобны від старадаўняй народнай творчасці — пекарская пластыка. Вясельны каравай умеліца імкнецца спячы як мага вышэйшай, круглай формы. На версе, пры краю, аздабляе чатырма птушачкамі ўпярэmeshку з завітушкай, якая нагадвае лацінскую літару «S», на сярэдзіне майструе таксама з цеста кветачку. Цікава, што форма птушачкі ў гэтай пекарскай пластыцы аналагічная той, што пякуць на Беласточчыне і Смаленшчыне. А майструюць яе такім чынам. Раскатваюць з цеста пасак круглай формы, адзін яго канец прыпадымаюць, робяць пятлю і праз яе прасоўваюць наверх, дзе лепяць галоўку птушкі з дзюбай, а другі нагадвае яе хвост. Лічыцца, што каравай мае права пячы кабета, шчаслівая ў шлюбе. Сёння ў Вялікіх Мядзведках пякуць вясельныя караваі Серафіма Касцюк і Алена Лісоўская.

Магчыма, пры нашым першым, таму крышачку павярхоўным знаёмстве з культурай гэтай вёскі падалося, нібы тут не надта выкарыстоўвалі сакрэты народнай медыцыны, такія як лекавыя ўласцівасці траў. На запыт, а куды ж звярталіся пры хваробе па дапамогу, адказваюць, што ехалі ў недалёкае мястэчка Мір да яўрэяў. Таксама прыносілі сюды сакрэты народнага лекавання вандроўныя жабракі. Напрыклад, Ганна Солтан расказвае, як у пяць год яна яшчэ зусім не хадзіла. Парады жабрака маці рупілася выконваць кожны дзень, прыкладваючы кампрэсы да хворых ножак. Праз тры месяцы дзяўчынка пайшла. Зараз Ганна ходзіць, крышачку абапіраючыся на кіёк, але не ад хваробы, а маючы шанюўны ўзрост — больш за 80 гадоў.

Як і па ўсіх вёсках Беларусі, тут былі свае знахары: рожу замаўляла Пелагея Шьманская, а пярэпалах вылівалі воскам, у той

час, як, напрыклад, на Смаргоншчыне выкатвалі яйкам. Варта дадаць, што ў гэтай вёсцы няма і забабонаў. Бадай, як выключэнне, згадваюць, што яшчэ ў 1950-х гг. жалі крапіву, рупіліся разаслаць на падворку перад варотамі да захаду сонца, перад Янам, каб злая сіла ў гэтую ноч не чыніла шкоды ні ў хляве, ні ў хаце.

Калі ткацтвам займаліся яшчэ ў 1950-я гг. у асноўным пажылыя жанчыны, то вышываць пачыналі тыя дзяўчаткі, якія мелі талент да нейкага рамяства, з 6–7 гадоў. У гэтай вёсцы, як і ў большасці па Беларусі, вышывалі ручнікі для аздаблення абразоў. Ручнік адыгрываў значную ролю ў вясельным абрадзе.

Варта ўвагі, як у вёсцы Мядзведка раскладваннем вышытых падушак на ложку ў адным выпадку ўносіцца пэўны эффект у аздабленне інтэр'еру, а ў другім праз такую, на першы погляд, малаважную дэталю раскрываецца прыроджаны густ гаспадыні. Вось, напрыклад, як яны раскладзены на ложках у хаце Серафімы Касцюк: на адным стаяць падушкі паўкругам па ўсёй даўжыні тут навалочкі вышыты пасярэдзіне; на другім — адна падушка ляжыць, другая на ёй стаіць; на трэцім — па краях ложка стаяць асобна дзве падушкі, пакрытыя цюлевай сурвэткай.

Толькі разглядаючы культуру Карэліцкага рэгіёна ў кантэксце гісторыі хрысціянства магчыма грунтоўна разабрацца ў мясцовых звычаях, абрадах, псіхалогіі тутэйшых жыхароў. Сёння ў вёсцы Мядзведка паводле веравызнання тутэйшыя людзі толькі праваслаўныя, каталікі з'ехалі ў Польшчу. У той жа час, абразы па хатах — адзін са значных аргументаў гісторыкам, што тут некалі жылі вернікі іншай хрысціянскай канфесіі — уніяты. На абразе пад назвай «Неапалімая Купіна» — подпіс на стараславянскай мове, а выявы малюнка — відавочны адбітак лацінскай школы жывапісу. Па хатах сёння абразы завешаны суцэльнай цюлевай занавесачкай, а каля іх некаторыя гаспадыні прымацавалі бутэлечку з крышчэнскай вадой.

Ёсць звесткі, што ў 1930-х гг. у траўні месяцы пані маліліся ў парку каля ліпы, на якой вісеў абраз. У гэты час збіраліся іх слугі, прыходзілі сяляне з вёскі. Дзе было гэтае месца і чаму яго ўшаноўвалі? Мо каля яго, значна раней, малілася і набожная маці Дамейкі, а разам з ёю і маленькі сын, і гэта не магло не паўплываць на яго веру, якую ён пранёс праз усё сваё жыццё. А што ж іншае, як не вялікая набожнасць прымусіла яго на схіле дзён паехаць на святую зямлю Ізраіля, Палесціны, Італіі, каб асабіста прайсці сцежкамі Ісуса Хрыста, апосталаў, першых хрысціянскіх святых?

Вельмі важна пры стварэнні музея Дамейкі звярнуць увагу на хрысціянскія вытокі мясцовай культуры, а таксама на адбітак у ёй

рэлігіі людзей нацыянальных меншасцей — іудзеяў, мусульман. Як тут не ўзгадаць гульні «Проса», якая вядома і на Брэстчыне. Савецкія фалькларысты, не робячы розніцы паміж культурай народаў Поўначы і Рэчы Паспалітай, нават у дзіцячай гульні адшукалі аграрна-магічныя элементы ў гонар нейкіх дахрысціянскіх бажышчаў Ярылы і Лады¹. У той жа час рэха былой культуры на радзіме вялікага вучонага дае права адмовіць навуковую фальсіфікацыю савецкіх даследчыкаў з іх арыентацыяй на паганства, ігнараваннем спадчыны хрысціянства, недаацэнкай творчага патэнцыялу, этыкі, маралі простых людзей Беларусі.

Увогуле, сучасны стан культуры вёскі Мядзведка дае права сказаць: на гэтай зямлі жывуць працавітыя, набожныя людзі, здаровы творчы патэнцыял тут перадаваўся з пакалення ў пакаленне, а прыроджаны іх талент садзейнічаў таму, што яны з гонарам з'яўляюцца носьбітамі старадаўняй і стваральнікамі новай культуры. Толькі зямля, на якой жыве такі люд, магла ўзрасціць сусветна вядомага вучонага і асветніка Іgnата Дамейку.

Maryja Žabinskaja

Folklore of the Karelicki district is the cradle of Ihnat Damiejka

The author carries out analysis of the modern culture of Miadźviedka village of Kareličy district. She describes popular ceremonies such as Christmas carol, end of the harvest time, weddings. Wood engraving, embroidery, decorative paper cutting, popular medicine show the talent of ancestors and contemporaries of Miadźviedka. The ceremonies and traditions say about the original cultural heritage which brought up I. Damiejka.

---

¹ Беларускія народныя танцы, карагоды і гульні. Мн., 1989. С. 95.

Вобраз Ігната Дамейкі ў творчасці Адама Міцкевіча

Наша навуковая канферэнцыя (чарговыя “Карэліцкія чытанні”) стымулюе ўваходжанне гэтага выдатнага вучонага-гуманіста ў кантэкст айчыннай культуры. Сёння пакуль што мы маем падрыхтаваны К. Цвіркам зборнік “Філаматы і філарэты” (1998), дзе ёсць раздзел “Тры радзімы Ігнацага Дамейкі” і нарыс А. Мальдзіса, апублікаваны ў часопісе “Кантакты і дылогі” (2002, № 7-8), шэраг артыкулаў у перыядычным друку і ў зборніку дакладаў ранейшых Карэліцкіх чытанняў². Чытачы гэтых кніг, мусіць, ужо звярнулі ўвагу на цікавы факт: маладыя літаратары і асветнікі, удзельнікі філамацкага руху вылецелі ў вялікі свет з фальваркаў беларускай шляхты. Выхаваныя ў традыцыях польскай культуры, яны аказаліся пачынальнікамі новай беларускай літаратуры, асветніцкай ідэалогіі і беларуска-польскага рамантызму 1-й паловы XIX ст.

Трэба шчыра прызнацца: сёння шырокая грамадскасць яшчэ не гатова прыняць іх спадчыну як сваю беларускую, родную. На масавую свядомасць усё яшчэ ціснуць гіры савецка-бальшавіцкай фальсіфікацыі гісторыі. Нават сёй-той з гісторыкаў, шчырых краязнаўцаў блытаецца ў этнонімах *рускі* (у даўняй традыцыі гэтага паняцця), *літвін*, *беларус*, *краёвы паляк*. Сімпатычны багаслоўска-літаратурна-мастацкі лісток “Жыровіцкая абіцель” (2001, № 6) надрукаваў фрагменты з кнігі гісторыка царквы Афанасія Мартаса (1902–1983) “Беларусь в исторической, государственной и церковной жизни” (1990), на жаль, без каментарара сучаснага даследчыка. У выніку поруч з гістарычнай праўдай тут ёсць наўныя для гісторыка выдумкі, узятыя з пісанняў “западных русов”. Як, напрыклад, такія: “За старадаўнім звычаем ён [А. Міцкевіч] называў радзімую Наваградчыну Літваю. Але Наваградчына – здавён даўна зямля беларуская [...]. Літваю празвалі яе таму, што тут некалі гаспадарылі літоўскія князі, якія стварылі магутную дзяржаву – Вялікае Княства Літоўскае. У XVI стагоддзі ў Беларусь панаехалі чужынцы палякі, ды сілаю забралі ўладу ў свае рукі. Трыста гадоў яны тут панавалі, але беларусаў пааякамі зрабіць не змаглі [...]. Свайго прыгнечанага беларускага народа ён [Міцкевіч] не разумеў і не адчуваў яго цяргнення”.

Магчыма айцец Афанасій не чытаў кнігі В. Ластоўскага і Я.

---

² Ян Чачот, Ігнат Дамейка, сябры і папечнікі Адама Міцкевіча: Матэрыялы 3-х і 4-х Карэліцкіх чытанняў. Мн., 1998. (Беларусіка-Albaruthenica; Кн. 10).

Станкевіча, якія даказалі, што Заходняя і Цэнтральная Беларусь аж да канца XIX ст. называлася Літвоею, а Вялікае Княства Літоўскае – таксама наша дзяржава. Але сучасны каментатар яго кнігі чуў пра выдатнага гісторыка XX ст. Міколу Ермаловіча, пра яго кнігі “Паслядах аднаго міфа”, “Старажытная Беларусь”.

Духоўна-псіхалагічны воблік І. Дамейкі намаляваны ў эпічнай паэме “Пан Тадэвуш”, драматычнай паэме “Дзяды”, публіцыстыцы і эпісталайнай спадчыне Адама Міцкевіча. Гэты геніяльны польскі паэт, беларус паводле радаводу і псіхалагічнага складу, надзяляў герояў сваіх твораў рысамі характару і натурай сваіх сяброў, добразычліўцаў, проста блізка знаёмых. Зразумела, патрэбна ўлічыць розніцу паміж натурай і партрэтам, прататыпам і героем твору, бо пісьменнік, як і кожны мастак, праецыруе сваё бачанне свету на свае творы, перадаючы персанажам свае пачуцці, думкі і ўласную ментальнасць.

Дарэчы, так паступаў і Дамейка, калі быў у сітуацыі літаратара. У лісце да польскага паэта А. Залескага (1802–1886) ён характарызаваў А. Міцкевіча: “Не хаваў ён непрыязнасці да людзей ненатуральных, фальшывых ці схільных прыніжацца перад сілай альбо маёнткам, не цяпеў прэтэнцыёзнасці. Любіў размаўляць з людзьмі здаровага розуму, практычнымі, але пазбягаў прагматыкаў і самалюбцаў. Бязлітасна выкрываў самахвальства, але хутчэй мог зразумець людзей ганарыстых, чым тых, што прыкідваліся залішне сціплымі. З дзяцінства шанаваў набожных, хінуўся да людзей актыўных, неабьякавых да жыцця і больш за ўсё цаніў тых, хто пасапраўднаму любіў свой край, бацькаўшчыну. Аднак у размовах і абыходжанні ніколі не быў сентыментальным, залішне лагодным і салодкім. Гледзячы на яго прыгожы, шляхетны твар, можна было заўважыць, што тут пераважаў больш розум, чым чуласць і пачуццё”³. Пад гэтым “партрэтам” мог бы падпісацца і сам Дамейка.

У філамацкім асяроддзі віленскіх студэнтаў І. Дамейка атрымаў мянушку *Жэгота*. Пад гэтым імем увёў яго А. Міцкевіч у трэцюю частку сваёй драматычнай паэмы “Дзяды”, напісанай пасля другой і чацвёртай частак (Віленска-Ковенскія “Дзяды” 1820-1822). Трэцяя тэматычна самастойная частка цыклічнага твору паэта па месцы напісання атрымала назву “Дрэздэнскія “Дзяды” (1832). У драматычнай паэме *Жэгота* прысутнічае эпізодычна, у сценах каляднай сустрэчы арыштаваных філаматаў (1824), замкнёных у базыльянскім манастыры. Каб скласці ўяўленне пра воблік І. Дамейкі

---

³ Філаматы і філарэты: Зб. Укладанне, пераклад польскамоўных твораў, прадмова, біяграф. даведкі пра аўтараў і камент. К. Цвіркі. Мн., 1998. С. 295–296.

па гэтых фрагментах, патрэбна кароткая даведка пра гэтага героя⁴.

Нарадзіўся ён 31 ліпеня 1802 г. у фальварку каля вёскі Мядзвядкі (15 км ад мястэчка Мір) былога Наваградскага павета ў сям’і судзі Наваградскага земскага суда. Чатырнаццацігадовым юнаком Ігнась паступіў на фізіка-матэматычны факультэт Віленскага ўніверсітэта, вывучаў хімію, матэматыку, біялогію, мінералогію, наведваў лекцыі гісторыі і літаратуры. Пасля ўніверсітэта хацеў заняцца навукай, але яго дзядзька шляхціч Ігнат Дамейка намовіў за гаспадара ў фальварку Заполле Лідскага павета. Калі пачалося следства па справе філаматаў, Дамейку арыштавалі і даставілі ў Віленскі манастыр базыльянаў, ператвораны ў астрог. Эпізод сустрэчы сяброў у калядную ноч намаляваў А. Міцкевіч у трэцяй частцы “Дзядоў”. Сам паэт выступае там пад імем *Конрада*, а І. Дамейка – пад імем *Жэгота*.

У сцэнах каляднай вечарыны Жэгота выглядае стрымана-разважлівым і аптымістычным, бо спадзяваўся на хуткае вызваленне, не падазраваў намеру царызма ўчыніць расцэршэнне першай руні дэмакратычнай моладзі на азіяцкіх прасторах Расійскай імперыі. На пытанні сяброў ён адказаў: схапілі “сёння ж проста ў восеці” за працай. Восець, *асець* – традыцыйная гаспадарчая прылада для прасушкі збожжа, лёну, канпель. Жэгота не без гордасці распавядае пра свае гаспадарчыя поспехі:

Каб ты валы мае ды мерыносы бачыў!

Раней не знаў я, дзе авёс, а дзе салома.

Цяпер займеў я нават славу аканома

Ва ўсёй Літве...

Літвой, як вядома, тады называлі Беларусь ад Меншчыны да Берасцейшчыны, Гарадзеншчыны і Віленшчыны. У Міцкевічавых “Дзядох” І. Дамейка – дбайны гаспадар і патрыёт краю. Ён упэўнены ў эканамічным і дзяржаўным адраджэнні Літвы. Вось фрагмент з яго маналогаў:

Чакайце – я ж усё-ткі шляхціч сейміковы,

І так сядзецц не буду, хоць між вас я новы.

.....

Як гаспадар яшчэ скажу, пра зерне тое.

Калі б цар збожжа ўсё ў нашым гаспадарстве

Забраў да зерня й закапаў у сваім царстве,

Так, дарагоўля ў нас была б, ды толькі гоні

Мы ўсё ж засеялі б. Аб тым пісаў Антоні...

---

⁴ Філаматы і філарэты. С. 279—288.

Тут гутарка ідзе пра польскага паэта Антоні Гарэцкага, аўтара байкі з палітычным падтэкстам “Чорт і жыта”, змест якой перадае аўтар “Дзядоў” вуснамі Жэготы. Вось яе кароткі змест. Выганяючы нашых прабацькоў з Раю, Бог пакінуў ім надзею на шчасце – рассыпаў па зямлі жыта. Адам і Ева не ведалі, што з ім рабіць. Чорт хацеў нашкодзіць чалавеку – закапаў рогам зярняты ў зямлю, думаючы, што такім чынам “абдурыву” Бога. І вось:

Прышла вясна, і там жа, д’яблу на здзіўленне,

Скрозь узышло закалалася насенне.

Гэй, людзі цемры, што душу чарцям прадалі,

Што хітрасць розумам, а сілай злосць назвалі,

Хто веру й вольнасць знойдзе з вас і закапае,

Каб Бога ашукаць — сябе ён ашукае⁵.

Ад тых часоў у польскай і беларускай літаратуры вобразы зерня, коласа набылі сімвалічнае значэнне самаахвярнасці ў барацьбе за нацыянальнае адраджэнне. Паводле хрысціянскай традыцыі, па словах Ісуса Хрыста: “Праўду, праўду кажу вам: калі зерне, упаўшы ў зямлю, не памрэ, дык застанецца адно; а калі памрэ, дык уродзіць багата плёну” (Ян 12:24).

У паэме “Дзяды” мы бачым І. Дамейку адукаваным гаспадаром краю, знаўцам літаратуры, дасціпным суразмоўцам і аптымістам. Ён абнадзейвае сяброў: “Мы апраўдаемся!” На гэта адзін з кіраўнікоў філамацкага руху Тамаш Зан адказвае:

Апраўдвацца дарэмна:

І следства ўсё, і суд – тут пройдуць патаемна

Абвінаваўца наш – суддзёю нашым будзе.

Хто ведае, за што нас пакараюць судзі?

Ёсць план – нас засудзіць, і не мінём мы кары.

Адзін у нас ёсць толькі сродак ад напасці:

Павінны выбраць з гурту мы свайго ахвяры,

Што на сябе віну ўсіх здолелі б ускласці.

Я вамі кіраваў, каб збыць няволі путы,

І абавязак мой — за вас прыняць па куты...

Так адбылося ў той драматычны 1823 год. Пазбегнуць строгай кары дапамаглі І. Дамейку ўплывовыя сябры. Улады задаволіліся высылкай “змоўшчыка” на вёску, у яго ж Заполле пад нагляд паліцыі, без права ўладкавання на дзяржаўную службу. У вёсцы І. Дамейка выдатна гаспадарыў шэсць гадоў. Калі ж у 1830 г. пачалося паўстанне ў былой Рэчы Паспалітай, ён уцёк з дому і стаў у шэрагі

---

⁵ Міцкевіч А. Дзяды: Паэма. Пераклад з польскай К. Цвіркі. Мн., 2001. С.115-131.

змагароў за свабоду. Пасля разгрому паўстання эмігрыраваў у Германію, сустрэўся з А. Міцкевічам у Дрэздэне. Цяпер ён падзяліў пакуты выгнанніка і разам з сябрам, А. Міцкевічам, у Парыжы пэўны час дапамагаў паэту – перапісваў чарнавік паэмы “Пан Тадэвуш” для наборшчыка (1832–1834). Па рэкамендацыі свайго сябра І. Дамейка пасля заканчэння Парыжскай горнай школы (1837) быў запрошаны прафесарам хіміі і металургіі ў Чылі. Так пачаўся новы этап у жыцці нашага земляка – асветніка і даследчыка далёкай Паўднёвай Амерыкі.

Глыбока і шматгранна вобраз І. Дамейкі-Жэготы адлюстраваны ў эпасе “Пан Тадэвуш”. Як паказалі даследчыкі, паэт спачатку планаваў назваць твор мянушкай свайго героя “Жэгота”. У беларускім літаратуразнаўстве ўзнікла не даказаная гіпотэза, што Ігнат Дамейка – адзін з прататыпаў загадкавага і трагічнага персанажа гэтага твора. Паводле К. Цвіркі, Дамейка “асобнымі рысамі свайго характару стаў правобразам аднаго з галоўных герояў твора – Яцака Сапліцы, якому аўтар меркаваў спачатку і імя даць – Жэгота”. Урэшце, “нават усю паэму паэт меўся назваць гэтым імем — Жэгота”, паставіўшы ў цэнтры ўвагі яго вобраз – прадстаўніка дробнай шляхты, носьбіта свабодалюбівых ідэй⁶. У больш мяккай форме гэтая ж думка ёсць у А.Мальдзіса: “Першапачаткова паэма павінна была называцца “Жэгота”, потым “Сапліца”, урэшце паэт аддаў перавагу імю галоўнага героя”, гэта значыць – пану Тадэвушу⁷.

Погляд на рэальны вобраз І. Дамейкі як магчымых прататып Яцака Сапліцы – відавочная памылка. Паводле свайго жыццёвага шляху і духоўна-псіхалагічнага складу Ігнат Дамейка – антыпод вобраза Яцака Сапліцы. Памылка ўзнікла, верагодна, у выніку адсутнасці ў нашым літаратуразнаўстве даследчага крытычнага аналізу і эстэтычнай ацэнкі зместу, структуры і сімволікі эпасу А. Міцкевіча.

Таямнічы вобраз Яцака Сапліцы – хутчэй трагічны герой прыгодніцкага рамана, чым гарманічна арганізаванай, з мноствам пастаральных, часам гратэскава-гумарыстычных сцэнаў эпічнай паэмы – выяўляецца ў творы А. Міцкевіча паступова, узнікае з успамінаў яго сяброў і праціўнікаў. А канчаткова раскрываецца толькі ў дзесятай “кнізе” паэмы, у сцэнах перадсмяротнай споведзі героя перад сваімі сябрамі. Толькі цяпер аб’ядналіся ранейшыя два вобразы: колішні Яцак Сапліца, падпольшчык, які жыве няведама дзе, былы саратнік Т. Касцюшкі, змагар за Майскую канстытуцыю

⁶ Філаматы і філарэты. С. 382.

⁷ Мальдзіс А. Тры радзімы Ігнацага Дамейкі // Кантакты і дыялогі. 2002. № 7—8. С. 20.

Рэчы Паспалітай 1791 года, вандроўны шляхецкі рыцар, брэцёр-прыгажун і дуэлянт, які пад афектам помсты забіў свайго сеньёра-стольніка Гарэшку пасля няўдалага сватаўства да прыгожай дачкі гэтага магната; і таямнічы манах Робак (у перакладзе з польскай мовы – Чарвяк), які прысутнічае ў ключавых сцэнах эпасу, заўсёды ў паўцені, таямніча ўзнікае і знікае, пра якога ходзяць згадкі як пра падпольнага арганізатара паўстання Рэчы Паспалітай.

Калі ўжо карыстацца аналогіямі, то Яцак Сапліца ў псіхалагічным плане – тып “благочестывага разбойніка”, шляхецкі аналаг Раскольнікава з рамана Ф. Дастаеўскага “Злачынства і пакаранне”. У маладосці ён паддаўся злomu духу, чуць было не прадаў душу чорту, але раскаяўся, панёс свой крыж, ратаваўся малітвамі і добрымі справамі. Урэшце, ён у А. Міцкевіча, – мусіць, без канкрэтнага прататыпа, абагулены вобраз паўстанца, барацьбіта за адраджэнне Рэчы Паспалітай.

Цяпер узнікае пытанне: прататыпам якога героя паэмы “Пан Тадэвуш” ёсць Ігнат Дамейка? Ключом да разгадкі гэтага мастацкага шыфру ёсць агульнавядомая гісторыя канчатковага варыянту эпасу “Пан Тадэвуш”: спачатку аўтар хацеў назваць свой твор “Жэгота”, потым – “Сапліца”. Пазней ён памяняў назву (мабыць, не без падказкі Дамейкі-Жэготы, які перапісваў паэму) і такім чынам ухіліўся ад празмернага збліжэння эпасу з эмпірычнай рэальнасцю, надаў свайму герою з літаратурным імем большае мастацкае абагульненне. Але прататыпам пана Тадэвуша застаўся Жэгота-Дамейка. Ён жа – Тадэвуш Сапліца, бо з апошніх спавядальных раздзелаў твору вынікае, што Тадэвуш – сын Яцака Сапліцы ад яго няшчаснай, рана памерлай жонкі. Тадэвуша выхаваў яго дзядзька, брат Яцака, наваградскі суддзя. Суддзёю яго называе паэт у сваім творы.

З аўтабіяграфіі Ігната Дамейкі вядома, што ён нарадзіўся ў шляхецкім фальварку вёскі Мядзвядка недалёка ад мястэчка Мір у сям’і старшыні Наваградскага земскага суда. Бацька рана памёр, сямігадовага хлопчыка выхоўваў ягоны дзядзька, гаспадарлівы аграром імем таксама Ігнат Дамейка. Пасля універсітэта І. Дамейка нейкі час гаспадарыў у фальварку Сачыўка каля Крашына (радзімы Паўлюка Багрыма). Пасля адсідкі ў Віленскім астрозе ён шэсць гадоў гаспадарыў у Заполлі Лідскага павета. Урэшце, удзельнічаў у паўстанні 1830–1831 гг.

Ёсць відавочныя аналогіі паміж вузлавымі сюжэтамі эпасу “Пан Тадэвуш” і біяграфіяй Дамейкі, воблікам гэтага ўраўнаважанага, пасялянску працавітага чалавека і вобразам пана Тадэвуша. Твор пачынаецца гасцяваннем героя ў фальварку Суддзі, банкетам у

блізкім ад Сапліцава сярэдневяковым замку (яго прататып – замак у Міры), а завяршаецца спрэчкай за гэты замак і “апошнім наездам” у Літве-Беларусі, прымірэннем праціўнікаў і пачаткам паўстання за вызваленне Рэчы Паспалітай. Паводле сваёго сялянска-ліцвінскага душэўнага складу, краёвага патрыятызму вобраз Тадэвуша набліжаны да свайго прататыпа – І. Дамейкі. Цікавая ў гэтым плане спрэчка “класіцыста” Графа і рамантыка Тадэвуша аб красе прыроды: першы хваліць “італьянскую” красу, як выявілася яна ў жывалісе класіцызму; другі – бачыць элегічную прыгажосць роднай Наваградчыны. Як сказаў паэт: “Быў ён прастак, ды з сэрцам чулым”⁸.

У эпасе А. Міцкевіча ёсць яшчэ адзін ключык да разгадкі прататыпаў. Пасля палявання на мядзведзя наспявала спрэчка паміж Графам і Тадэвушам за скуру забітага мядзведзя. Каб адвесці яе, распарадчык “лясных пацехаў” пан Войскі апавядае шляхецкі анекдот. У паэме ён – накітавал гумарыстычнага скерца:

Бывала, прозвішчы Давэйкі і Дамэйкі
Пазблытвалі не раз, змяшалі ў вузел нейкі,
Са шкодаю для іх. Вось выбараў парою
Сябры Давэйкі, стоячы за ім гарою
Шапнуць каму: “Глядзі, дай голас за Давэйку!”
А той, не ўчуўшы, галасуе за Дамэйку [...].
Раз горш было. У Вільні нейкі шляхціч п’яны
З Дамэйкам біўся шабляй і панёс дзве раны.
Пасля той шляхціч, едучы, відаць, дадому
Выпадкам стрэў Давэйку недзе ля парома.
І вось калі абодва ехалі Вялейкай,
Пытае той: “Ты хто?” Ён адказаў: “Давэйка”.
А той рапіру выняў моўчкі з-пад кірэйкі:
Чах, чах! і за Дамэйку вус адсек Давэйку...

Аднойчы Давэйка і Дамейка паспачаліся за скуру забітага мядзведзя, і справа даходзіла да дуэлі. Тады іхнія сябры прыдумалі хітрасць: прапанавалі заўтра страляцца праз скуру мядзведзя. Ноччу яны злучылі парэзаную на паскі скуру, правялі шнур праз раку і прапанавалі страляцца з яе процілеглых берагоў. Усё закончылася вясёлым смехам:

Выпадак гэты да іх дружбы прычыніўся.

---

⁸ Міцкевіч А. Пан Тадэвуш, або апошні наезд у Літве: Шляхецкая гісторыя з 1811–1812 гг. у дваццаці кнігах вершам. Пер. на бел. мову П. Бітэля; пер. на рус. мову С. Мар (Аксёнавай); камент. В. Рагойшы, Я. Янушкевіча. Мн., 1998. С. 370.

З Дамэйкавай сястрой Давэйка ажаніўся,
Тады Дамэйка шваграву сястру засватаў.
Маёмасць роўна падзялілі, як брат збратам,
А месца, што праславілася справай гэтай,
Карчму паставіўшы, зваць пачалі Мядзьведкай⁹.

Зразумела, у вобразе пана Тадэвуша ёсць рысы характару, эстэтычныя густы, ідэалы аўтара – А. Міцкевіча. Так заўсёды бывае з цэнтральнымі персанажамі эпічных твораў. Нават так званыя адмоўныя персанажы, антаганісты звыш-Я паэта, ёсць ягоныя стварэнні, што ўвабралі падпольныя, цэневыя бакаі душы чалавека. А. Міцкевіч зрабіў таксама “мастацкія адхіленні” адносна сваёй “шляхецкай гісторыі з 1811 і 1812 гадоў”: дабавіў свайму герою гадоў рыцарскага ўзросту (І. Дамейку напярэдадні напалеонаўскага паходу ў Расію было 10, а Міцкевічу – 12 гадоў), залучыў у адну гісторыю падзеі розных гадоў – стварэнне літоўскіх і польскіх легіёнаў у складзе арміі Напалеона, які абяцаў аднавіць Рэч Паспалітую, – і пачатак паўстання 1830–1831 гг. А вось сваю чароўную літвінку Зосю, прататыпам якой была Марыля Верашчака, памаладзіў: у пачатку эпічнай фавулы яна выступае 14-гадовай паннай-сялянкай, любіміцай вясковых дзяцей, хатніх жывёл і птаства.

Як кожны паэт-мастак, Адам Міцкевіч тварыў сваю лірыка-эпічную мастацкую гісторыю.

---

⁹ Міцкевіч А. Пан Тадэвуш, або апошні наезд у Літве... С. 399–402.

Уладзімір Навумовіч (Мінск)

Гістарычная і сацыяльная дэтэрмінаванасць жыццёвых і творчых лёсаў І. Дамейкі, А. Міцкевіча, Я. Чачота

У гісторыі літаратуры і культуры народаў многіх краін ёсць нямала прыкладаў сяброўства творчых натур, супрацоўніцтва, аб'яднання намаганняў і сіл дзеля ажыццяўлення блізкіх ці далёкіх мэт, дапаўненняў адной творчай натуры другой. Прыкладаў такіх свецкіх «тусовак» асабліва шмат сёння: кланы, семі, узроставыя і карпаратыўныя аб'яднанні. Нават у М. Гоголя ў «Рэвізоры» чыноўніцтва горада — «сваё кола», пакуль няма чыноўніка з Пецярбургу. Тут ідзе рэвізія без рэвізора, там усе свае, усе пра ўсіх усё ведаюць і нічога не баяцца. Сумесная праца братоў Ганкур, творчасць Ільфа і Пятрова, братоў Вайнераў. Прыкладаў нельга злічыць.

Сёння творчыя саюзы разядаюць групаўшчына, зайздасць. Можна гэта таму, што аднайменныя зарады адштурхоўваюцца, што і дало права паэту Алегу Лойку у адным са сваіх вершаў напісаць:

Паэты сябраваць павінны,

Ды не сябруюць штось паэты.

Трыццаць гадоў выкладаючы ў БДУ на філалагічным факультэце, я меў мажлівасць назіраць і сяброўства маладых паэтаў, і адчужэнне наваўлёных «геніяў». А возьмем «Маладняк», «Узвышша», «Літаратурна-мастацкую камуну», «Пробліск» — літаратурныя суполкі на Беларусі ў 1920-я гг. Творчыя разыходжанні паміж імі перараслі ў палітычныя даносы, калі адна групоўка «пускала пад нож» другую. Помняцца і 70-я «застойныя, запойныя» — выключэнне з БДУ паэтаў-студэнтаў А. Разанава і В. Яраца толькі за тое, што яны з'ездзілі да Ларысы Геніюш у Зэльву, у хату, абвітую слухаўкамі для «падслухоўвання» размоў, вялі гутаркі пра нацыянальнае адраджэнне і развіццё самасвядомасці беларусаў.

Колішні выпускнік Ярэміцкай школы тут, на Мірскай зямлі, Ваш зямляк, я быў студэнтам II курса філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, як кажуць, год не дарос, калі стаў сведкам расправы і выключэння з БДУ філфака ў 60-я гг., цэлай групы студэнтаў старэйшых курсаў — філолагаў, гісторыкаў за «нацыяналістычныя настроі», скажам, толькі за тое, што студэнты патрабавалі, каб лекцыі ім чыталі на роднай мове. На адну ноч студэнты станавіліся «міністрамі» культуры, асветы, аховы парадку і г. д. у новай незалежнай Беларусі, мяркуючы будаваць уласную

дзяржаву, праўда, з максімалісцкімі настроямі. Што тады ўсчалася? Аблавы ў інтэрнаце, камсамольскія сходы, выступленні выкладчыкаў і студэнтаў з асуджэннем. 20 студэнтаў з філфака выключылі. Яшчэ і зараз адзін з беларускіх пісьменнікаў жартуе, успамінаючы аб тым, што ён быў міністрам культуры, бо вельмі добра іграў на баяне. Адну ноч пабыў міністрам.

Прыклад філаматаў і філарэтаў дае нам узор сапраўднага бескарыснага і змястоўнага сяброўства, аб'яднання многіх вакол адной мэты. Спачатку іх было 7, як апісвае Ігнат Дамейка, прычым кожнага паасобку, дэталёва, дакладна, выверана, даючы кожнаму глыбокую псіхалагічную характарыстыку, што сведчыла пра немалы талент Дамейкі-празаіка, акцэнтуючы ўвагу на сацыяльнай актыўнасці сяброў-студэнтаў.

Ануфрый Петрашкевіч, Тамаш Зан, Ян Чачот, Адам Міцкевіч, Ежы Малеўскі, Юзаф Яжоўскі, Лазінскі. Не, не 7 іх было напачатку, бо 8-м стаў Ігнат Дамейка, які пісаў так: «Нарэшце і мяне, нічым не заслужанага, самага маладога з усіх, прынялі да сябе філаматы, прынялі хутчэй па сваёй дабраце, чым для патрэбы». Сціпласць звяртае на сябе ўвагу найперш у гэтым выказванні, разуменне сітуацыі, вернасць сяброўству, але і вернасць роднай зямлі, справе ўсёй сваёй маладосці — вялікай і ўдзячнай мэце служэння народу і краю. Разам з тым ужо тут, напачатку жыццёвага шляху І. Дамейкі, А. Міцкевіча, Я. Чачота акрэслілася прадвызначанасць лёсу ўсіх траіх сяброў.

Дамо толькі лічбы: 166, 108, 27, 31, але пры гэтым адразу ўдакладнім, што ўсё гэта моладзь, якім было па 18–20, 22 гады. Усяго ў «Спісе» — 166 прозвішчаў, 108 з'яўляліся членамі таварыства, частка была агаворана, некаторыя хацелі далучыцца, ды не паспелі, такіх набралася 27 — і яны гэтага не адмаўлялі на следстве, 31 чалавека не адшукалі ўлады, каб хоць дапытацца ці правесці «дазнанне».

Выдаў — адзін. Ды яшчэ сын рэктара неўпапад загаварыў, нічога не падазраючы, бо яго «забралі» ў Берліне, бо ён не мог ведаць, пра што дамовіліся маўчаць студэнты. Следства праводзілася двойчы. Усё ўзгарэлася нанова. Зноўку допыты. Цяпер ужо і пра філаматаў студэнтам прыгадалі, тое таварыства, што было закрыта, але потым адноўлена.

І самае галоўнае для нас сёння — гэта «ліцвінства» рэвалюцыйнай моладзі, якая скіравана на пераўтварэнне жыцця роднага краю. Моладзь — самая «выбуховая» сіла, у яе асяроддзі выпяваюць выключныя ідэі. І тут, у Вільні, не выключэнне. Што, здавалася б, так

напалохала цара, што ён судзіць студэнтаў з ускраін царскай Расіі назначыў — каго б вы думалі? Міністра асветы Шышкова (няма болей спраў міністру ў стольным горадзе Санкт-Пецярбургу?!?), міністра аховы ўнутранага парадку, адно прозвішча якога выклікае ў нас агіду і прымушае ўнутрана скалачуцца, «высокага і хмурага» Аракчэева (мы памятаем тэрмін «аракчэўшчына»), з чым імем звязаны цэлыя перыяды ў гісторыі масавага тэрору, расправы над тымі, хто думае іначай, ды сенатара Навасільцова (гэты стараўся найбольш і выслужыўся да куратара Віленскай акругі).

Судзіла сяброў-студэнтаў Віленскага універсітэта «тройка».

Усё паўтараецца ў жыцці. Лічбы іншай узурпатары ўлады не ведалі — аказваецца, што сталінскія «тройкі» бяруць пачатак вунь адкуль, ажно з перыяду царскіх рэпрэсій, Настаўнікі былі добрыя ў бальшавіцкіх катаў.

«Дзеці Літвы» — так назваў студэнтаў І. Дамейка, ён сам быў такім. Іх аб'ядноўвала ідэя нацыянальнага служэння Бацькаўшчыне. Гэта і прадвызначыла іх лёсы.

А. Пушкін, потым лепшы сябра А. Міцкевіча, эпіграфам да верша «Герой» паставіў пытанне «Што ёсць ісціна?» Неразбярыве жыцця супрацьпастаўляў ён светлы розум. «Я паняць тебя хочу, // Смысла я в тебе ищу...»

Заглыбленая аналітычнасць і засяроджанасць на філазофскіх праблемах часу вылучылі ідэі навукі, маральнай чысціні — выпраменьвалі святло душы. Што ў гэтым дрэннага?

Сябры-студэнты Віленскага універсітэта, землякі, з самых першых дзён навучання вырашылі паставіць свае таленты на службу народу, людзям, краю. Рэвалюцыйнасць філаматаў і філарэтаў не варта перабольшваць, яны выступалі за паступовыя эвалюцыйныя шляхі пераходу да новага дэмакратычнага грамадства. Я быў здзіўлены, калі будучы ў Лондане, даведаўся, што першая лінія метро ў тым жа Лондане была пушчана ў 1861 г. У Расіі ў гэты год адмянілі прыгоннае права. Філаматы — аматары навук. Філарэты — аматары дабрачыннасці.

У паводзінах і вылучаных ідэях служэння грамадству філаматаў і філарэтаў Віленскага універсітэта выявіліся настроі моладзі таго непрацяглага, але вельмі бурлівага часу, які ўзгадаваў дэкабрыстаў.

Но ведь могли, могли декабристы

На площадь Сенатскую не выходит?!

Маглі. Але яны выйшлі. Так і філаматы і філарэты. Чацкія свайго часу. Ім здавалася, што іх намеры — правільныя, думкі — чыстыя,

настроі — узнёслыя, вера — вялікая, мэты — высокія. Не бачыць і не разумець гэтага, маўляў, маглі толькі абмежаваныя чынушы. Але ўрад Расіі палохалі самі спробы стварэння арганізацый сярод студэнтаў, вольналюбівыя настроі на ўскраінах царскай імперыі, што разглядалася як імкненне «адкалоць» польскія і «ліцвінскія» землі, жаданне «аддзяліцца» ад цэнтра.

Дапытлівы і гуманны розум сябры-студэнты зрабілі асноўным крытэрыем ацэнак рэчаіснасці, асноўным інструментам свайго падыходу да пераўтварэння жыцця. Ім здавалася, што толькі розум, дасведчаны і глыбокі, складае аснову існавання асобы, з'яўляецца гаспадаром іх лёсаў.

У развітым і аналітычным розуме і ў чыстых, светлых пачуццях, помыслах, марах знаходзілі яны і вытокі высокай і незаплямленай агульначалавечай маралі, тая духоўныя каштоўнасці, якія надавалі сапраўдную прыгажосць чалавеку. Але іхнія добрыя намеры «натыкаліся» на злавесныя «пікі» самаўладства. Гора ад розуму?!? Так. Толькі для іх падобнае «гора» станавілася яшчэ страшней: іх высылалі з роднай зямлі, высылалі назаўсёды, пазбавіўшы маладосці, зблытаўшы ўсе іх дабрачынныя мары і надзеі.

Рэальнасць станавілася самым страшэнным сном, а высокія мары «раструшчваліся» аб халодныя сцены казематаў і манастырскіх кельяў.

Дэтэрмінізм — вучэнне аб заканамернасці і прычыннай абумоўленасці ўсіх падзей і з'яў. Так павінна было стацца і так сталася, і не таму, што некаму гэтага захацелася ці нехта змог нешта змяніць. Гістарычна і сацыяльна складвалася так, што дзейнасць студэнтаў не магла быць іншай, а ўлады, натуральна, абрынулі на іх ўвесь цяжар сваёй рэпрэсіўнай машыны. Калі ў рэпрэсіўную «тройку» ўваходзяць два міністры і сенатар, дык няма сумнення, што так загадаў сам... цар.

Дэтэрмінаванасць лёсаў сяброў-студэнтаў выявілася ва ўсім: у іх розуме, тэмпераментах, сіле характараў, лідэрстве, жаданні служыць агульнай справе і ідэям маладосці, у закаханасці ў край і не толькі, у сацыяльным статусе, у паходжанні, у магутнасці талентаў, у паняццях сяброўства, нарэшце, у складзе душы.

Туганавічы, туга...

А ён думаў: радасці сховы,

Вясёлкавых дзён мітульга

І ціша дубоў стогадовых.

Так напісаў паэт Алег Лойка пра стан душы не аднаго толькі

Адама Міцкевіча, але і пра трывогі, згрызоты, мінтрэгі ўсіх іх траіх, сяброў: І. Дамейкі, Я. Чачота, А. Міцкевіча.

Яны любілі. І Дамейка пазнаёміў А. Міцкевіча з Марыляй Верашчакай, Ян Чачот безадказна, без аніякай надзеі на ўзаемнасць кахаў дачку рэктара Зосю Малеўскую, якая «музіцыравала» тымі памятнымі вечарамі, калі збіраліся філаматы і філарэты, «падбіраючы» музыку на немудрагелістыя словы вершаў пра старадаўніх ліцвінаў Яна Чачота. Яны марылі, меркавалі аддаць свае сілы Бацькаўшчыне. Але не атрымалася так, як хацелася, раскідала-распетрыла іх па свеце. Паўтода ішло следства. Яны сядзелі ў зняволенні кожны ў асобнай келлі.

Дэтэрмінаванасць жыццёвых і творчых лёсаў праявілася і ў пакаранні сяброў-студэнтаў, землякоў. Ігната Дамейку выратаваў дзядзька. Высылка была ў родныя мясціны пад нагляд паліцыі. Але няўрымслівы Ігнат Дамейка яшчэ шабелькай паспеў памахаць, паўдзельнічаў у паўстанні 1830 г. у арміі генерала Хлапоўскага, ад чаго яму ўжо нявыкрутка была заставацца на Беларусі, і ён трапляе ў Саксонію, у сталіцу яе — Дрэздэн, дзе сустракаецца з А. Міцкевічам і дабіраецца да Парыжа. Там давучваецца, а пазней шлях ягоні пралёт аж у далёкую і невядомую краіну Чылі.

Тамаша Зана саслалі ў пугачоўскі Яік (як тут не прыгадаць Вяземскага: «У нас што ні рабі без дазволу ўлад — усё будзе пугачоўшчына»).

Французскі апалагет езуітаў граф дэ Мэстр прадказваў, што сапраўднае ўзрушэнне на Расійскіх землях пачнецца тады, калі прыйдзе «Пугачоў з універсітэта». Першага «Пугачова з універсітэта» выслалі ў пугачоўскія мясціны, у Арэнбург. Дзе апынуўся Ян Чачот? Яго шлях: Кізіл – Таржок – Уфа – Масква – Лепель – Шчорсы, у сухотах вярнуўся дамоў і першым памёр.

Алег Лойка, даследчык творчасці А. Міцкевіча, піша так: «У Адама Міцкевіча высылка з радзімых мясцін аказалася больш ганароваю, больш прэстыжнаю. Любая высылка — пакутная: духоўных пакут, надзірацельства, царскай цэнзуры зазнаў Адам Міцкевіч поўніцай, але то было не над пугачоўскім Яікам, як у Тамаша Зана, не на башкірскай чужыне, як у Яна Чачота, а ў Пецярбургу, Маскве, Крыме — у Расіі не глушынай, а ў Расіі Пушкіна, Рылеева, Бястужава. Хрыстова Зорка спрыяла Зорцы Міцкевіча?»

Далей А. Лойка пытаецца і ў пытанні ўжо чуецца адказ, калі называе тагачасную расійскую бюракратыю «мудрай». А. Лойка так піша далей у прадмове да зборніка твораў Адама Міцкевіча: «Як зваць таго мудрага чыноўніка, што не арэнбургскі і не ўральскі маршрут

выпісаў духоўнаму бацьку філаматаў? Зорцы за тое ці таму чыноўніку дзякаваць?»

У камеры Тамаша Зана пад яго гітару на словы Я. Чачота сябры спявалі: Да лятуць, лятуць да дзікія гусі, // Да нас павязуць да далёкай Русі...

Дзеці Літвы апынуліся раскіданымі па ўсім бэльм свеце.

Юнацтва — пара шматаб'яцаючая. У юнацтве — усе паэты, творцы, мастакі, дзеячы, кажучы жартам, карыфеі эпохі і на паўстаўкі геніі. Юначая пара — выдатная мажлівасць стаць такім, якім яшчэ ніхто дагэтуль не быў. Але пра юнацтва яшчэ гавораць, што гэта — недахоп, які з гадамі праходзіць. Найлепшай пахвалай для ўсіх юнакоў і дзяўчат можа стаць сцвярджэнне, што ён ці яна поўнасю выканалі (спраўдзілі) высокія абяцанні юначых гадоў. Так і ў філаматаў і філарэтаў, нашых выдатных сяброў-землякоў. Іх юнацкі жар душы не прапаў. Кожны з іх спраўдзіў высокія абяцанні юнацтва хоць, мажліва, і не ўсе ў поўнай меры.

І. Дамейка піша з Чылі Міцкевічу: «Ты, Адам, калі ўбачыш, што трэба, каб вярнуўся да вас, напішы мне такія словы: «Вяртайся хутчэй» без усялякіх дабаўленняў, без усялякіх прычын або ўмоў».

Ніколі ні ў адной з гісторый літаратур і культур свету не было падобных прыкладаў мужнасці, сяброўства, засяроджанасці на адзінай мэце, адданасці вольналюбівым ідэям і задачам пераўтварэння роднага краю шляхам пашырэння навукі, асветы, культуры, дабыні, маральнай дасканаласці — усіх тых высокіх і глыбокіх мэт, якія былі выпрацаваны і закладзены ў асноў навуковай, асветнай і грамадскай дзейнасці яшчэ ў студэнцкія часы. «Юнацтвам мы жывём» — словы Ігната Дамейкі.

Вось яны заявілі аб сваім жаданні служыць народу і краю і ўжо далейшыя іхнія лёсы вядомы, дэтэрмінаваны. Іх чакалі высылкі, сухоты, смерць. І бяссмерце. Неўміручасць.

Не так ужо і шмат такіх найвялікшых трагедый у гісторыі сусветнай цывілізацыі. Але не ведае і наша айчынная гісторыя такой вялікай вернасці справе і сяброўству, роднай зямлі, краявідам, сонцу, Свіцязі, вёскам, родным гоням, жытнёвым палям, лясам, людзям. Усё сказанае сведчыць аб невыгэрпнасці і вялікай духоўнай сіле народа, здольнага «паслаць» аднаго генія ўслед за другім у розныя бакі, «дэлегаваць» свае таленты іншым народам і краінам, каб даць свету адразу: для Чылі — І. Дамейку, Польшчы — А. Міцкевіча, Беларусі — Я. Чачота.

Несмяротная тая зямля, якая так шчодро нараджае глыбокія таленты геніяў, волатаў духу чалавечага.

Uladzimir Navumovič

Historical and social determination of life and creative fate of the three friends — Ihnat Damiejka, Adam Mickiewicz and Jan Čačot

The report analyzes the phenomenon of cooperation of creative personalities, friendship of young gifted people in the history of culture of different nations and epochs.

The report also speaks about repression and manhunt against Belarus students for their national ideas during the Soviet time.

By the example of activity of underground societies of philomaths and philarets in Vilnia University in 1817–1823 in tsarist's Russia the course of life, creative development and predetermination of destiny of the three friends, compatriots, coevals — Ihnat Damiejka, Adam Mickiewicz, Jan Čačot are traced.

These students were tested by prisons, court examination, proscription, diseases, and two of them died very young. By their creative work they made a contribution to the world civilization and became a well-known people in different countries of the world - Damiejka in Chile, Mickievič in Poland, Čačot in Belarus.

Здзіслаў Сіцько (Мінск)

**Некаторыя лінгвістычныя асаблівасці ўспамінаў Ігната
Дамейкі «Мае падарожжы. Дзённікі выгнанніка»**

Слоўца адно, а часам другое,
Сказана мудра, у пору,
Душу адсвежыць, мысль заспакоіць...
Стары Ёлас (Уладзіслаў Сівы-Сівіцкі)

Ігнат Дамейка, знакамiты настаўнік і навуковец, дасканала ведаў некалькі моваў. Французскай яго вучыў губернер яшчэ ў бацькоўскім доме. Лаціну ён засвоіў у піярскім калегіуме ў Шчучыне, а нямецкую і англійскую ў Віленскім універсітэце. Восенню 1828 г. І. Дамейка (з сябрам) пераклаў Каран з французскага выдання. Трапіўшы ў Чылі, ён за тры месяцы вывучыў іспанскую мову. На гэтай мове наш суайчыннік цягам 46 гадоў размаўляў, выкладаў хімію і мінералогію, напісаў, паводле ягоных словаў, «стос кніжак» — манаграфіі ды падручнікі, якімі карысталіся ва ўсіх іспанамовных краінах Паўднёвай Амерыкі. Свой дзённік Ігнат Дамейка пісаў па-польску.

Міжволі ўзнікае пытанне: а ці ведаў ён нашу мову? Ці трапілі ў «Дзённікі» нашага суайчынніка словы «крывіцкай гаворкі», якую так хваліў ягоны сябра Адам Міцкевіч? Станоўчы адказ можна прадбачыць.

Як вядома, у творах А. Міцкевіча, ягонага брата Францішка, Я. Чачота, У. Сыракомлі (Людвіка Кандратовіча) ды некаторых іншых «*pisarzy ziem wschodnich Rzeczypospolitej szlacheckiej*» (яны ж самі сябе называлі ліцьвінамі) сустракаецца адметная лексіка. Аналізу мовы іх твораў прысвечаны дзесяткі навуковых прац і манаграфій. Згадаем том артыкулаў «*O języku Adama Mickiewicza*» (Вроцлаў, 1959), даследаванні Ю. Трыпуцькі «*Język W. Syrokomli*» (Упсала, т. I, 1955; т. II, 1957) ды «*O języku «Wspomnień dziecinstwa» Franciszka Mickiewicza*» (Упсала, 1970). Падлічана, прыкладам, што ў знакамітай паэме А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш» рутэнізмаў каля 8 адсоткаў (Zarębina M. Wyrazy obce w «Panu Tadeuszu». Wrocław, 1977. S. 108.).

На лексіку ўспамінаў чылійскага рэктара звярнуў увагу Ю. Трацяк, выдавец часткі «Дзённікаў» Ігната Дамейкі (Кракаў, 1908). Ён дадаваў да адметных, пераважна беларускіх, словаў лацінскае «Так!»: «*po za strzesie* (Sic!)» па застрэшыць; «*w strzesie* (Sic!)» у страце; «*do ich* (Sic!)» да іх; «*z plecy* (Sic!)» з плячэй; «*ptaszka* (Sic!)» пташка; «*wieńcior* (Sic!)» венцеры.

У трохтомным выданні «*Moje podróże. Pamiętniki wygnańca*»

(Вроцлаў; Варшава; Кракаў, 1962–1963) некаторыя адзначаныя Ю. Трацяком лексемы папраўлены, прыкладам (перш падаецца Дамейкаў варыянт слова): *swojemi* – *swoimi*, *drzewiane* – *drewniane*, *skutych* – *okutych*, *tentent* – *tętent*, *ich* – *nich*, *wieńciory* – *wieńcierzy*. У прадмове выдаўцы згадалі таксама «старыя граматычныя формы, рэгіянальныя выразы, такія як: **zwierz**, **nazwisko**, *pastki* (*pułapki*), *z desceek* (*z desek*), *żebrować* (*żebrać*), *sumnienie*, *przekleństwo*, *ptastwo*, *przywdzieli*, *leli*, *namiętnoście*, *tą razą*, *wschody* (*schody*), *zniskąd*, *centnar*, *sotanna* (*sutanna*), *świce* (*świece*) itd.», а таксама асаблівыя сінтаксічныя канструкцыі «*ubiegał się za względami* («дамагаўся прыхільнасці»), *pytałem się u niego* («пытаўся ў яго»), *poza samym brzegu* («па-за самым берагам»), *powodem do tego strachu* («нагодай да гэтага страху») і інш.».

Паводле польскага правапісу, у словах *zwierz*, *nazwisko* змякчэння гуку [z] не павінна быць. З гэтага прыкладу можна зрабіць выснову: Дамейкавы формы згаданых словаў — не «рэгіянальныя» адхіленні ад нормы. Так выявілася «генетычная» асаблівасць вымаўлення гуку [ź] медзьявядскага шляхціча, што ўласціва беларусам.

Апроч значнага пласту агульнай беларуска-польскай лексікі ў Дамейкавых дзённіках «*Moje podróże*» выяўляецца шмат беларусізмаў: (*w*) *odrynie* у адрыне — адрына 'будыніна для захоўвання корму'; *babek*, (*które po*) *ajerze...* бабак, (якія па) аеры — расліна аер *Asopus salamus* L., бабка 'страказа'; *azaż* азаж [И. И. Носович. Словарь белорусского наречия. СПб, 1870. (Далей: I. Насовіч) азаж – 'хіба']; *arfowano* арфавалі — арфаваць 'веяць зерне на арфе' (арфа – 'веляка', 'трыер'); *osina* асіна *Populus tremula* L.; *barylka* барэлка 'бочачка'; *Betlejem* Бетлеем (паводле кантэксту, гэта дыялектызм «батлея» – 'калядная зорка', з якою ходзяць шчадроўнікі); *buchnął* (*dym*) бухнуў (дым) – бухнуць 'з сілай вырвацца'; *waleriana* валяр'ян *Valeriana officinalis* L.; *wienikami* венікамі – венік; (*przed*) *Wierzbną niedzielą* (перад) Вербнай нядзелай; *wierchny* (*ostrokrąg*) верхні (конус); *wieją* веюць – веяць 'ачышчаць зерне ад мякіны'; *winograd* вінаград; *wioseczkach* вёсачках – вёска; *na...wzeglówiach* на вузгалоўях – вузгалавень 'пярэдня частка воза'; *wywroty* вывараці – вывараць 'вывернутае з каранем дрэва'; *oświczą* вьцьвечаць – вьцьвечиць (I. Насовіч: 'адупцаваць розгамі'); *harbuzy* гарбуз *Cucurbita pepo* L.; *Gromnicy* Грамніцы 'хрысціянскае свята'; *gumno* гумно; *gumienny* 'работнік, які даглядае гумно'; *draby* драбы – драб 'пешы ваяр'; *drabiny* драбіны 'лесвіца'; *zrazu* зразу 'адразу'; *kaganiec morski* марскі каганец (так Дамейка называе марскі маяк; у зноскы польскага выдання яго тлумачаць 'марская лятарня'); *koły* (*na ogrodzenie*) калы

(на агароджу) – кол ‘палка’; *korce (na granicach)* капцы (на граніцах) – капец ‘насып са скупам як межавы знак’; *kotuchy* катухі – катух ‘адгароджанае месца ў хляве’, ‘клетка’; *korcy pszenicy* карцы пшаніцы – карэц ‘адзінка вымярэння сыпкіх рэчываў’, у ВКЛ, прыблізна, 100 літраў; *krynice* крыніцы; *kucja* кучыя; (*psy... podobne do naszych podworotników* (сабакі... падобныя на нашых) падваротнікаў – падваротнік ‘сабака’; *pasieka* пасека ‘месца ў лесе, дзе высечаны дрэвы’ (як і ў Якуба Коласа: «*Былі там пасекі. Штогод у тым... Дзялянкілесу карчавалі*», у польскай мове гэтае слова ‘пчальнік’); *plita* пліта ‘пляскаты кавалак скалы, каменя’; *prostakowaty* праствакаты ‘просты’, ‘грубаваты’ (па-польску – *prostacki*); *pieczyste... (lepsze od pasztetów)* пячыстае (лепшае за паштэт), (*ze skwarzącą się na rożnie*) *pieczenią* пячэняй (што пражыцца на ражне) – пячэня (І. Насовіч: абодва словы ‘пражанае мяса’); *przedają* прадаюць; *ropucha* рапуха ‘жаба’; (*żelaznym*) *rożnem* (жалезным) ражном — тут ражон ‘прэнт’; *skowycze* скавыча — скавытаць ‘жаласна павіскаць’ (пра сабаку); *stolowanie* сталяванне (І. Насовіч: сталяванне ‘столь’; у польскім выданні «Дзённікаў» гэтае незразумелае паякам слова тлумачыцца ‘столь з дошак’); *syр* сыр (польск. «ser»); *sklep* sklep; *sumioty* сумёты ‘турбы’ (снегу, пяску); (*spokoјne*) *siedziby* (спакойныя) сядзібы; *siewba* сяўба; *trzepac (na górze)* трапаць (на гару) – трапаць ‘ісці на вялікую адлегласць’; *umajone* умаяваныя – ад умаіць ‘аздобіць зелянінай да свята Сёмухі’; *chudobe* худоба (І. Насовіч: худоба ‘хатняя маёмасць’); *chustki* хусткі; *cerami* цапамі – цэп ‘прылада для малацьбы’; *ciżba* ціжба (І. Насовіч: ‘цэма, мноства’); *szale* шалі ‘вагі’; *sznury (włoscianskie)* шнуры (сялянскія) – шнур ‘вузкая палоска зямлі’; *szuły* шулы – шула ‘слуп’. Як бачым, некаторыя Дамейкавы беларусізмы цяпер можна знайсці толькі ў слоўніку І. І. Насовіча.

Слова *umajone* Дамейка выкарыстаў некалькі разоў дзеля вобразнага апісання ўзгоркаў, палеткаў, скалаў, якія параслі густой зелянінай, прыкладам, *wzgórza krzewem umajone* узгоркі, умаяваныя кустамі (І. Насовіч: май — бярэзінкі ды іншыя дрэўцы, пастаўленыя перад вокнамі хаты на Сёмуху). Байкоў М. і Некрашэвіч С. у «Беларуска-расійскім слоўніку» падаюць радок з верша Янкі Купалы «Вясна 1915-я»: *І хаты майскім дзераўцом ня ўмайў селянін*. Можна меркаваць, што і лексема ‘умаяваны’ вядомая беларусам, бо паўсюдна ў нас ставяць «май».

Што да слова *chyżość* хіжасць ‘прыткасць’, ‘хуткасць’, то Дамейка выкарыстоўвае яго ў значэнні ‘хуткасць’ «...*powietrze nie kręci się z taką samą chyżością*», паветра не абарачаецца з такой жа самай хіжасцю, «*woda czysta, bieg niezmiernie chyży*» вада чыстая, плынь

нязмерна хіжая. А, прыкладам, ТСБМ падае толькі словы *хіжак*, *хіжы* з паметай «абл.» са значэннем 'драпежнік', 'драпежны'. І. Насовіч жа, наадварот, падае слова *хіжы* 'прыткі' з варыянтамі, як шырока распаўсюджанае, з прыкладамі: радком з песні, прымаўкамі («У Нясвіжы людзі хіжы: салому таўкуць, бліны пякуць; сена смажуць, бліны мажуць», «Наша хіжа рана ўсхадзілася каля крыжа»), а слова 'прыткі' тлумачыць як 'хуткі'.

Наш суайчыннік выкарыстоўваў словы беларускай мовы, каб тлумачыць некаторыя чылійскія рэаліі: яны павінны быць зразумелыя ягоным чытачам на Бацькаўшчыне. Так, у тэксце ўспамінаў «Моје podróże. Pamiętniki wugnańca» чытаем: пра з'яву прыроды «*burza z nawalnica*» бура з навальніцай; пра граніт «*rospadający się na żerstwie*» які распадаецца на жарству (апошняе слова польскаму чытачу незнаёмае, а таму ў згаданым польскім выданні Дамейкавых успамінаў яго тлумачаць іншым агульным для беларускай і польскай лексікі словам *żwir* 'жвір', якое Дамейка ўжывае часта: *żwir, po żwirze*); пра даўнія індзейскія магілы «*podobne do naszych kurhanów*» падобныя да нашых курганоў; пра «*wielkie kurhany*» вялікія курганы (пустой пароды каля капальняў); пра шахту, у якой Дамейку давялося перажыць землятрэс, «*w głębi o 150 do 200sqżni* на глыбіні 150 да 200 сажняў; пра чылійскае начное неба з «*gwiazdami i mleczną drogą*» зоркамі і Млечным Шляхам; пра тое, як на поўдні Чылі гадууюць быдла: «*bydło nie karmią jak u nas na brazie*» быдла не кормяць брагай, як у нас; пра тое, што па-над араўканскай ракой Каўцін «*równina... zielona... ma wejżenie naszych nad Szczarą czy nad Niemnem sianożęci*» зялёная раўніна падобная да нашых сенажацяў па-над Шчарай ці па-над Нёманам.

Часам тлумачэнне спецыфічных паняццяў Дамейка спалучае з паэтычнай вобразнасцю. Вось на ўбярэжжы ён убачыў «*сляды колишніх, спрадвечных узроўняў мора, якое сёння яшчэ шуміць на тым самым месцы, дзе яго затрымаў Творца, толькі мацярык узнімаецца,.. несучы на сваіх плячах магутныя Кардыльеры*» і выкарыстоўвае для апісання ўражання роднага, беларускага рэаліі: «*я стаяў як укупаны і конь мой быў спакойны; ужо здавалася мне, што чую, як гты мацярык, які называем стальым, узнімаецца, і я стаю, як на нёмнавым пльыце (na tratwie niemnowej)*».

Не цураўся Ігнат Дамейка фразеалагізмаў, выслоўяў, якія і цяпер вядомыя як літаратурнай, так і гутарковай беларускай мове: *ochota gorzej niewoli* — *niesie nasze przysłowie* ахвота горш няволі, як падае наша прымаўка; *żywej duszy (nie było)* жывой душы (не было); *zachodziły się ze śmiechu* заходзіліся ад смеху; *zwinął się koń* зв'яса

конь [звішча г. зн. 'скурчыўшыся легчы, паваліцца (ад удару, болю)']; *ani psa za drzwi nie wygonisz*, сабаку за дзверы не выганіш; *jak groch do ściany* як аб сцяну гарохам; *padali jak muchy* падалі як мухі; *choć oko wykol* хоць вока выкалі; *on w nogi* ён у ногі (г. зн. кінуўся бегчы); *szarej godziny* шарая гадзіна (г. зн. пара, калі цямнее); *(po... nosy) widnieć poczynało* (пасля... ночы) пачынала віднець, (г. зн. развіднівалася); *prosty człowiek* просты чалавек. Знаходзім у Дамейкавых успамінах і беларускія прыказкі: *Pana Boga chwał, a diabła nie obrażaj* Пана Бога хвалі, але і чортане абражай; *tak skacz, jak grają* так скачы, як граюць; *na czyjot wozie siedzisz, temu piosenku śpiewaj* на чыім возе едзеш, таму і песенькі спявай; *padali jak muchy* падалі як мухі. Але самае цікавае выслоўе — *nikną jak cukier w żródlanej wodzie* знікае, як цукар у крынічнайвадзе. Асабліваю ўвагу яно прывабвае таму, што падобнае чытаем і ў паэме «Новая зямля» Якуба Коласа:

«Як пойдзе ён у лес той зрання,

Як цукар у вадзе растане...»

У «Дзённіках» Ігнат Дамейка сцвярджае, што ён пісаў «*толькі нататкі*» «*для сябе і для маіхсяброў-землякоў*» з надзеяй, што гэтыя нататкі, «*...калі Бог дазволіць, можа прыдадуцца якомусь чытачу ў Мірскай, Паланэцкай ці Сталавіцкай парафіі, каб правесці снежаньскі вечар*». Ён хацеў даць уяўленне сваім землякам, «*якія ніколі ў жыццісваім не бачылі іншага краю*», пра тое, прыкладам, чым багатая шахта ў Амерыцы — «*гара, з якой штогод сыплецца два мільёны рублёў срэбрам*». З Бугам, Віленкаю, Нёманам, Шчараю параўноўваюцца рэкі, цераз якія Дамейку даводзілася перапраўляцца. Аргенцінская рака Дэсакуэдра *nie szersza od naszego Bugu w Brześciu* не шырэй нашага Бугу ў Брэсце; араўканская рака Круцэс — *nie większa odnaszej Szczary* не большая за нашу Шчару. Лясы, якія Дамейка, пражыўшы шмат гадоў у пустынным мясцовасці паўночнага Чылі, убачыў падчас падарожжа на поўдзень, здалёк падаліся яму падобнымі на родныя гаі і дубровы. І дарога ў Араўканскай пушчы «*не больш відочная, як сцежкі ў нашых вялікіхлясах, якімі нашыя дзеці ходзяць па грыбы і ягады*». І там «*лёгка заблудзіцца, як у Белавежскай пушчы*».

Ягонныя словы: «*пра Польшчу думай*», «*сэрца польскага каталіка*» «*перабівае*» пошум пшанічных каласоў, які *...zdawał się szeptać do mnie po polsku czy z ruska, jak nasi chłopci przy robocie gadają* («здавалася, шаптаў мне па-польску ці па-руску, як нашыя сяляне гамоняць падчас працы»). А згаданая вышэй адметная лексіка ягонных дзённікаў «*Moje podróże*» пераконвае: словы «*нам, ліцьвінам*», «*нас*,

ліцьвіноў» не выпадковыя.

Ігнат Дамейка ўсюды ўсведамляў, што ён — «сын ліцьвінскіх лугоў і палёў»: і ў пустыні Атакама, і ў Андах, і на выспе Мадэйра, дзе фартэцыя *«не большая заНаваградскі замак»*, дзе атрэсеныя лімоны і апельсіны валяліся, гніючы, на мураве, *«як яблыкі або грушы ўгустым нашым* (ці не ў запольскім, дзе сам Ігнат прышчэпваў дрэўцы) *садзе»*. І ўбачаныя на Мадэйры ўпершыню апельсінавыя і лімонныя дрэвы падаліся выпнанніку *«яблынямі з срэбранымі і залатымяблыкамі»*, а сам ён *«сярод іх стаяў, нібы наймалодшы з трох братоў нашыхдзіцячых казак»*. Вось якія — нашыя, як выяўляецца, казкі баяла Ігнасю ды ягоным братам і сёстрам медзьвядзкая нянька Тадора!

Ігнась вырас, трапіў, як вядома, на другі канец свету, дзе пражыў шмат гадоў, дзе як don Ignasio Domeuko стаў славутым, але памятаў і словы, і казкі з роднае Мядзвядкі.

Ždzisław Sićko

Some linguistic features of Ihnat Damiejaka's diaries «My travels. Diaries of an outcast»

Ihnat Damiejka knew English, Spanish, German and French. He wrote his diaries in Polish, but he did not avoid using a belarusian word. In memoirs of our countryman «Moje podróże. Pamiętniki wygnańca» there are more than 100 belarusian words: odryna, wieniki, Gromnicy, kucja, pieczenia, płyty, stolowanie, sumioty, trzepać (na górę), umajone etc. Damiejka used all these words with the purpose of giving his future readers «in Mirskaje, Palaniačkoŭskaje or Stalovickaje parishes» the most exact presentation of Chile. On the pages of his diary mentions of our dense forests (Bielaviežskaja, Kaldyčeŭskaja, Rudnickaja, Čarabrovickaja), rivers (Buh, Vilija, Nioman, Ščara), places (Ašmiany, Bielica, Lida, Navahrudak) are seen permanently. And so his melancholy concerning native places was expressed.

Кастусь Цвірка (Мінск)

“Мае падарожжы” Ігната Дамейкі ў серыі “Беларускі кнігазбор”

Да 200-гадовага юбілею вялікага вучонага-асветніка, выдатнага сына беларускай зямлі, нацыянальнага героя Чылі Ігната Дамейкі ў залатой серыі “Беларускі кнігазбор” выйшла яго кніга “Мае падарожжы”. Упершыню беларускі чытач пазнаёміцца з незвычайнай жыццёвай дарогай гэтага неардынарнага чалавека, філамацкага сябра Адама Міцкевіча, які вывеў яго прывабны вобраз у славітаў паэме “Дзяды” і ўвасобіў рысы яго характару ў другой сваёй паэме “Пан Тадэвуш”.

У кнігу ўвайшлі найбольш цікавыя ўспаміны і дзённікі Ігната Дамейкі. Аётар пачынае сваё апавяданне з удзелу ў паўстанні 1830—1831 гг. на тэрыторыі Беларусі і Польшчы, пра ўцёкі за мяжу пасля разгрому паўстання. Спачатку І. Дамейка трапляе ў Дрэздэн, адтуль разам з Адамам Міцкевічам пераязджае ў Францыю, пасяляецца ў Парыжы. У кнізе падаюцца раздзелы пра эмігранцкае жыццё беларускага выгнанніка. Калі надарылася магчымасць, ён выпраўляецца за мяжу, у паўднёваамерыканскую краіну Чылі, з якою назаўсёды звязвае свой лёс. Як самы цікавы прыгодніцкі раман чытаюцца ўспаміны І. Дамейкі пра шматмесячнае падарожжа ў Чылі, пра яго працу ў гэтай краіне, пра вандроўкі ў Кардыльеры, пра наведванне карэнных жыхароў Чылі – індзейцаў-араўканаў. Нельга без хвалявання чытаць старонкі пра вяртанне І. Дамейкі на Радзіму больш чым праз 50 гадоў.

Адкрываецца кніга ўступным артыкулам пра І. Дамейку “Яго імем названы гарады і горы”. У кнізе даецца вялікі блок ілюстрацый, звязаных з жыццём і дзейнасцю І. Дамейкі.

Міхась Маліноўскі (Баранавічы)

Крашын — месца прыцягнення Ігната Дамейкі

Крашын (сапраўдны назоў Крашын) — адно з даўніх і знакамітых беларускіх мястэчак, якое знаходзіцца ўсяго за 15 км на паўднёвы ўсход ад раённага цэнтра горада Баранавічы.

Раней, калі дзейнічаў Агінскі канал, па водным шляху можна было даплыць у Крашын нават з Чорнага альбо Балтыйскага мора, бо, як вядома, мястэчка стаіць на рацэ Шчара. Але пра гэты шлях сёння толькі ўспамінаюць і ўсміхаюцца, бо нават М. Гумілёў у 1915 г. пабачыў Агінскі канал перасохлым і тое выдатна занатаваў у друку. Але пра Гумілёва сёння тутака ніхто таксама не ўспамінае, бо не ведае таго, што ён на Беларусі быў і ваяваў у першую імпералістычную вайну.

Крашын ганарыцца агромністай колькасцю праслаўленых імёнаў, якія тутака адзначыліся. Некаторыя з прозвішчаў прывяду — генералісімус Аляксандр Сувораў, Мелік-баша — суродзіч ханаў з Крыма, Сцяпан Александровіч — вучоны і пісьменнік Максім Танк, Рыгор Барадулін, Іван Чыгрынаў, Ніл Гілевіч, даследчыкі, вучоныя, краязнаўцы, пісьменнікі Адам Мальдзіс, Яраслаў Пархута, Язэп Дыла, Алег Лойка і шмат іншых славуных і знакамітых асоб, сярод іх і пісьменнік Уладзімір Караткевіч.

Месцам прыцягнення Крашын быў і для Ігната Дамейкі. У дзяцінстве ён са свайго радавога котлішча Мядзвядка, што ў сённяшнім Карэліцкім раёне, неаднойчы выязджаў у Сачыўкі, радавы маёнтак Анцутаў, дзе гаспадарыў родны брат маці Дамейкі Станіслаў Анцута. У 1821 г. пасля яго смерці Дамейкава займела гэтае месца ў спадчыну.

Вось як Ігнат Дамейка піша пра гэта ў сваіх успамінах «Мае падарожжы» 13 жніўня 1884 г.:

«Пад вечар пад'язджалі мы з панам Антоніем пад Сачыўкі. Тут, калі я быў малы, жыла мая бабка Анцута з Валадковічаў. Добра помню (мне ж тады было гадоў сем) багатую панскую сядзібу, безліч гасцей, якія з'ехаліся на свята, да дня святой Ганны на Сталовіцкі кірмаш. Як цяпер, помняцца шумныя імяніны, на якіх тры Марылькі, мае дваюрадныя сёстры: Верашчака (пазней Марыля), Зялэнская (паходжаннем з Касцюшкаў) і родная сястра, трымаючы доўгую гірлянду з руж і язьміну, спяваюць перад расчуленай бабуляй. Потым, калі пасля яе смерці жыў тут мой дзядзька Станіслаў Анцута (брат асабістага сакратара Станіслава Панятоўскага, брата караля), мы з маткай прыязджалі сюды на храмавае свята да Божай маткі

Сталовіцкай. Мы гулялі тады пад старымі ліпамі, якія цяпер — я ўбачыў іх здалёку — манілі мяне да сябе. Потым, пасля смерці дзядзькі, жыла тут мая маці, тут гулялі мы вяселле дзвюх маіх сясцёр і брата Адама, тут і развітайся я назаўсёды з маткай, апошні раз пацалаваўшы ёй рукі (было гэта ў красавіку 1831 года). Праз год яе не стала».

Сачыўкі ўсяго ў некалькіх кіламетрах ад Крашына. І каб праехаць, папасці да іх, сам Дамейка, як і ўся яго радня, у тыя часы вымушаны быў праязджаць праз знакамітае мястэчка. Гэта і адбылося ў Ігната Дамейкі ў 1884 г.

«Галава мая поўнілася думкамі і ўспамінамі, я кідаў вачамі ва ўсе бакі. Ужо відаць былі вялікія вежы Сталовіцкага касцёла, статкі кароў, што пасвіліся каля лянівай Шчары на шырокай даліне. Удалечыні адкрывалася вёска Крашын, вятрак на ўзгорку. І вось з-за цёмных вольхаў паказаліся Сачыўскі маёнтак, палешаны, але не зменены».

Няма сёння ў Крашыне вятрака на ўзгорку, але, як бачна, звестка аб ім захавалася ў мемуарнай літаратуры.

У «Спісе землеўладальнікаў за 1876 год Мінскай губерні» я не знайшоў упамінавання аб ветраку, але за дваранінам Пятром Яўгенавічам Святаполк-Завадзкім лічылася 1100 дзесяцінаў зямлі і млын.

Як вядома, у дзяцінстве, юнацтве, сталасці і старэчы, хоць яго бацька і быў уніятам, Ігнат Дамейка захаваў сваю фактычную і фанатычную прыналежнасць да каталіцызма, таму ў яго апісаннях Літвы-Беларусі найбольшая любасць да касцёлаў. Гэта мы ўжо пабачылі па Сталовічах, а зараз зноўку вернемся ў Крашын.

Калісьці ў гэтым мястэчку панавалі сапраўдныя буры. У Крашыне здаўна жыло, працавала свабоднае грамадства, якое найбольш любіла незалежнасць і вольнасць. Але гэта зусім не падабалася новаму гаспадару маёнтка Станіславу Гедройцю Юрагу, які пасля ўдалага шлюбу з Антанінай Радзівіл займеў за ёю ў пасак Крашын і частку іншых радзівілаўскіх уладанняў (На той час дзве галіны Радзівілаў валодалі такімі адметнымі мясцінамі на сённяшняй тэрыторыі Баранавіцкага раёна, як Паланэчка і Сталовічы. У пару падарожжаў па роднай зямлі паланэчкаўскі князь Мацвей Канстанцінавіч валодаў 2092 дзесяцінамі зямлі, а сталовіцкі князь Антон Вільгельмавіч Радзівіл — 981 дзесяцінай зямлі. Для параўнання: дваранін Эдуард Мартынавіч Язерскі ў Сачыўках меў усяго 287 дзесяцін зямлі.

Незалежнасць, вольнасць, непадпарадкаванасць крашынцаў, як

аказваецца, не па духу былі ананіму. Як потым высветлілася, гэта быў былы капітан польскіх войск Ігнацы Яцкоўскі, які напісаў кнігу «Аповесць з майго часу, ці Літоўскія прыгоды», дзе з непрыкхаванай любоўю апісаў прыгоннікаў Радзівілаў, Юрагаў, «незаконныя» дзеянні крашынян, лютасць царскіх улад да іх, а найбольш да хлопчыка дзесяці з нечым гадкоў Пётрака¹⁰, які, нібыта, напісаў элегію «Зайграй, зайграй, хлопчэ малы..» І больш таго, нават чытаў іх царскаму сенатару Навасільцаву ды рэктару з Вільні Пелікану. Гэтую прыдумку Яцкоўскага перарабілі потым у Паўлюка Багрыма, стварылі яму тужліва-гаротную біяграфію бунтара і, як гаворыцца, пайшла пісаць губерня.

Адзначу, што ў сваёй багатай літаратуры, перапісцы Ігнат Дамейка ніколі не ўспамінаў бунт у Крашыне і нейкага там «завадатара» Паўлюка Багрыма, да канца свайго жыцця ён жыву ўспамінамі былога прыгонніка, пра тое цытую з яго ўспамінаў «Мае падарожжы»:

«Вельмі прасіў я маладога Аляксандра, майго пляменніка, цяперашняга гаспадара Мядзьвадак, каб выстараўся ключа. Мірскі поп забраў быў ключ і аддаў яго селяніну — галаве, ці войту — на захоўванне. Але селянін не даў ключа, баючыся папа.

Можна ўявіць, што гэта быў для мяне за горкі арэх, які я мусіў згрызці: селянін не даў гаспадару ключа ад касцёла. Баяўся папа, а яшчэ ж не мінула 50 гадоў ад часу, калі той самы селянін маліўся з панам у гэтым самым касцёле, лічыў яго, пана, вышэйшым за цара, кланяўся яму і баяўся.

Для чаго гэта я гавару? Мы здаўна прызвычаліся да лакіроўкі асоб і забываем пра тое, як на помніку то ёсць у Мікіты Сяргеевіча Хрушчова — светлае і цёмнае, тое і другое звлістае.

Але зноўку вернемся ў наш Крашын і зноўку працытуем Ігната Дамейку:

«У дзесяць гадзін раніцы ў Крашыне чакаў нас на імшы ксёндз у касцёле, пры якім пахавана мая сястра Язерская. Імша была жалобная. Пасля імшы пайшлі мы пакланіцца магіле маёй сястры, а потым — мураванай грабніцы сям'і Завадскага, дзе ляжаць яго бабка Юрага з Радзівілаў, матка і жонка, ад якой засталіся два прыгожыя хлопцы. Ласкавы гаспадар запрасіў мяне і Адынца, каб мы на памяць недалёка ад дома пасадзілі па дубку. З ахвотай выканалі мы гэтую ганаровую місію — пасадзілі ў падрыхтаваныя ямкі два дубкі, а ксёндз

---

¹⁰ Ігнат Яцкоўскі пісаў успаміны па памяці. Паводле дакументаў, П. Багрыму ў год крашынскага бунту сялян (1828) было каля 16 гадоў. (Заўвага рэдакцыі).

асвяціў гэтае месца».

Разбярор, як гаворыцца, па костачках гэтую цытату знакамітага вучонага і вандроўніка.

Дзе і ў якім стане знаходзіцца магіла сястры Дамейкі Язерскай? Сёння пра тое аніяк і анічога не можам сказаць, людская памяць таксама маўчыць. Не выяўлены пакуль што ў архівах касцёльных метрычныя кнігі з Крашына.

Што з мураванай грабніцай «сям’і Завадскага, дзе ляжаць яго бабка Юрага з Радзівілаў, матка і жонка, ад якой засталіся два прыгожыя хлопцы»?

Мне няёмка гаварыць страшэнную праўду пра гэтую грабніцу, але калі я гэтага не зраблю, ніхто іншы таксама не зробіць. Пры надыходзе немцаў у першую імперыялістычную вайну ў Крашыне знікла ўлада і адразу ж прачнулася векавая нянавіць да Радзівілаў, Юрагаў, Завадскіх. Большая частка крашынян адразу кінулася граміць маёнтак гэтага «д’ябальскага роду», як мовіла мне адна з крашынянак. Адныя кажуць, што маёнтак тады адразу ж быў падпалены, іншыя, што ў яго папаў артылерыйскі нямецкі снарад, але з таго часу даўнішняга маёнтка Радзівілаў не існуе.

Я ўхілюся і скажу, што ў гэтым былым будынку захоўвалася ўнікальнае кніжнае багацце, якое дало свету першае відовішча партрэта аднаго з нашых піянераў-друкароў Васіля Цяпінскага (Апошняя мая публікацыя: «Піянеру Цяпінскаму — 80 гадоў» // *Культура*. 1999. 12–18 чэрв.).

Не існуе і таго будынка касцёла ў Крашыне, дзе ў 1884 г. І. Дамейка слухаў імшу. Гэты каталіцкі храм — апірышча апалячвання і акаталічвання — быў разбураны ў тую ж першую сусветную вайну. Не існуе будынка касцёла ў Крашыне, які мог пабачыць маленькі Ігнась у ім, калі ён у сем сваіх гадкоў наведаў Сачыўкі. Той малітоўны дом згарэў ад пападання маланкі. На яго месцы беларускі пакутнік і асветнік, ідэйны падтрымоўца і выдатны канспіратар вольных крашынцаў Войцех Магнушэўскі пабудаваў ў 1818 г. новы парафіяльны касцёл Божлага Цела. Вось у ім у 1884 г. і слухаў імшу, маліўся Ігнат Дамейка. Але аб тым, што В. Магнушэўскі пабудаваў школу, шпіталь, дапамагаў хворым і нямоглым, Дамейка не ўпамінае, аніразу не згадвае гэтую асобу. Як вядома, сам І. Дамейка на Беларусі аніводнай школы не пабудаваў, не даў ані рубля на асвету сялянства, на друкаванне беларускіх кніг.

Вяртаемся да грабніцы Радзівілаў-Юраг-Завадскіх. Гісторыя яе стварэння нікім не даследавана, невядомы год яе пабудовы. Але сёння спецыяльна захавання яе сляды, каб анічога не напамінала аб гэтым

«д'ябальскім родзе». Мне ж пашанцавала пабачыць уваход у гэтую грабніцу і нават у розныя часы тройчы, нягледзячы на цемру і невьносны смурод у ёй, агледзець яе. Так, гэта быў велічны магільны склеп з агромністым багаццем. Нянавісьць крашынцаў да Юраг-Радзівілаў і іх нашчадкаў была доўгая, неўтаймаваная і нястрыманая — дамавіны з іх трупамі ў першую сусветную вайну перад надыходам немцаў былі выцягнуты з грабніцы і кінуты ў раку Шчару. Некаторымі з тых дамавін крашынчанкі яшчэ доўга карысталіся для мыцця бялізны.

Але і гэта не ўсё! Багатае адзенне, а найбольш знакамітыя слуцкія паясы, як пярсцёнкі ды шмат чаго іншага, былі расцягнуты па дварах. Потым, калі ў мястэчка ўварвалася сквапнае нямецкае ваярства, быў складзены спіс і амаль уся тая слуцкая краса была акупантамі канфіскавана і вывезена ў Нямецчыну. Была вывезена і славуная крышталёвая люстра з касцёла, пабудаванага Войцехам Магнушэўскім.

Другая трагедыя грабніцы адбылася пасля Вялікай Айчыннай вайны. Што толькі ў ёй ні трымалі, дадумаліся нават захоўваць у ёй атруту. Усё гэта адбывалася пры маўчанні і згодзе крашынцаў. Як і канчатковае дабіццё грабніцы. Падагналі бульдозер, асунулі зямлю і закрылі ад людскіх вачэй уваход у яе, пасадзілі хмызняк, каб нічога не напамінала, не траўміравала псіхіку местачкоўцаў аб праклятым для іх родзе Радзівілаў-Юраг-Завадскіх. Для Ігната ж Дамейкі, канешне, ён быў любасць, таму ён так пяшчотна піша:

«Адразу на палудні пачалі — зблізку і здалёк — з'язджацца госці: Разултоўскія, Верашчакі, Анцуты, сівы Тамаш Булгак з жонкай, якая тры разы ездзіла з мужам у выгнанне ў глыбіню Расіі і тры разы яго выратаўвала, далей — Кабылінскія, Слізні, Завадскі з Крашына, унук паланэўкай Радзівіл, Абламовічы з Нясвіжа і многа іншых шанойных грамадзян і дам».

Пра дубкі Дамейкі і Адынца. Яны таксама не існуюць. Па адной версіі, згарэлі разам з маёнткам, па другой — былі высечаны пасля акупацыі панскай Польшчай Беларусі. Тыя, што растуць, аніякага дачынення да іх не маюць.

Ужо ў нашыя часы шмат пра гэтыя дубкі напісана прыдумак, як і пра камень у Крашыне з вершаванымі радкамі на ім Эдварда Антонія Адынца. Вось яго тэкст (пераклад Кастуся Цвіркі):

Тых двух, што во тут па дубку пасадзілі,
Ажно на паўвека былі разлучылі.
Ды іх філарэцкая дружба за час той
Не згасла ў дарозе жыцця пакручатай.

Калі іх звёў Бог зноў на гэтым жа свеце,
Ім бліснула праўда, як перлінка ў леце:
Уцехі зямныя — то сон, што ўцякае,
У сэрцы любоў толькі не памірае.
Пра тое пасведчыць і гэты во камень,
Як будуць абодва пад каменем самі.

На камені ў Крашыне

Што і гаварыць, надта пасрэдны і шэры верш, як і ўся творчасць гэтага бяздарнага паэта, але ён занатаваў нам гістарычную падзею ў Крашыне.

Шмат людзей напрыканцы ўжо ХХ ст. далучыла да гэта каменя і імя Паўлюка Багрыма. Але гэтая прыдумка дасюль не мае аніякага гістарычнага (архіўнага) пацверджання, як і таго, ці было тое здзейснена сапраўды і калі.

Праўда, адна з жыхарак Крашына даводзіла мне, што камень нібыта быў расцярушаны для пабудовы касцёла. Іншая ўпэўнена гаварыла, што той камень ляжыць у аснове фундаменту касцёла. Але колькі аб халве не гаварыць, саложэ ў роце не бывае. У нас няма гістарычнага апісання гэтага каменя. Як піша Кастусь Цвірка ў сваім каментары на верш «На камені ў Крашыне»:

«Верш напісаны ў гонар наведання разам з Ігнатам Дамейкам у 1884 г. Крашына, дзе на просьбе гаспадара Завадскага абодва састарэлыя сябры пасадзілі ў крашынскім парку на дубку. Словы верша былі выбіты на камені, які там быў пакладзены як помнік і які, на жаль, не захаваліся».

Калі б гэта напісаў звычайны краязнавец, я не звярнуў бы такой пільнай увагі, але ж гэта радкі вучонага. Скуль ён гэта ўзяў, мне, як і іншым, невядома. Бо калі б тое ўвасабленне было бы сапраўды, дык тое недзе захавалася бы. А так адна прыдумка цягне за сабою іншыя фантазіі.

Шмат таксама ў апошнія дзесяцігоддзе з'явілася публікацый, быццам бы І. Дамейка асабіста ведаў Паўлюка Багрыма, нават хадзіў да яго ў госці. Усё гэта несусветная бязглуздыца і мана, бо, як сапраўдны знаўца мастацтва, прыжожага Ігнат Дамейка не тое, што нідзе не ўпамінае і не ўспамінае прозвішча Багрыма, нат нічога не гаворыць аб бронзавай люстры (такі дакладны назоў гэтага побытавага прадмета), якую выкаваў у Крашыне над Шчарай у 1881 г. Павел Баграм. Бо вучоны, як аніхто, ведае, што паўтор (а гэтая «жырандоль», як «гаворышца» на ёй, была зроблена «па бастонскаму ўзору») не з'яўляецца шэдэўрам мастацтва.

Для даведкі адзначу, што люстра, выкаваная невядомым нам

Паўлам Багрымам, стваралася зусім не для касцёла, а для ўрачыстай залы, дзе Пётр Святаполк-Завадскі прымаў госцяў, дзе адбываліся гульні ў карты і косткі. Перададзена яна была нашчадкамі Завадскіх пасля адбудовы трэцяга па ліку касцёла.

З усяго гэтага мы бачым, што аніводнага матэрыяльнага сведчання ў Крашыне, якія занатаваў у сваіх успамінах «Мае падарожжы» Ігнат Дамейка, не захавалася. У гэтым ёсць і нейкая гістарычная справядлівасць. Калі ты дзеля гэтага народа нічога не рабіў, дык і народ не будзе дбаць пра цябе, захоўваць у свёй памяці нешта. Горкая праўда! Шмат каму яе і не праглынуць, ён будзе шукаць прычыны ў ва мне, а не ў нараджэнца нашай зямлі Іgnата Дамейкі. Бо, як справядліва і можна напісаў Янка Купала ў сваім вершы «Хаўруснікам» (1910):

Адна часць Варшаве
Лізаць ногі будзе,
Маскве хай — другая
Нясе свае грудзі.

У 2000 г. пад серыяй «Знакамітыя палякі Лідчыны» Ядвігай Гарбоўскай і Кшыштафам Якубоўскім выдадзена брашура «Ігнат Дамейка (1802–1889)». Як я зразумеў, яе спецыяльна выдалі, каб паказаць польскі фанатычны нацыяналізм альбо польскі шавінізм на зямлі Беларусі. Ці праглынуць гэтую ідэалагічную дыверсію беларусы? Так, праглынулі і змаўчалі. А зараз толькі працэнтую некалькі вытрымак з гэтай брашуры:

Стар. 44. *«Сярод філарэтаў панавала непрыняцце існуючых палітычных адносін і прага незалежнасці. Пазней Дамейка пісаў: «Сілай той цягі, штурыком да дзейнасці, галоўнай мэтай былі дабро краіны, старая Польшча, захаванне народу і польскага характару».*

Стар. 53. «21 ліпеня накіраваўся ў Кракаў. Адразу пасля прыезду да яго ў гасцініцу з прывітальным візітам прыйшлі члены Акадэміі Навук. Усюды бачыў доказы прызнання і павагі. Калі захапляўся яго прыгожай і свабоднай польскай мовай, Дамейка адказаў: «Заўсёды думаў па-польску і кахаў па-польску».

Стар. 58. *«Люблю Чылі, а ўздыхаю па Польшчы».* (З ліста да Уладзіслава Ляскоўіча 2 сакавіка 1869 года).

А зараз працэнтую Станіслава Цярохіна з яго кнігі «Перунова цяпельца» (Мн., 1993), дзе размова ідзе аб Храптовічах:

Стар. 75. *«Агульнавядома, вырадкам з'яўляецца той, хто кіруючыся ганебнымі матывамі, выдаваў сябе за прадстаўніка іншай народнасці, звычайна пануючай. Храптовічы не толькі ніколі не былі, але нават не лічылі сябе ліцвінамі, як называлі сябе некаторыя*

беларусы ў мінулым. Дык як жа можна вырачыся таго, чаго ніколі не было? Наадварот, у сапраўднасці вырадкам была тая частка шляхты, якая «пайшла ў палякі...»

Ігнат Дамейка здрадзіў сваёй зямлі, свайму бацьку-уняту, сам абраў сваю ментальнасць паляка, таму да скону «Варшаве лізаў ногі; ён анічога не зрабіў для развіцця беларускай мовы, слова, літаратуры. І зусім было дзіўна бачыць, як Баранавіцкая гарадская арганізацыя ТБМ выдае каляндарык да юбілею паляка Дамейкі з неўдакладнаю датай яго народзінаў на фоне Ішкалдскага касцёла — апірышча наступу каталіцызму і апалячвання беларускага народа.

Да мяне ў Польшкім клубе у Баранавічах звярнуўся пробашч касцёла ў Ішкалдзі з пытаннем, якое дачыненне меў гэты храм да І. Дамейкі? Я адказаў, што аніякага. Вось што занатаваў сам І. Дамейка («Мае падарожжы»):

«У той жа дзень на палудні выехалі мы ў Далматаўшчыну — маёнтка майго швагра А. Вяржбоўскага. Праехалі праз Паланэчку каля касцёла, дзе мяне ахрысціў некалі пробашч...»

Ці праўда гэта? Гэта прыдумка Іgnата Дамейкі. Бо, як вядома, памыляюцца не толькі звычайныя смяротныя, але і вучоныя з сусветным імем.

Вось што пра гэта піша доктар гістарычных навук Міхаіл Гурын у «Матэрыялах 3-х і 4-х Карэліцкіх чытанняў» (1998): «Наведаў таксама ён і Паланэчку». Размова ідзе пра І. Дамейку, праўда, што вучоны не наведаў гэтае мястэчка, а праехаў мімаходзь яго. Гэта разыходзіцца з паведамленнем «Польскага гербоўніка» аб тым, што Ігнат ахрышчаны ў Параф'янаве Вілейскага павета і там знаходзіцца яго метрыка (Boniecki A. Herbarz Polski. Warszawa, 1901. Т. IV. S. 375).

Есць і яшчэ адна недакладнасць, звязаная сёння з маёй Баранавіцкай зямлёй. У сваім лісце да Багдана Залескага (Сант'яга, 16 кастрычніка 1869 г.) Ігнат Дамейка ўспамінае і Міхала Верашчаку — вельмі і вельмі неардынарнага пана. Гэта яму Адам Міцкевіч прысвяціў баладу «Свіцязь», а Ян Чачот — баладу «Калдычэўскі шчупак».

Але зноўку вернемся ў Крашын бунтарскі ў 1828 год. Акрамя іншых, туды таксама быў выкліканы для правядзення следства і Міхал Верашчака. Сярод іншых папер ён для нас пакінуў дакумент пра Паўла Іосіфавіча Багрыма, у якім навагрудскі судзя-следчы ўшчэнт разбівае ў сваім ХІХ ст. будучыя прыдумкі і фальсіфікацыі пра паэта Паўлюка Багрыма, яго сувязі з бунтарамі ды шмат іншага. Але вучонымі тыпу Г. Кісялёва ці складальнікамі зборніка «Паўлюк Баграм» (1994) В. Ляшук і А. Майсейчыкам гэты дакумент

спецыяльна быў не ўведзены ў навуковы абарот, каб не была пахіснута трагічна прыдуманая біяграфія П. Багрыма.

Дык Ігнат Дамейка піша («Пра маладосць Міцкевіча»): *«Пан Міхал быў высокага росту, атлетычнага складу, паважаны, добры католік, вельмі суровых звычаяў і сціплага жыцця. Не хацеў ён ведаць сеймікаў і памёр неўзабаве пасля вайны 31 года...»*

Навошта Ігнат Дамейка зрабіў гэты падман з 1831 годам, як мне здаецца, мне вядома, але ціхюткі Міхал Верашчака заўсёды жыў у суладдзі з уладамі і ціха адышоў з гэтага свету ў 1863 г. (Гл.: Шаблюк В. Двор у Туганавічах. Мн., 1995).

А вось яшчэ адна недакладнасць у Ігната Дамейкі («Філарэты і філаматы». З пісьма да Браніслава Залескага.):

«Паходзіў Зан з Наваградскага павета, дзе ён меў вельмі шануюнага дзядзьку, свайго апекуна ксяндза-каноніка Зана, пробашча ў Паланэчцы (за дзве мілі ад сядзібы маіх бацькоў)». На гэту акалічнасць у зборніку «Філаматы і філарэты» (Мн., 1998) звярнуў сваю ўвагу яго складальнік Кастусь Цвірка: «У сапраўднасці Зан паходзіў не з Наваградскага, а з Вілейскага павета». Другую акалічнасць Кастусь Цвірка не заўважыў, бо ў тых часы свайго парафіянальнага касцёла ў Паланэчцы не было, ён быў пабудаваны толькі ў 1889 г., у год смерці самога І. Дамейкі. Дзядзька Зана быў канонікам і пробашчам у Ішкалдзі. Там неаднойчы жыў Тамаш Зан, аб чым сведчыць і яго ліст ад 23 жніўня (4 верасня) 1820 г. з Ішкалдзі да Ануфрыя Петрашкевіча.

Дадам, што той жа Тамаш Зан 4(16) ліпеня 1843 года быў на вяселлі нашчадка вольных крашынян Роберта Святаполк-Завадскага. Вось так! Калі мы занадта пішам аб рэвалюцыйнасці філаматаў і філарэтаў...

А мы ж будзем скончваць сваё выступленне, бо Ігнат Дамейка вялікі ў сваіх дзеяннях, такім ён і застаецца ў нашай памяці!¹¹

---

¹¹ Мы не можам пагадзіцца з нігілізмам аўтара дакладу адносна біяграфіі Паўлюка Багрыма, неабгрунтаванымі ацэнкамі светапогляду Ігната Дамейкі і аднабоковай крытыкай іншых даследчыкаў. (Заўвага рэдакцыі).

Michaš Malinoŭski

**Krašyn as a place of attraction for Ihnat Damiejka
Some inaccuracies related to the today's territory of Baranavičy
district in memoirs «My travels» and in some other works.**

The report of Malinoŭski is a polemic one. The author keenly denies some autobiographic facts in Damiejka's memoirs «My travels». In terms of the given citations the author reveals a number of inaccuracies which are submitted for discussion

Яўген Філіповіч (г.п. Гарадзішча)

Ігнат Дамейка — не ікона, а зямны чалавек

Паслухаўшы даклад Міхася Маліноўскага на 6-х Карэліцкіх чытаннях, я быў вельмі здзіўлены. У той час, калі некаторыя дакладчыкі стараліся зрабіць з Дамейкі ікону, спадар Маліноўскі ў сваім дакладзе выставіў Іgnата Дамейку як чалавека, “які нічога не зрабіў для Беларусі”.

На мой погляд не маюць рацыі і тыя, хто выставіў Дамейку як ікону і памыляецца спадар Маліноўскі, які ўвогуле прыніжае значэнне Іgnата Дамейкі як навуковага аўтарытэта ў Еўропе і Амерыцы, і як чалавека, які зрабіў вялікі ўклад у сусветную навуку, культуру, асвету, цывілізацыю.

Ігнат Дамейка быў сціплым чалавекам і яму ніколі ў галаву не прыйшло б назваць сябе выдатным, вылучаным сярод іншых чалавекам. Усе яго дзеянні, усе яго памкненні былі накіраваны на тое, каб быць карысным людзям. І не больш за тое.

Як вядома, на Радзіме за ўдзел у паўстанні ён лічыўся злачынцам і мог быць адпраўлены ў ссылку, на катаргу ці ўвогуле пакараны смерцю. А таму ён прыняў прапанову чылійскага кіраўніцтва і, падпісаўшы ў 1838 г. шасцігадовы кантракт, адплыў у Чылі. Чаму ў Чылі? А таму, што менавіта ў Чылі яго веды, яго талент на той час былі найбольш запатрабаваны. І вельмі непрыемна ўсведамляць, што гэтае жаданне Дамейкі прынесці найбольшую карысць чалавецтву ўспрымаецца спадаром Маліноўскім як праява меркантильных інтарэсаў. “Які ж ён беларус? Ён жа пісаў Адаму Міцкевічу, што размаўляе і любіць па-польску...”, – гне сваё спадар Маліноўскі.

Так, ёсць такія словы ва ўспамінах, у дзённіку Іgnата Дамейкі. Але, каб растлумачыць усё, зробім невялікі экскурс у гісторыю. Лівонская вайна 1558—1583 гг. Маскоўскай дзяржавы з Вялікім Княствам Літоўскім, Польшчай і Інфлянцкім ордэнам за Інфлянты. Польшчы маскавітаў рушылі праз Беларусь і захоплівалі горад за горадам, паселішча за паселішчам, нягледзячы на гераічную абарону краіны. Стваралася пагроза захопу Беларусі, Літвы, прыбалтыйскіх народаў. Тады Вялікае Княства Літоўскае звярнулася за дапамогай да свайго саюзніка Каралеўства Польскага, з якім была заключана Крэўская дынастычная унія. Калі б Каралеўства Польскае дапамагло Вялікаму Княству Літоўскаму бескарысліва, як і павінна быць паміж саюзнікамі, то сумесна дзве саюзныя дзяржавы паставілі б маскавітаў на месца і Масковія ўжо ніколі больш не пасмела б нападаць ні на

адну з саюзных дзяржаў. Але палякі, бачачы цяжкасці ў Княстве, вырашылі іх выкарыстаць, каб расшырыць свае ўладанні за кошт саюзніка! Каралеўства Польскае паабяцала дапамогу з умовай, што Вялікае Княства Літоўскае аддасць Каралеўству Польскаму свае лепшыя землі – Букавіну, Падолле, Кіеўшчыну, што дзяржаўнай мовай у Вялікім Княстве Літоўскім будзе польская мова.

Доўга не згаджалася кіраўніцтва Вялікага Княства Літоўскага на гэтыя зневажальныя для дзяржавы ўмовы. Перад ім паўстала цяжкая альтэрнатыва: або папасці ў залежнасць да Масковіі (умовай спынення маскавітамі ваенных дзеянняў супраць Вялікага Княства Літоўскага было прызнанне маскоўскага цара Івана IV Жахлівага царом самадержцам у Вялікім Княстве), або папасці ў залежнасць да Польшы. Маскоўская няволя ў параўнанні з польскай была намнога горшай. Успомнім Масковію тых часоў: спустошаная краіна, па якой, як шакалы, насіліся апрычнікі з мётламі і сабачымі галовамі. І нашы продкі ўсё ж палічылі патрэбным саюз з Каралеўствам Польскім. На чатырох сумесных соймах разглядалася пытанне аб сумеснай дзяржаве – Рэчы Паспалітай. І толькі на пятым сойме ў горадзе Любліне (1569) бакі дасягнулі кампраміснага рашэння:

- сумесная дзяржава будзе называцца Рэч Паспалітая – канфедэрацыя суверэнных Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага;

- у склад Каралеўства Польскага ўвойдуць землі Вялікага Княства Літоўскага – Падолле, Букавіна і Кіеўшчына;

- кіраваць Рэччу Паспалітай будзе адна асоба – кароль з дынастыі Ягелонаў, які будзе выбірацца агульным Соймам і каранавацца ў Кракаве;

- кожная дзяржава будзе мець свой скарб, сваё кіраўніцтва, сваё войска.

Толькі пасля гэтага Каралеўства Польскае аказала ваенную дапамогу Вялікаму Княству Літоўскаму і сумеснымі намаганнямі аб'яднанае войска спыніла полчышчы маскавітаў. Пасля падпісання Люблінскай уніі польская мова не адразу стала дзяржаўнай у Вялікім Княстве Літоўскім. У 1588 годзе (на 19-ы год пасля падпісання Люблінскай уніі) быў выдадзены трэці Статут Вялікага Княства Літоўскага, у якім было запісана, што дзяржаўнай мовай у Вялікім княстве Літоўскім будзе руская (старабеларуская) мова. Толькі амаль праз стагоддзе пасля падпісання Люблінскай уніі дзяржаўнай мовай у Вялікім Княстве Літоўскім стала польская.

А што гэта азначала? Гэта азначала, што яшчэ амаль стагоддзе пасля падпісання Люблінскай уніі справаводства ў дзяржаўных

установах вялося на “рускай” мове амаль стагоддзе, у грамадскіх месцах была чутна толькі “руская” мова, якую сучасныя вучоныя-гісторыкі называюць старабеларускай.

Сяляне ў Вялікім Княстве Літоўскім так і не перайшлі на польскую мову: яны у сельскай мясцовасці размаўлялі на сваёй роднай мове. А вось шляхце і магнатам, якія ўдзельнічалі у палітычным жыцці дзяржавы і павінны былі весці дзяржаўнае справаводства, неабходна было знаць польскую – дзяржаўную мову. Але дома ўся Літвенія (Літва) размаўляла па-руску – на сваёй роднай мове. Лічылася непатрыятычным дома размаўляць на польскай мове.

Тут трэба адзначыць: калі польская мова была дзяржаўнай у Вялікім Енястве Літоўскім, то і мастацкая літаратура друкавалася на польскай мове, і дыпламатычная перапіска вялася на польскай мове. Можна было напісаць верш на роднай мове, але каб яго надрукаваць, трэба было перакласці яго на польскую мову. Становішча змянілася тады, калі Расея стала актыўна ўмешвацца ў справы Вялікага Княства Літоўскага (калі пачаліся падзелы Рэчы Паспалітай). Вось тады Польшча для Беларусі-Літвы стала саюзніцай у барацьбе за незалежнасць. І тады размаўляць па-польску стала модным і прэстыжным, асабліва ў шляхецкіх колах.

Ігнат Дамейка нарадзіўся тады, калі ў Беларусі, Літве і ў Польшчы ішла актыўная барацьба за незалежнасць Рэчы Паспалітай. І ці варта здзіўляцца ў такім разе, што Ігнат Дамейка і ў сям’і і з сябрамі размаўляў на польскай мове. На польскай мове вялася і вучоба Ігната Дамейкі ў дзяцінстве.

Але што Ігнат Дамейка ведаў родную мову свайго народа, няма сумневу. Якк высокаадукаваны чалавек, ён, безумоўна, выдатна ведаў і пра паходжанне літвіна-русічаў, а таму ведаў, адкуль наш род, адкуль пайшла мова літвінаў-русічаў, і паважаў і шанаваў сваю родную мову. Ды і заўсёды мелася магчымасць папрактыкавацца ў веданні сваёй роднай мовы – пагаварыць з сялянамі, якія былі носьбітамі роднай мовы літвінаў-русічаў. У дзённых Ігната Дамейкі, а таксама ў перапісцы з сябрамі сустракаюцца моманты, якія цяжка растлумачыць сучасніку. Напрыклад, Дамейка свае родныя мясціны называе Польшчай, а Віленскі край – Літвой і Жмудзю. У такім скажэнні вінаваты польскія вучоныя-гісторыкі. Гэта яны ўсю Рэч Паспалітую назвалі Польшчай, а ў Польшчу, маўляў, уваходзіла яшчэ Літва (Жмудзь).

Вялікае Княства Літоўскае падзялялася на тры часткі: Літоўскае, Рускае і Жамойцкае. У Княства Літоўскае, акрамя тэрыторыі сучаснай Беларусі, уваходзілі яшчэ Беласточчына. Сувальшчына, Віленскі

край, Смаленшчына, Браншчына. У Княства Рускае ўваходзіла тэрыторыя сучаснай Украіны (акрамя паўднёвых раёнаў, якія належалі Крымскаму ханству). У Княства Жамойцкае ўваходзіла тэрыторыя сучаснай Літвы на паўнач ад горада Каўнаса.

Безумоўна, Ігнат Дамейка, як чалавек высокаадукаваны, выдатна ведаў сапраўднае становішча спраў у Вялікім Княстве Літоўскім, але, відавочна, не палічыў патрэбным аспрэчваць тое, як вучылі настаўнікі, якія канчалі вышэйшыя навуковыя ўстановы ў Польшчы. І ў сваіх дзённіках і пісьмах Ігнат Дамейка выкарыстоўваў сфальсіфікаваныя польскімі вучонымі-гісторыкамі, але агульнапрынятыя ў Рэчы Паспалітай тэрміны з гісторыі Вялікага Княства Літоўскага.

Такім чынам усе грахі, у якіх абвінавачвае Ігната Дамейку спадар Міхась Маліноўскі, не маюць пад сабой ніякіх падстаў.

Што ж датычыць Крошына, то, відавочна, Ігнат Дамейка ўвогуле не знаў ні пра Паўлюка Багрыма, ні пра паўстанне крошынцаў. Каб не дакладваць у вышэйстаячую інстанцыю пра паўстанне, салдаты проста “збілі кіямі” сялян, не даючы гэтай падзеі апавяшчэння. Калі Дамейка на пару дзён наведаў Крошын, то, магчыма, пра паўстанне сялян яму і не паведамілі.

Міхась Маліноўскі, відавочна, атаясамлівае Ігната Дамейку з сучаснымі палітыкамі, якія вылучаюць свае кандыдатуры на пост губернатараў, мэраў, дэпутатаў, прэзідэнтаў і г.д. і г.д. Гэта яны павінны паказваць усім, што яны выдатныя і вылучаны сярод другіх людзей, што яны “ўсё зрабяць для Беларусі”. А Дамейка пра гэта не думаў. Дамейка думаў, як найлепш зрабіць сваю справу, каб быць карысным чалавецтву.

У сваім дакладзе спадар Маліноўскі ўпамянуў, што ён адгаварыў калектыў адной са школ горада Баранавічы носіць імя Ігната Дамейкі. Раю спадару Міхасю Маліноўскаму справіць сваю памылку і дабіцца таго, каб тая школа з гонарам насіла імя Ігната Дамейкі, які многа зрабіў для сусветнай навукі, культуры, асветы.

Ігнат Дамейка і праблемы міжкультурнага ўзаемадачынення

Ігнат Дамейка — постаць вельмі значная і, гаворачы сучаснай мовай, «знакавая». Асоба, якая, на наш погляд, падсумоўвае 200-гадовае развіццё чалавецтва, і якая адкрывае дзверы у новае, ХХІ стагоддзе. Гэта, перш за ўсё, як ужо неаднаразова адзначалася, апостал навукі. Ён быў адным з пачынальнікаў лацінаамерыканскай навукі. Чалавек гэты авалодаў вялікімі і глыбокімі ведамі (цяпер бы казалі — спецыяльнымі) у галіне фізікі, хіміі, біялогіі, геалогіі. Праўда, першую значную навуковую працу (1823 г.) ён абараніў па матэматыцы¹². Ён дамогся славы спецыяліста вышэйшага узроўню у справе горнай інжынерыі. Нездарма пасля заканчэння горнай школы ў Парыжы яго запрасілі на працу ў Эльзас, дзе ён знайшоў вялікія радовішчы жалезнай руды. Запрошаны ў Чылі ў якасці прафесара хіміі і мінералогіі, ён стаў увасабленнем ідэала навукоўца. Гэта тычыцца і яго першапачатковай працы ў Какімба, і потым, у сталіцы Чылі Сант’яга, дзе ён працаваў у зноў створаным універсітэце, а потым амаль 16 год быў яго рэктарам.

Шматлікія навуковыя працы І. Дамейкі вядомы ва ўсім свеце. Ён быў абраны ганаровым членам шматлікіх навуковых таварыстваў, прарадзейным членам Польскай акадэміі навук...

Усё гэта — вядомыя факты з жыцця вялікага прадстаўніка сусветнай навукі, прычым нават іх хапіла б, каб імя І. Дамейкі было навечна запісана ў гісторыю чалавецтва. Але і сама постаць, і шматбакая дзейнасць І. Дамейкі выходзяць за рамкі чыста навуковай праблематыкі. Ігнат Дамейка з’яўляецца адным з лепшых у свеце носьбітаў культуры ў самым дакладным значэнні гэтага паняцця.

Паводле майго разумення культуры, апошняя выступае ў якасці сукупнасці духоўных каштоўнасцяў. У публікацыях апошніх гадоў мною разглядаліся і структурныя палі ядра культуры¹³, дзе вызначаліся чатыры галоўныя сферы, у якіх існуюць каштоўнасці, напрамкі, звязаныя з духоўным існаваннем чалавека і этнаса, а шырэй — усяго чалавецтва. Гэтыя чатыры сферы, якія і складаюць палі ядра культуры, звязаны непасрэдна з паняццямі Ведаў, Веры,

¹² Бандарэнка М. Чылійскі беларус Ігнат Дамейка // ЛіМ. 2002. 9 жніўня. С.13.

¹³ Салееў В. А. Этнапедагогіка і эстэтычнае развіццё асобы. Мн., 1994; Духовность и образование в преддверии XXI века // Наука и образование на пороге III тысячелетия. Мн., 2000. Кн. 2; Духоўнасць і культура // Народная асвета. 2001. № 6.

Дабра і Прагыжосці (і інстытуцыямі, у структуры якіх ствараюцца і распаўсюджваюцца адпаведныя духоўныя каштоўнасці, з якіх складаюцца чатыры бакі адзінай нацыянальнай культуры).

Як ужо гаварылася, кожны чалавек з'яўляецца (у той ці іншай ступені) носьбітам культуры і, перш за ўсё, культуры нацыянальнай. Калі глядзець з гэтага пункту гледжання, то Ігнат Дамейка з'яўляецца ў першую чаргу «вялікім асветнікам»¹⁴. Яго нястомная дзейнасць у Чылі на працягу амаль паловы стагоддзя па ўкараненні навукі і ведаў адбывалася на ўсіх узроўнях: і на непасрэдна даследчым, і на навукова-метадычным (успомнім не толькі яго дапаможнікі па фізіцы і мінералогіі, але і фундаментальную працу — «Уводзіны ў прыродазнаўчыя навукі»), і на арганізацыйным (амаль 16 гадоў ён быў рэктарам універсітэта ў Сант'яга). Нездарма ў Чылі ў 1885 г. у гонар вучонага быў выбіты залаты медаль са словамі «навука-праца-бескарыслінасць», якія максімальна дакладна характарызуюць асобу І. Дамейкі-навукоўца.

Дастаткова характарызуюць І. Дамейку і яго адносіны да Веры. Па сваім выхаванні, па светапогляду ён быў чалавекам, які падзяляў хрысціянскія ідэалы¹⁵. Навуковец, які паглыбіўся ў таямніцы прыродазнаўчай навукі, тым не менш, лічыў, што ў свеце абавязкова ёсць вышэйшы Абсалют, і крытычна ставіўся да «так званых філосафаў без веры, якія ў цэлым сусвеце бачаць толькі рух і матэрыю»¹⁶. Паказальна, што ў сваёй дзейнасці І. Дамейка спалучаў хрысціянскі погляд з прынцыпамі гуманізму. Гэта наглядна бачна па яго адносінах да простага люду, шахцёраў, студэнтаў, індзейцаў поўдня Чылі.

Цяпер можна перайсці да аналізу маральнай дасканаласці І. Дамейкі як чалавека і асобы. Гэта і сапраўды ўзаемазвязаныя рэчы — хрысціянскія ўяўленні пра дабрыню, міласэрднасць і іерархія маральных каштоўнасцяў, якімі валодае асоба. Тут перш за ўсё прываблівае шчырая, пранікнёная любоў І. Дамейкі да Радзімы. У Дрэздэне, Парыжы, у рэшты рэшт у Чылі ён заўсёды лічыў сябе «ліцвінам», амаль кожны дзень успамінаў беларускія краявіды, родную прыроду.

У сваіх ацэнках сяброў ён заўсёды падкрэсліваў найперш

---

¹⁴ Баранова А., Ярмоліч С. Асветніцкія погляды Ігната Дамейкі // Ян Чачот, Ігнат Дамейка, сябры і папелічнікі Адама Міцкевіча: Матэрыялы 3-х і 4-х Карэліцкіх чыганняў. Мн., 1998. (Беларусіка=Albaruthenica; Кн 10).

¹⁵ Гурын М. Ігнат Дамейка як асоба і даследчык // Ян Чачот, Ігнат Дамейка... С. 66.

¹⁶ Domeyko I. Moje: Pamiećniki wygnańca. 1839–1845. T. 2. S. 335.

пазітыўныя рысы іх характару. Так, у А. Петрашкевіча ён адзначаў яго магутны патрыятызм, у Ф. Малеўскага — добры нораў і таварыскасць, у Я. Сабалеўскага — прыгожую душу, у Ю. Кавалеўскага — працавітасць, у Я. Чачота — адоранасць, а ў А. Міцкевіча — геніяльнасць.

І, што яшчэ больш важна, сваімі ўчынкамі Ігнат Дамейка пацвярджаў тыя высокія маральныя прынцыпы, якія ён вызначыў для сябе ў жыцці. У якасці доказу гэтай думкі дастаткова прывесці хаця б такія, здавалася б, розныя рэчы, як перапіску начыста (для А. Міцкевіча) «Пана Тадэвуша» ў Парыжы і гарачую абарону годнасці індзейскага племя араўканаў у Чылі. Нават вялікі бацькоўскі смутак наконт жыцця дачкі Аны, якая паехала ў Еўропу з пляменнікам Лявонам, дачкі, у якой здароўе было не у лепшым стане і якая выехала «з цёплага краю» да «краю суровых зім»¹⁷, дастаткова характарызуе І. Дамейку з пункту гледжання маралі і чалавечнасці.

Застаецца засяродзіцца на эстэтычным баку духоўнага вобліка вялікага вучонага. Нягледзячы на тое, што ў філамацкіх колах І. Дамейка быў прадстаўніком навуковага аддзела (саюза), у той час, як Я. Чачот быў выбраны кіраўніком літаратурнай творчасці — ён далучыўся да літаратурнай творчасці сваіх сяброў. Зразумела, што і асабістае сяброўства з такім геніяльным мастаком, якім з'яўляецца Адам Міцкевіч, не магло прайсці дарэмна для такой адоранай асобы, якой быў Ігнат Дамейка. Пра гэта дастаткова яскрава сведчыць і факт перапіскі ім «Пана Тадэвуша».

Цяжка уявіць сабе, што непасрэднае далучэнне да выдатнага твора (маецца на ўвазе міцкевічавы тэкст) магло прайсці для Дамейкі бясплёдна.

Асаблівае месца у спадчыне І. Дамейкі займаюць яго дзённікі, яго ўспаміны, дзе перажытае, перадуманае «бярэ нас і ўносіць вышэй і мацней за існае, і ў тым, што было, жывём мы вечнай маладосцю, наперакор нашай сівізне і старэнню».

Сустрэча з роднымі мясцінамі амаль праз паўстагоддзя, сустрэча з матчынай магілай выклікалі да жыцця старонкі, як мы б ацанілі, з пункту гледжання літаратурнай крытыкі, як якасную «спаведальную» прозу: «...Ах! Каму ж гэта яшчэ дазволіць Бог пасля паўвекавага выгнання вярнуцца з-за мора, з другога паўшар'я свету і ўкленчыць над магілай маткі, благаслаўленне якой сцерагло мяне ў вандраваннях. Няхай набожныя слёзы гэтыя будуць Богу на ахвяру за

---

¹⁷ Surwilo J. O Adamie Mickiewiczu niekonwencjonalnie od Wilna po Nowy Jork. Wilno, 1998. S. 38.

тваю шчодрасць, за ўсё тое, што ты дала мне... Пры расставанні тваё сэрца прадчувала ўжо, што мы болей не ўбачымся, што я ўжо ніколі не абдыму цябе...» Думаецца, што гэтыя словы, акрамя дасканалай формы, маюць яшчэ і насычаны эстэтычны змест.

Да сферы эстэтычнага можна аднесці, на наш погляд, і стаўленне І. Дамейкі да замежных моў. У юнацтве (думаецца, яшчэ ў шчучынскім піярскім вучылішчы) Дамейка пазнаёміўся з замежнымі мовамі, вывучаў лацінскую. Пасля заканчэння універсітэта ён добра ведаў французскую і англійскую мовы. Пра польскую і беларускую нават няма гаворкі, улічваючы абставіны яго жыцця ў юнацкім узросце.

Пасля пераезду ў Чылі ён за тры месяцы авалодаў іспанскай мовай, потым выкладаў на ёй, пісаў кнігі.

Зразумела, арганізаванасць і сканцэнтраванасць на прадмеце дапамагалі даследчыку, але тут быў патрэбны і непасрэдны ток творчасці. У апошняй Дамейку цяжка адмовіць. Зразумела, прамое параўнанне з А. Міцкевічам немагчыма, але мы не да канца падзяляем выснову З. Вуйціка, што двух сяброў прынцыпова адрознівалі імправізацыйнасць (вызначальная рыса А. Міцкевіча) і арганізаванасць (вызначальная рыса І. Дамейкі)¹⁸. Так, Дамейка як навуковец быў, зразумела, арганізаваны, але такім чынам, што гэта не перашкаджала яго творчаму парыву.

Дамейка, спалучаючы ў сабе на высокім узроўні веды, веру, дабро і красу, быў сапраўдным носьбітам культуры. Перш за ўсё, нацыянальнай — і этычны і эстэтычны бок яго шматграннай натуры яскрава сведчыць пра гэта.

А яшчэ, як і А. Міцкевіч, ён быў пілігрымам. Сучасны украінскі даследчык дастаткова дакладна падкрэслівае дыхатамічнае значэнне гэтага паняцця¹⁹: з аднаго боку пілігрым — гэта паэт, вандроўнік, а з другога — новы Праметэй, які магутным усплескам сваёй творчасці надае новы рытм жыццёва-культурнаму працэсу.

Менавіта такім быў І. Дамейка. Ягоны магутны выраз у чылійскай і сусветнай культуры сведчыць толькі аб адным. Моцны носьбіт нацыянальнай культуры сваёй творчасцю закладвае якасны фундамент для міжкультурных кантактаў. Нават і такіх далёкіх краін,

---

¹⁸ Wójcik Z. Adam Mickewicz — Ignacy Domeyko: Dzieje przyjaźni // А. Міцкевіч і нацыянальная культура: Матэрыялы міжнар. навук. канферэнцыі. Мн., 1998. (Беларусіка=Albaruthenica; Кн. 11).

¹⁹ Радішевський Р. Великий пілігрим і пророк // А. Міцкевіч і Украіна. Київ, 1999. С. 26.

якімі з'яўляліся ў ХІХ ст. Літва-Беларусь, з аднаго боку, і Чылі — з другога.

Resume

Ignat Domeyko and inter-cultural relation problems

Ignat Domeyko is a great scientist. In this article he is shown as a representative of the national culture. I. Domeyko's spiritual character combines exalted knowledge, belief, profound morality and finest esthetic feeling, which makes it possible to provide international contacts between such distant countries as Lithuania-Belarus and Chili.

Vadzim Salejeŭ

Ihnat Damiejka and inter-cultural relation problems

Ihnat Damiejka is a great scientist. In this article he is shown as a representative of the national culture. Damiejka's spiritual character combines exalted knowledge, belief, profound morality and finest esthetic feeling, which makes it possible to provide international contacts between such distant countries as Lithuania, Belarus and Chili.

**Дакументы XVII-XVIII стст. па гісторыі радзімы І. Дамейкі
Мядзведкі ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі**

Упэўнены ў тым, што гісторыя малой радзімы Ігната Дамейкі даўно вядома і распрацавана польскімі альбо нашымі даследчыкамі, я быў здзіўлены, даведаўшыся пра адваротнае. У энцыклапедыі гісторыі Беларусі і іншых выданнях падобнага кшталту пра гэтую мясцовасць нічога няма. У кн. 11 “Беларусікі” быў надрукаваны грунтоўны артыкул Святланы Словік, які апавядае пра гісторыю канфіскацыі маёнткаў пасля паўстання 1830—31гг.²⁰ На жаль, матэрыялы гэтага зборніка не дайшлі да аўтараў артыкула па Вялікай Мядзведцы ў кнізе “Памяць” Карэліцкага раёна²¹. Там у асноўным прадстаўлена гісторыя гэтай мясціны ў XX ст., крыху ў XIX і два сказы пра XVII-XVIII стст. У прыватнасці, паведамляецца: “У XVII-XVIII стст. сяло Навагрудскага павета. У 1777 г. 24 дымы, карчма, млын-вятрак. У 1799 г. 27 дымоў, праваслаўная царква. Фальварак Мядзведка быў у Мірскім графстве. У 1777-1779 гг. у маёнтак уваходзілі панскі двор і сяло Вялікая Мядзведка”²². На жаль, польскія аўтары, у прыватнасці Збігнеў Вуйцік, карыстаюцца толькі інфармацыяй з успамінаў самога І. Дамейкі²³. Асобныя звесткі пра ўладальнікаў Мядзведкі можна знайсці ў “Малым гербоўніку наваградскай шляхты”²⁴, а таксама ў даведніку “Праваслаўныя храмы на Беларусі”²⁵.

Але гэтага, зразумела, зусім недастаткова, таму мы звярнуліся да архіўных крыніц, якія захоўваюцца э Нацыянальным гістарычным архіве (далей НГАБ). У першую чаргу, гэта актывыя кнігі Наваградскага земскага суда, а таксама візітальныя уніяцкіх храмаў, якія ўтрымліваюць невядомыя дакументы па гісторыі маёнтка Мядзведка²⁶.

Самую раннюю пісьмовую згадку пра Мядзведку нам удалося адшукаць у рэестры дакументаў па маёнтку Мядзведка, які быў складзены 20.09.1769 г. Яна тычыцца набыцця маёнтка Францішкам

---

²⁰ Словік С. З гісторыі сядзіб сям’і Дамейкаў па матэрыялах Гродзенскага нацыянальнага гістарычнага архіва // Беларусіка-Albaruthenica. Мн., 1998. Кн. 11.

²¹ *Памяць: Гіст.-дак. хроніка Карэліцкага р-на*. Мн., 2000.

²² Тамсама. С. 594.

²³ Wójcik Z. Ignacy Domeyko: Litwa. Francja. Chile. Warszawa; Wrocław, 1995.

²⁴ *Малы гербоўнік наваградскай шляхты*. Мн., 1997.

²⁵ Кулагін А.М. *Праваслаўныя храмы на Беларусі*. Мн., 2001.

²⁶ НГАБ, ф. 136, воп. 1, спр. 41248, 42042; ф. 1774, воп. 1, спр. 13-15; ф. 3235, воп. 7, спр. 3.

Яблонскім, былым чашнікам Навагрудка. Рэестр быў актыкаваны ў Наваградскім земскім судзе Гіпалітам Корсакам, стольнікам навагаудскім. Першым у ім зафіксаваны “Падзел грунтаў маёнткаў Мядзведка і Астраўкі” паміж роднымі братамі Марцінам і Адамам Пратасовічамі, які адбыўся 8.05.1636 г.²⁷ Безумоўна, маёнтак або вёска Мядзведка існавала і да 1636 г.

Наступны дакумент датуецца 9.04.1679 г. Гэта акт перадачы ў спадчыннае валоданне маёнтка Мядзведка Янам і ягонай жонкай Соф’яй (з Касакоўскіх) Пратасовічамі, войскімі наваградскімі, і панам Дубровам (Дамброва) родным братам Мікалаю і Самуэлю Пратасовічам²⁸. Пры гэтым згадваецца і інвентар маёнтка, і інтрамісія (увод у валоданне). На жаль, дадзеныя дакументы не ўдалося адшукаць. Магчыма, яны наогул не захаваліся.

У фондзе Мінскай праваслаўнай кансісторыі нам удалося адшукаць унікальны дакумент – візітпцыі уніяцкіх храмаў за 1680 г. Там у Нясвіжскай пратапопіі ёсць візітацыі царквы Нараджэння Панны Марыі ў в. Астраўкі, складзеныя 12.12.1680 г. У прыходзе гэтай царквы была 1000 прыхаджан і ў яго ўваходзіла ўжо дзве вёскі Мядзведкі. Такім чынам, гэта першая згадка пра дзве асобныя вёскі²⁹.

Затым 26.05.1685 г. адбыўся акт перадачы маёнтка Мядзведка ад Тамаша Пратасовіча з жонкай Мікалаю Пратасовічу; пры гэтым быў складзены інвентар³⁰. Згодна тэстаменту Соф’і Пратасовіч ад 6.06.1686 г. пяць валок згаданага маёнтка з 2 халопамі перадаваліся таксама Мікалаю Пратасовічу³¹.

У 1692 г. маёнтак Мядзведка быў набыты Рымшамі за 14 тыс. золотых³².

У фондзе Навагрудскага земскага суда захавалася актыкацыя ад 5.09.1782 г. з кніг Галоўнага Трыбунала ВКЛ інвентара маёнтка Малая Мядзведка, складзенага 13.10.1692 г. пры продажы Мікалаем Пратасовічам, падстоліем мазырскім, Тэафілу Рымшу, стольніку чарнігаўскаму, і яго жонцы Тэадоры Цэдроўскай³³. Вось вытрымка з гэтага інвентара.

“...Двор Малая Мядзведка:

---

²⁷ Тамсама. Ф. 1774, воп. 1, спр. 14, арк. 27—28.

²⁸ Тамсама. Ф. 1774, воп. 1, спр. 14, арк. 28.

²⁹ Тамсама. Ф. 136, воп. 1, спр. 42042, арк. 87 адв.—88 адв.

³⁰ Тамсама. Ф. 1774, воп. 1, спр. 14, арк. 28.

³¹ Тамсама.

³² Тамсама. Ф. 1774, воп. 1, спр. 13, арк. 672—673 адв.

³³ Тамсама. Ф. 1774, воп. 1, спр. 13, арк. 672.

Дом вялікі з сенцамі, ганкам і дзвярыма на завесах. Хата сталовая з трыма шклянными вокнамі і бакавой каморай. Другая хата насупраць з бакавой каморай на ганку. На двары піўніца, рублены свіран, праз двор пякарня, рубленыя бровар і спіхлеж, і два гумны, асець, адрына, стайня, рубленыя аборы, ды сырніца. Усё з завесамі жалезнымі.

Падданыя:

1. Лаўрын Фурс 0,5 валокі, конь, 2 валы.
2. Кандрат Лісоўскі 0,5 вал., конь, 2 валы.
3. Сцяпан Кідрон 0,5 валокі, конь, 2 валы.
4. Яська Рыбак 0,5 валокі, конь, 2 валы.
5. Супрон Лісоўскі 0,5 валокі, конь, 2 валы.
6. Яська Рыбак 0,5 валокі, конь, 2 валы.
7. Яська Адасчык 0,5 валокі, конь, 2 валы.
8. Сцяпан Солтан 0,5 валокі, конь, 2 валы.
9. Банук Шлык 0,5 валокі, конь, 2 валы.
10. Лук'ян Кідрон 0,5 валокі, конь, 2 валы.
11. Васіль Ткач 0,5 валокі, конь, 2 валы.
12. Яська Мазур 0,5 валокі, конь, 2 валы.
13. Касцюк Цівун 0,5 валокі, конь, 2 валы.
14. Лазар 0,5 валокі, конь, 2 валы.
15. Мацей Шымковіч 0,5 валокі, конь, 2 валы.
16. Раман 0,5 валокі, конь, 2 валы.
17. Паўлюк Орлік 0,5 валокі, конь, 2 валы.
18. Даніла Рыбачок 0,5 валокі, конь, 2 валы.
19. Варабей Словік 0,5 валокі, конь, 2 валы.
20. Салавей 0,5 валокі, конь, 2 валы.

Янка і Яська Драдзічкі

Інвентар складзены ў Астраўках 2.10.1692 г.

Пісаны ў Наваградку”³⁴.

Дзякуючы інвентару 1692 г. мы маем магчымасць уявіць сабе, якім быў двор у маёнтку Малая Мядзведка. З акту продажу відавочна, што ў маёнтку былі агароды з гароднінай і жмелем, якія ўваходзілі ў яго. У вёсцы на той час было 20 хат, гаспадары якіх апрацоўвалі 10 валок зямлі (каля 220 га). Кожны меў па 1 каню і 2 валы. Толькі Янка і Яська не мелі хат і маёмасці. Заўважым, што толькі некалькі чалавек (Лазар, Раман) не мелі ўласных прозвішчаў. Варта звярнуць увагу і на факт першага дакументальнага ўжывання наймення Малая Мядзведка.

---

³⁴ Тамсама. Ф. 1774, воп. 1, спр. 13, арк. 672 адв.

Пры продажы маёнтка Рымшам быў выдадзены шэраг квітацыйных лістоў ад Францішка і Самуэля Пратасовічаў. Гедэон Тэафіл Рымша прадаў 28.02.1757 г. свае часткі маёнтка Мядзведка Станіславу і ягонай жонцы Марыяне з Рьмінскіх Рымшаў. Апошнія, у сваю чаргу, разам з родным братам Мікалаем прадалі 14.05.1761 г. маёнтак Мядзведка Гіпаліту Корсаку, сурагатару наваградскаму. У гэтым жа годзе 24.04. быў складзены інвентар на ўвесь маёнтак Мядзведка, а ў 1762 г. Станіславам Рымшам быў выдадзены шэраг квітацыйных лістоў³⁵.

На працягу XVIII ст. асобныя часткі маёнтка Мядзведка арандаваліся або былі ў заставе Ваяводскіх, Бачынскіх, Вольскіх і іншых³⁶.

Як адзначалася вышэй, 20.09.1769 г. маёнтак Мядзведка набыў Францішак Яблонскі, чашнік наваградскі³⁷.

Паводле візітацыі уніяцкай царквы ў в. Астраўкі ад 26.03.1784 г. у Вялікай Мядзведцы было 20 хат, 120 мужчын і 70 жанчын, у Малой Мядзведцы адпаведна 18 хат, 72 мужчыны і 50 жанчын, здольных і няздольных да споведзі³⁸. Пасля візітацыі 1793 г. у Вялікай Мядзведцы было ўжо 40 хат, а ў Малой – 19³⁹. (Больш падрабязную інфармацыю гл. у табліцах).

Прыход уніяцкай царквы Астраўкі Наваградскага павета

1680 год	1784 год	1793 год
1) Астраўкі	Астраўкі	Астраўкі
2) Ябланоўшчына	Ябланоўшчына	Ябланоўшчына
3) Просці	Просці	Просці
4) Мядзведка 1-я	Мядзведка Вялікая	Мядзведка Вялікая
5) Мядзведка 2-я	Мядзведка Малая	Мядзведка Малая
6) мяст. Ішкальдзь		
7) Макашы		
8) Енчыцы		
9) Пецкавічы		
10) Голае балота	Паляноўшчына	Пантанюўшчына
Усяго: 1000 прыхаджан	896	864

³⁵ Тамсама. Ф. 1774, воп. 1, спр. 14, арк. 30.

³⁶ Тамсама.

³⁷ Тамсама, Ф. 1774, воп. 1, спр. 14, арк. 27.

³⁸ Тамсама. Ф. 3245, воп. 7, спр. 3, арк. 119-123 адв.

³⁹ Тамсама. Ф. 136, воп. 1, спр. 41248, арк. 1-3 адв.

Колькасць жыхароў у Вялікай і Малай Мядзведках на 1784 і 1793 гады паводле візітацый уніяцкай царквы ў в. Астраўкі.

	дамы (1784)	дамы (1793)	муж. (1784)	жан. (1784)	муж. (1784)	жан. (1784)
Вял. Мядзведка	29	40	70	40	50	30
Мал. Мядзведка	18	19	40	32	30	20

3. Вуйцік ў сваёй манаграфіі спасылаецца на ўспаміны І. Дамейкі і сцвярджае, што ў Мядзведцы існаваў хатні касцёл. Вось што ён піша:

“W 1884 r., w pierwszych godzinach po przyjeździe do rodzinnej Niedźwiadki, przecież pobiegł do domowego kościołka, by znów przypomnieć sobie niektóre obrazy z dzieciństwa:

Kościółek, w którym – mając lat dziewięć – do pierwszej komunii byłem przygotowany i gdzie od lat najrańszych – jak mogę pamiętać – co niedziela była msza, śpiewano suplikacje, godzinki, kantyczki, a każde kościelne święto było tak piękne, uroczе i wesole, był już od 20 lat, od narzucenia prawosławia na unickich włościan Niedźwiadki, zamknięty⁴⁰.

Нам падаецца, што дадзеная інфармацыя не зусім дакладная, тым больш яе інтэрпрэтацыя. Па-першае, палякі касцёлам называюць не толькі каталіцкія, але і уніяцкія і праваслаўныя храмы. Па-другое, у маёнтку Дамейкаў не было касцёла. Па-трэцяе, паводле згаданых візітацый уніяцкіх храмаў за 1784, 1793 гг. у в. Вялікая Мядзведка згадваецца уніяцкая капліца, якая была прыпісной да царквы ў в. Астраўкі⁴¹. Апошняя была пабудавана з дапамогай уладальніка Мядзведкі Францішка Яблонскага пасля 1769 г.

Вось як апісвалі яе візітары ў 1784 і 1793 гг.:

“Капліца Узнясення Гасподняга і пратэктцыі найяснейшай Дзевы Марыі ў в. Мядзвядзка ў каляцыі вяльможнага Францішка Яблонскага, судзі гродскага наваградскага. Добра збудаваная, брусаваная, гонтай крытая, з двума вялікімі жалезнымі купаламі і крыжамі. Бабінец з 2-ма дзвярыма: на металічных завесах з унутраным замком, другія з драўляным засовам. Падлога і столь з тарчыц, вокнаў з дрэва зробленых шэсць. Хары і парэнчы перад

⁴⁰ Wójcik Z. Ignacy Domeyko. S. 42—43.

⁴¹ НГАБ, ф. 136, воп. 1, спр. 41248, арк. 3—3 адв.; ф. 132, воп. 7, спр. 3, арк. 123—123 адв.

алтаром упрыгожаны тачонымі балясінамі. Да царквы прымыкаюць дзве рызніцы на жалезных завесах.

Вялікі алтар і два бакавыя сталярскай работы, таксама памаляваныя. У вялікім алтары ў Дзевы Марыі срэбная карона ды пара фіранак кітайчаных белых, менса маляваная, сталярскай работы, драўляны маляваны антыпендыум, тувальня з цыборыўмам сталярскай работы ў срэбнай скрыні пазалочанай, тры пары маляваных драўляных ліхтароў, шэсць пар лавак сталярскай работы.

П. Фр. Яблонскі трымае капелана.

Могілка вакол царквы даволі значныя, неагароджаныя, з брусаванай званіцай, у якой два званы.

Пры царкве ў 1793 г. існавала брацтва⁴².

Зразумела, што гэтае невялічкае даследаванне па гісторыі малой радзімы І. Дамейкі не дае поўнай карціны яе гаспадарчага, сацыяльнага і рэлігіянага развіцця. Гэта першыя штрыхі да яе партрэта. Нават тыя матэрыялы, што ўвайшлі ў гэты артыкул, пакідаюць шэраг разнастайных пытанняў. Упэўнены, што ў архіве чакаюць свайго даследчыка яшчэ шмат дакументаў, якія неабходна адшукаць, расчытаць і апрацаваць.

---

⁴² Тамсама.

Ігнат Дамейка як гуманіст і інтэрнацыяналіст

У апошні час мы прызвычаліся да таго, што тэрмін “інтэрнацыяналіст” спалучаецца са словам “воін”. Пры гэтым, на жаль, значна звужаецца само паняцце інтэрнацыяналізму. Бо ў шырокім значэнні інтэрнацыяналіст – той, хто з аднолькавай павагай ставіцца да культуры, гісторыі і традыцый усіх народаў і нацыянальнасцяў Зямлі. Ігнат Дамейка быў якраз з такіх людзей. І трэба заўважыць, што яго погляды былі рэвалюцыйныя і таму незразумельныя нават для многіх еўрапейскіх (і тым больш амерыканскіх) дзеячаў культуры як першай, так і другой паловы XIX ст. Так, напрыклад, Рэдзьярд Кіплінг адкрыта абвясчаў перавагу сваёй расы над іншымі. Арцюр Рэмбо гандляваў рабамі, Дастаеўскі грэбаваў яўрэйскай нацыяй. І наогул у тыя часы прапагандаваліся зусім іншыя прынцыпы, адрозныя ад поглядаў Дамейкі. Прывядзем, як прыклад, выраз, што бытаваў сярод жыхароў Злучаных Штатаў Амерыкі: “Добры індзеец – мёртвы індзеец”. Англічане ў сваёй вялікаімперскай пыхлівасці карэнных жыхароў усіх сваіх калоній лічылі ніжэйшымі за сябе. Гэтыя погляды былі распаўсюджаны і сярод жыхароў іншых дзяржаў, якія мелі да таго часу каланіяльныя ўладанні.

А вось Дамейка прапагандаваў зусім іншыя погляды. У яго зусім адсутнічала гэтая самая пыхлівасць белага чалавека. Найбольш яскравым сведчаннем таму з’яўляецца факт вандроўкі, якую ў 1845 г. ён здзейсніў у Арауканію. Гэтая аўтаномная вобласць Чылі была заселена індзейцамі, якія да таго часу не страцілі сваю незалежнасць. Больш за 300 гадоў з імі ваявалі іспанцы. Чылійцы ж пасля таго, як дамагліся незалежнасці, працягвалі іх палітыку. Дамейка выкарыстаў перамір’е, якое было заключана паміж арауканамі і чылійцамі, дзеля таго, каб даследаваць гэты таямнічы край, Арауканію. І гэта пры тым, што ён не ведаў мовы індзейцаў. Да таго ж многія чылійцы лічылі сваіх суседзяў крыважэрнымі дзікунамі, якіх неабходна вынішчыць пагадоўна, каб захапіць іх землі і гаспадарыць там. Ігната адгаворвалі ад гэтага падарожжа, запалохвалі. Аднак ён здзейсніў свой намер. І пачаў абараняць правы карэнных жыхароў гэтых зямель. Ён сцвярджаў: “...Калі ўзяць яго (арауканца. – Аўт.) у нармальным стане, гэта значыць у стане міру, бо чалавек створаны для міру, а не для вайны, характару гэтаму, кажу, уласцівы ветлівасць, годнасць, здольнасць, схільнасць да міру і парадку, любоў да айчыны, імкненне да незалежнасці, хатняга вогнішча, прадбачлівасць, энергічнасць, павага. У гэтым характары ёсць усё, што павінна аздабляць

сапраўднага грамадзяніна”. Больш таго, Дамейка нават пачаў крытыкаваць палітыку ўрада Чылі і царквы. Ён пісаў пра прымусовае акаталічванне арауканаў: “...Нельга зброяй, бо так іх можна толькі вынішчыць і прынізіць”. Да войнаў Ігнат наогул ставіўся адмоўна, аднак барацьбу індзейцаў апраўдваў.

Сапраўдны інтэрнацыяналізм і гуманізм Ігнат праяўляў і ў іншым. Прыгадаем хаця б той выпадак, калі ён дамогся паляпшэння ўмоў жыцця для шахцёраў. Здавалася, якая справа яму, добра забяспечанаму фінансава іншаземцу, да гэтых чужых для яго людзей. А колькі намаганняў наш зямляк прыклаў дзеля таго, каб у Чылі ў рэшце рэштаў была праведзена рэформа адукацыі. І, нарэшце, заява аб адстаўцы з пасады рэктара універсітэта, якую Дамейка напісаў, пратэстуючы супраць рабаўніцкай вайны, якую чылійскі ўрад вёў з Перу. Нагодай стала жаданне чылійскіх генералаў падараваць універсітэту захопленыя ў перуанскай сталіцы лабараторнае абсталяванне і бібліятэку. Хіба гэта не прыва вышэйшага гуманізму і інтэрнацыяналізму?

На вялікі жаль, не ўсе планы і намеры нашага вялікага земляка ажыццявіліся. Да яго слоў у абарону правоў індзейцаў не прыслухаліся. Гэты мужны народ быў знішчаны. Але пасення Дамейкам зярняткі ўсё ж далі ўсходы. Наш сучаснік, вядомы англійскі звералоў, вандроўнік і пісьменнік Дж. Дарэл у адной са сваіх кніг расказваў, што ў офісе кожнага чылійскага чыноўніка і ў кабінёце любога заможнага чылійца вісіць карціна, на якой намалявана сцэна выкрадання вершнікамі-арауканамі белай дзяўчыны. Па яго словах, гэтыя карціны адрозніваюцца толькі колькасцю вояў ды прыгажосцю паланянок. Гэты факт сведчыць, што сучасныя чылійцы ганарацца тым, што жывуць на зямлі, якую займаў калісьці такі магутны народ і што яны, такім чынам, з’яўляюцца своеасаблівымі нашчадкамі гэтых непакораных людзей.

Мікола Купава (Мінск)

Ухвала сходу грамадскасці г. Мінска, прысвечанага 200-годдзю ад часу нараджэння Ігната Дамейкі

Споўнілася 200 гадоў ад часу нараджэння аднаго з самых слынных сыноў беларускай зямлі Ігната Дамейкі, сябра Адама Міцкевіча і Яна Чачота. Нарадзіўся Ігнат Дамейка 31 ліпеня 1802 г. у маёнтку Вялікага Мядзьева Наваградскага павета. Вучыўся ў Шчучыне і Віленскім універсітэце. У адказ на русіфікатарскую палітыку малады Ігнат Дамейка прыняў актыўны ўдзел у патрыятычных студэнцкіх згуртаваннях, а пазней — у нацыянальна-вызвольным паўстанні 1831 г. З-за пераследу ўладамі малады паўстанец апынуўся ў Парыжы, дзе скончыў Горную школу. У 1838 г. быў запрошаны Чылійскім урадам дзеля выкладання ў Горнай школе і пашырэння навукі ў Чылі.

На другой сваёй радзіме Ігнат Дамейка дасягнуў найвышэйшых навуковых вышынь, прызнання чылійскага ўрада і народа. Ён стаў нацыянальным героем Чылі. Ягоным імем названы вуліцы, плошчы, горад і порт, горны хрыбет, працягласць якога каля 350 км і вяршыня ў Андах, зорка, кветка. Яму пастаўлены помнікі ў заакіянскай краіне. Улічваючы вялікі ўклад Ігната Дамейкі ў сусветную навуку і культуру, сход грамадскасці Менска прапануе:

1. Менскаму гарадскому савету прысвоіць імя Ігната Дамейкі адной з плошчаў ці вуліц беларускай сталіцы, бібліятэцы, каледжу, ліцэю.

2. Савету Міністраў Рэспублікі Беларусь прыняць рашэнне і ўстанавіць у Менску помнік Ігнату Дамейку.

3. Геаграфічнаму, біялагічнаму і хімічнаму факультэтам БДУ заснаваць стыпендыю імя Ігната Дамейкі.

4. Прэзідыуму Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі заснаваць прэмію, медаль і дыплом імя Ігната Дамейкі; Інстытуту геалогіі НАН Беларусі прысвоіць імя Ігната Дамейкі.

5. Шчучынскаму гарвыканкаму адну з вуліц ці плошчу назваць імем Ігната Дамейкі. На гэтай плошчы ўсталяваць помнік вялікаму земляку. На будынку касцёла св. Тэрэзы, кляштара піяраў усталяваць мемарыяльную дошку аб тым, што ў піярскай школе вучыўся Ігнат Дамейка.

6. Карэліцкаму гарвыканкаму прысвоіць імя Дамейкі адной з вуліц і бібліятэцы горада.

7. На радзіме Вялікага Адукатара ў вёсцы Вялікая Мядзьева ўсталяваць помнік Ігнату Дамейку і распачаць аднаўленне дома і

сядзібы Дамейкаў, дзе з цягам часу стварыць мемарыяльны музей Вялікага сына беларускай зямлі. На могілках Вялікай Мядзвядкі рэканструяваць і аднавіць магілы і помнікі роду Дамейкаў.

8. Кінастудыі Беларусьфільм стварыць навукова-папулярны фільм пра Іgnата Дамейку.

9. Таварыству беларускай мовы аказаць дапамогу Карэліцкай бібліятэцы ў папаўненні яе фондаў беларускай мастацкай літаратурай.

Mikola Kupava

Approval of the public meeting in Minsk dedicated to bicentennial of Ihnat Damiejka

On January 31, 2002 in the office of the Francišak Skaryna Belarusian Language Society was held the public meeting aimed to celebrate bicentennial of our eminent countryman Ihnat Damiejka. Scientists, literati, journalists, artists took the floor at the meeting. The gathered people reached the decision to perpetuate the memory of Damiejka

Уладзімір Сіўчыкаў (Мінск)

Мой Дамейка (Невялічкае эсэ з нагоды юбілею)

Здаўна недалюбліваю юбілеі і ўсялякія «дацкія» (ад слова «дата») мерапрыемствы. Можна, таму, што, напэўна, усе календары, як месяцавыя, так і сонечныя ды інш., якія былі прынятыя раней або якімі карыстаюцца ў свеце сёння — недасканальныя, бо не зусім дакладныя, а нярэдка і пярэчаць адзін аднаму. А можна і таму, што калі мінуўся, скажам, дзень нараджэння славутасці, дык атрымліваецца, што пра яе нібыта можна і забыцца гадоў на пяць або нават на дзесяць. (Дарэчы, менавіта такой логікай кіруюцца многія журналісты, у чым змог яшчэ раз пераканацца, калі прапаноўваў свае матэрыялы ў нашыя выданні). Але, разам з тым, мушу прызнаць, што круглыя даты даюць пэўныя выйгрышныя магчымасці і маюць некаторыя станоўчыя моманты.

Адным з такіх момантаў стаўся актыўны ўдзел маёй малодшай дачкі Хрысціны ў падрыхтоўцы да святкавання 200-годдзя нашага славутага земляка Ігнацага Дамейкі. З ласкі шанюўнага спадара Адама Мальдзіса (дарэчы, таксама сёлятняга юбіляра!) патрапілі да нас ксеракопіі з польскай кнігі — грунтоўнай манаграфіі Здзіслава Вуйціка «Ігнацы Дамейка. Літва. Францыя. Чылі». Хрысціна натхнілася тымі ілюстрацыямі — старадаўнімі літаграфіямі, малюнкамі і фатаграфіямі ды падахвоцілася на некалькі ўласных графічных аркушаў. Праўда, пасля напружанага навучальнага года, у спякотных чэрвеньскія дні праца ішла досыць марудна і з перапынкамі. Таму колькі разоў я сядаў поруч з Хрысцінаю, і такім чынам ладзілася творчае спаборніцтва — у каго лепш атрымаецца той ці іншы матыў. Эксперыментавалі — які памер аркуша і матэрыял (сангіна, аловак, шарыкавая або гелевая асадка) больш прыдатны для канкрэтнага сюжэта. Разам і нанова адкрывалі для сябе творчасць Орды, дзякуючы падараванаму Рыгорам Сітніцам альбому «Беларусь у малюнках Напалеона Орды», засяроджваліся на мясцінах, звязаных з жыццём і дзейнасцю Дамейкі, ягоных сяброў і паплечнікаў.

А потым і мая старэйшая дачка Алеся, заінтрыгаваная нашым шчыраваннем, пачала корпацца спачатку ў хатніх энцыклапедыях і даведніках, а потым пайшла ў гарадскую бібліятэку, палезла ў сайты Інтэрнэта, каб болей дазнацца пра вучонага і даследчыка. Яна нават напісала нататку пра яго, апублікавала яе ў выданні для падлеткаў і палюе цяпер на публікацыі пра Дамейку, марыць пабываць на вераснёўскіх дамейкаўскіх чыганнях.

Калі браць па ўзросце, дык дочки дазналіся пра Ігнацага

Дамейку значна раней за мяне, і гэта мяне як бацьку вельмі ўцешвае.

А маё знаёмства з Дамейкам пачалося ў 1988 г. Працаваў я тады літсупрацоўнікам у часопісе «Бярозка» і рыхтаваў да друку артыкул Андрэя Варатнікова «Вучоны краіны вулканаў» у рубрыку з не вельмі карэктнаю ў адносінах да абарыгенаў Амерыкі назваю «Беларускія Калумбы» (замянілі яе пазней на «Нашы славуцья землякі».)

Дык вось, аказалася, што іменем нашага славутага земляка названыя мінерал дамейкіт, выкапнёвы слімак *Nautilus Domeykus d'Orb*, фіялка *Viola Domeykana Gay*, партовы горад Пуэрта-Дамейка ў паўднёвай частцы Чылі і нават горны хрыбет у Андах працягласцю ў трыста пяцьдзесят кіламетраў! Але ж на Беларусі выдатны асветнік і апостал навукі, як называлі дона Ігнасіо чылійскія газеты, на жаль, вельмі доўга быў вядомы не настолькі шырока, як таго хацелася б, а многія даведачныя выданні аддавалі яго выключна польскай або чылійскай навуцы... На вялікі жаль, мы, беларусы, і сёння робім далёка не ўсё, што належала б, дзеля ўшанавання і папулярызацыі асоб, якімі іншая нацыя ганарылася б як нацыянальнымі героямі. Калі казаць пра таго ж Дамейку, то паводле даследаванняў былога пасла Польшчы ў Чылі, прафесара Здзіслава Яна Рына, сёння ў свеце налічваецца каля васьмідзсяці (!) найменняў, звязаных з іменем нашага земляка. І толькі тры-чатыры з іх маюць беларускую «прапіску».

Дарэчы, наконт веравызнання і беларускасці Дамейкі. Можна каму і рэжа слых імя Ігнацы, але ж быў ён каталік, а таму перайменаванне, перахрышчванне яго ў Ігната або ў Ігнація лічу нелагічным і непрымальным. Сам ён, як і ягоныя славуцья сучаснікі Адам Міцкевіч ды Тадэвуш Касцюшка, прызнаваў сябе за ліцвіна і быў гарачым патрыётам роднай зямлі. Добра ведаў мову, на якой гаварыў просты люд Наваградчыны ды Лідчыны, але ж лёс накановаў яму часцей карыстацца польскай, французскай і іспанскай мовамі, меней — англійскай і нямецкай, а таксама латынню, што цалкам натуральна для вучонага-прыродазнаўцы. Веданне Дамейкам некалькіх моў вельмі сімпатычна мне як філолагу і літаратару. А як у мастака выклікае маю сімпатыю здольнасць Дамейкі да малявання — згадаць хаця б аўтапартрэт вучонага або ягоныя малюнкi ў лістах да сяброў-філаматаў.

Заслугі Дамейкі, ганаровага сябра некалькіх нацыянальных акадэміяў, перад сусветнай наукай і асветай неацэнныя і неаспрэчныя. Але прывабліваюць мяне і надзвычай высокія чалавечыя, маральныя якасці Ігнацага Іпалітавіча. Да прыкладу, на

працягу сямнаццаці гадоў абіралі яго рэктарам Чылійскага ўніверсітэта, але ён адмовіўся ад гэтай пачэснай пасады ў знак пратэсту супраць захопніцкай вайны, якую Чылі навязала суседняй Перу з-за памежных тэрыторый, багатых на карысныя выкапні.

Наш зямляк шырока вядомы за мяжою, а найперш у Польшчы, Францыі, паўднёваамерыканскіх краінах. У Чылі ён нават з'яўляецца нацыянальным героем, а дзень яго смерці быў абвешчаны ў далёкай ад нас краіне днём нацыянальнай жалобы і смутку. У Сант'яга яму пастаўлены помнік з надпісам «Гран эдукатар», што ў перакладзе з іспанскай мовы азначае «вялікі асветнік». У яго гонар быў выбіты нават памятны медаль. Нам жа пра помнік выдатнаму вучонаму і асветніку пакуль застаецца толькі марыць!

Затое з медалём надарыўся ў мяне амаль анекдатычны выпадак. Адзін знаёмы журналіст і заўзяты калекцыянер убачыў ксеракопію майго партрэта Дамейкі, на якім вучоны ўганараваны лаўровым вянкком, і дужа зацікаўлена і ўсур'ез дапытваўся, калі гэта на Беларусі паспелі выпусціць юбілейны медаль і як гэта ён прапусціў такую падзею. Мне ж адно толькі заставалася казаць, што быў бы зусім не супраць, калі беларуская дзяржава выпусціла б памятны медаль і ганарыўся б, калі ў якасці асновы ці эскіза ўзялі б менавіта мой малюнак.

Сёлета пашчасціла памаляваць і пафатаграфавачь на радзіме Ігнацага Дамейкі — у жніўні здолелі выбрацца на пленэр са спадаром Міколам Купавам. Праехалі па маршруце Менск–Ішкальдзь–Паланэчка–Мір–Менск. Пабачылі на свае вочы знакамiты ішкалдскі Троіцкі касцёл-крэпасць, збудаваны яшчэ ў 1472 годзе (за два дзесяцігоддзі да нараджэння Скарыны!), падзівіліся ў Паланэчцы на выдатныя абразы ў касцёле, у якім верагодна быў ахрышчаны немаўляткам Ігнацы. А ў Медзвядцы пагаманілі з вяскоўцамі, што паператвараліся адначасна ў Томаў Соераў і заўзята фарбавалі новыя штыкетнікі, з ласкі дырэктара базавай школы-садка Васіля Іванавіча Хіневіча пабывалі ў музейчыку Дамейкі. Падчас гаворкі ўзнікла ідэя, што ў адным з ацалельх будынкаў сядзібы трэба было б стварыць музей вызвольнага паўстання 1830–1831 гг., найменш знанага з трох, што адбываліся пасля падзелаў Рэчы Паспалітай з перыядычнасцю ў трыццаць гадоў! Засмуціла ж тое, што пры падмурку маёнтка Дамейкаў бруднавата і няма аніякага, нават самага сціплага памятнага знака, а яшчэ болей тое, што ў савецкі час, перад другой сусветнай былі знішчаны, зруйнаваны дарэшты надмагільныя помнікі родных братоў Ігнацага Адама і Казіміра, пахаваных побач з іх жонкамі.

Асоба Ігнацага Дамейкі для мяне — рэнесансавая, адраджэнцкая. На карысць гэтага сведчыць нават тое, што сфера яго інтарэсаў і пазнанняў надзвычай шырокая і разнастайная. Пра яго немагчыма сказаць адным словам. Гэта і вучоны, і даследчык, і асветнік, і гуманіст... У гэтым сэнсе Дамейку можна смела, не баючыся перабольшвання, называць прадаўжальнікам традыцый такіх адраджэнцаў, як Леанарда да Вінчы або Францішак Скарына. Гэтая постаць — рознабаковая, невычарпальная, а ў нечым загадкавая і нават містычная. Прыцягвае яна людзей самых розных заняткаў — школьнікаў, журналістаў, навукоўцаў, мастакоў. Нават пішуць пра Дамейку людзі розных узростаў, нацыянальнасцяў і прафесій. Гэта і знакаміты энцыклапедыст, даследчык літаратуры і культуры Адам Мальдзіс, і географ Валерый Ярмоленка, і дыпламат Здзіслаў Ян Рын, і архівіст Мікола Бандарэнка, і мінералог Альберт Багдасараў, і перакладчык Здзіслаў Сіцька. У кожнага інтэлігентнага чалавека Дамейка свой, кожны знаходзіць з ім адметныя пункты судакранання. Некалькіх сваіх знаёмых я выпрабавуваў прамаўленнем слова-пароля «Дамейка» і пераканаўся ў гэтым.

Знаёмы літаратар разгарнуў цэлую навэлу вакол прачытанай ім у карэліцкай раённай газеце «Польмя» абвесткі аб продажы каровы па адрасе: вёска Медзвядка, вуліца Дамейкі.

Лінгвіст-іспаніст казаў, што аж пяць краін падавалі ў ЮНЕСКА заяўку на абвешчэнне сёлетняга года годам Дамейкі, ды абураўся, што сярод іх была і Расія. Расія, якая рвала на кавалкі радзіму вучонага, Расія, якая рукамі знанага генералісімуса Суворова патопіла ў крыві вызвольнае паўстанне, Расія, якая зрабіла Дамейку выгнаннікам і межы якой ён асмеліўся перасекчы, толькі калі стаў сусветна вядомым!

Гісторык з нямецкімі каранямі згадаў, што яшчэ падчас вучобы ў Парыжы Дамейка адкрыў з сябрамі-студэнтамі радовішчы вугалю ў Эльзасе, на мяжы Нямецчыны з Францыяй.

Кінадакументаліст цяжка ўздыхаў, што так і не здолеў здабыць грошай на фільм пра Дамейку, хаця за некалькі гадоў назапасіў процьму матэрыялу, а грунтоўны сцэнарый даўно напісаны.

Банкаўскі супрацоўнік сказаў нібыта па сакрэце, што Нацбанк выпусціць унікальную юбілейную манету, сапраўдны падарунак нумізматам — з кавалачкам каменя ўсярэдзіне, коштам пад 100 еўра і з магчымасцю вольнага вывазу за мяжу.

Галоўны рэдактар газеты для турыстаў успомніў, як калісьці на тэлевізійным шоу — конкурсе маладых палітыкаў — прамаўляў спіч да чылійскага народу і казаў, што беларусы ведаюць Чылі не толькі

дзякуючы дыктатару Піначэту і ягонаму крываваму перавароту. Марыў ён і пра тое, каб не імкнуўся беларус да стодоларавага месячнага заробку, а на сумленна заробленыя тысячы долараў або еўра мог дазволіць сабе падарожнічаць па паўднёваамерыканскім мацерыку, прайсці сцяжынамі Дамейкі, аддаць вучонаму даніну павагі пры помніку ў чылійскай сталіцы.

Карыфей графікі пагадзіўся са мною, што менавіта Парыж зрабіў з Дамейкі вучонага, як зрабіў ён пазней вялікага мастака з малавядомага каталанца Пабла Пікаса, з захапленнем гаварыў пра мастацкія вартасці шкіцоў і дакументальную каштоўнасць замалёвак Дамейкі, пра выставу творчай суполкі мастакоў да юбілея вучонага.

А я сёння ўдзячны вялікаму вучонаму, даследчыку і асветніку найперш за тое, што падахвоціў ён мяне сесці поруч з дачкою Хрысцінаю і зноў маляваць, зноў прымаць удзел у мастацкіх выставах, а таксама рыхтаваць новую кнігу прозы, у якой абавязкова будзе змешчана і эсэ «Мой Дамейка».

1. Герб роду Дамейкаў — Дангель. *Таніраваная папера, аловак, шарыкавая асадка*

2. Маёнтак Медзвядка напрыканцы XIX стагоддзя. *Папера, аловак, шарыкавая асадка*

3. Маёнтак у Медзвядцы. *Папера, пігментная (тэхнічная) асадка*

4. Маёнтак у Туганавічах. *Папера, пігментная (тэхнічная) асадка*

5. Ігнацы Дамейка. *Папера, аловак, шарыкавая асадка*

6. Гмахі Чылійскага універсітэта ў Сант'яга, рэктарам якога быў І. Дамейка. *Папера, аловак, шарыкавая асадка*

Малюнкі Уладзіміра Сіўчыкава

Uladzimir Siŭčykai

My Damiejka

The personage of Ihnat Damiejka is that of Renaissance. It is impossible to describe him in one word. He was a scientist and a researcher, an enlightener and a humanist... One can unhesitatingly name him a successor of such famous people of Renaissance as Francišak Skaryna or Leonardo da Vinci. His figure attracts people of different nationalities, of different ages and of different lines of work like students, journalists, scientists, artists and so on. Every intellectual person has his or her own Damiejka and everybody finds common grounds with him.

Игорь Захаренко (Минск)

Вклад Игнатия Домейко в мировую науку (чилийские исследования 1838–1846 гг.)

История науки знает много славных имен выдающихся ученых-естествоиспытателей, неутомимых исследователей, оставивших яркий след в истории отечественной и мировой культуры. Большой вклад в познание Земли и живущих на ней народов внесли наши земляки — уроженцы Беларуси. И среди них **Игнатий Домейко** — один из патриархов образования и науки в Чили.

Работы И. Домейко еще при жизни были признаны и высоко оценены мировой наукой, а имя его навсегда вошло в историю белорусской, литовской, польской, российской, французской, чилийской науки, культуры и просвещения.

При жизни И. Домейко давались разные характеристики его деятельности. Немецкий историк землеведения З. Гюнтер писал: «В работах для исследования Чили никогда не чувствовалось недостатка. Историк Чили должен был бы признать особенно крупные заслуги трех людей. Во-первых, русского поляка И. Домейко... Его исследования минеральных богатств и источников, вулканов и землетрясений страны имеют непреходящее значение». Только после Игнатия Домейко как пионера **систематического научного исследования Чили** З. Гюнтер называет имена француза Эме Писси и немца Рудольфа Филиппи.

Высокая оценка, данная З. Гюнтером работе И. Домейко, заслуживает тем большего внимания, что писавший незадолго до него другой очень влиятельный немецкий ученый-географ Вильгельм Сиверс в историческом введении к своей большой книге «Южная и Средняя Америка» явно недооценивает, как и ряд других авторов, большую роль И. Домейко в изучении Чили. Он выдвигает на первый план Писси, а Филиппи называет отцом изучения Чили в естественноисторическом и географическом отношениях, отмечая, что «...с 1858 по 1886 гг. его помощником был отличный минералог поляк И. Домейко».

Однако, как будет показано дальше, И. Домейко был не только «отличным минералогом», но и выдающимся географом-путешественником. Он первым исследовал, за несколько лет до Филиппи и за четверть века до Писси, и впервые составил географическое описание пустыни Атакаму. А в Араукании побывал и описал этот регион за 20 лет до Филиппи. При этом нельзя упускать из виду, что территорию Чили в XIX в. обследовали в 1828–29 гг. немецкий ученый

Э. Ф. Пеппиг, в 1834–35 гг. английский ученый Ч. Р. Дарвин, в 1860 г. французский ученый И. И. Чуди, российские ученые: в 1874–75 гг. — А. И. Воейков, в 1886 — А. С. Ионин, в 1896–97 гг. — Н. М. Альбов. Очень интересен для нас факт исследования Южной Америки в 1836–37 гг., перед самым приездом в Чили Игнатия Домейко, польским путешественником Павлом Эдмундовичем Стшелецким (Стржелецким). Вот как он описывает свое путешествие: «Посетил Рио-де-Жанейро, осмотрел провинцию Сан-Паулу... затем выплыл на Ла-Плату, заглянул в Монтевидео и высадился в Буэнос-Айресе. Пересек Аргентинскую республику вширь через Кордову и Мендосу, исследовал районы, богатые минералами, перевалил через Кордильеры, или Анды, и из Сант-Яго в Чили отправился на север в Кокимбо, затем на юг в Консепсьон. В Вальпараисо сел на корабль для исследования побережья Тихого океана...»

Именно этим маршрутом и прибыл И. Домейко в Чили. Поразителен выбор им места и времени своей будущей бурной деятельности. Это было время, когда Чили, преодолев разруху войны за независимость от испанской короны, начала укреплять свои позиции на экспортном мировом рынке. Стране как воздух были нужны специалисты горнорудной промышленности с широким научным кругозором. Поэтому минералог был в Чили даже более высоким лицом, чем в Европе самый умный и высокопоставленный чиновник. Игнатий Домейко пишет в письме Адаму Мицкевичу: «Губернатор и местная знать встретили меня очень вежливо, с большим почтением, и не было человека, который бы не говорил о чем-либо, кроме меди и шахт... Спрашивали, когда я начну строить печи и как скоро возьмусь за дело. Когда же я объяснил им необходимость и особую важность науки, ее высокую роль и значение, меня, кажется, не понимали...»

Как видим, страсть к быстрому обогащению не позволяла понять, что для освоения минерально-сырьевых ресурсов страны необходимы квалифицированные кадры. И заслуга И. Домейко именно в том, что он понял это и начал усиленно насаждать эту идею. Вскоре И. Домейко сообщает Адаму Мицкевичу о первых результатах своих усилий: «Дом (под Горную школу с лабораториями) уже построен; начал курс физики, имею 20 с лишним учеников, все они слушают очень внимательно, и каждый опыт настолько их увлекает, что они вне себя от радости...» С неослабевающей энергией он стал писать учебники по физике, химии и минералогии, а также капитальный труд «Введение в естественные науки». Именно здесь, в Кокимбо, и было положено начало будущему Чилийскому институту

горных инженеров, являющемуся гордостью современного Чили.

Большая организационная и педагогическая деятельность не оторвала ученого от полевых исследований. С первых дней своего пребывания в Чили И. Домейко интенсивно изучает страну. В 1839 г. ученый обследовал Береговые Кордильеры Чилийско-Аргентинских Анд приблизительно между 32 и 27 градусами южной широты общей длиной в 450 км. В чилийском одеянии — в большой соломенной шляпе, белом, затканном красными нитками плаще, называемом здесь пончо, с зубчатыми шпорами у сапог, с геологическим молотком в руках — он неутомимо странствует по глухим тропам этой обширной страны.

На февраль-март 1840 г. в планах И. Домейко значилась экспедиция в южную часть Чили. «Собираюсь сделать вылазку на юг. Посетить шахты и горы между Кокимбо и Сантьяго. И доехать от столицы до Вальпараиса». В действительности пришлось поехать в противоположном направлении. И. Домейко исследует северные районы провинции Копьяпо с многочисленными серебряными рудниками, расположенные в пустыне Атакама. «Нелегко выразить пером, чем является американская пустыня, — писал Домейко Мицкевичу. — Здесь, рядом с зубцами гор и как бы падающими в пропасть стенами, лежат каменные глыбы величиной с нашу хату. Вдали по направлению к Кордильерам видны, словно раскрашенные лентами, плывущие облака, за ними белеют купола и шпили гор самых разнообразных форм».

Этот край скрывал в себе огромные природные богатства. Быстрый рост в этой провинции Чили рудников с 1831 по 1833 гг. позволил увеличить добычу серебра в 18 раз! А город Копьяпо — центр этого горнопромышленного района — насчитывал 12 тыс. жителей. В это время добыча серебра стала падать. Это было вызвано истощением месторождений этого драгоценного металла. И. Домейко на основании обследования района дал прогнозируемые участки добычи. В последующие годы прогнозы подтвердились. В марте 1870 г. в районе Караколес были обнаружены богатейшие залежи серебра. Началась настоящая «серебряная лихорадка». Подводя итоги своей исследовательской работы, И. Домейко писал А. Мицкевичу: «Закончил свою минералогическую исследовательскую работу. Я изучил минералогию этого края лучше, чем кто-либо другой до меня. В то же время, если разрешат власти, хочу совершить экспедицию в горы и добраться до границ с Боливией и Перу». И. Домейко хотел поехать в Мексику и США. Но это были только планы.

Каникулы 1841 г. с 24 января по 20 марта он провел в

экспедиции на юге от Кокимбо. «Вместе с проводником одолел верхом на лошадях более 500 миль. Достиг шахт, находящихся на юге от Сантьяго. Был почти у вершин Кордильер. Мильный горный ветер и купание в потоках, текущих с заснеженных вершин, прибавляло мне силы». Эта экспедиция дала богатые геологические материалы и возможность осмыслить географию региона. Материалы были обработаны в статьях, отправленных во французские и немецкие журналы. Большие трудности были с пересылкой коллекций в Европу. Сложно было даже узнать о судьбе своих научных трудов. Находясь в Чили без библиотек, не имея в это время научного круга общения, И. Домейко действительно был, как писали позднее, «отшельником науки». В это время он преодолел несколько психологических кризисов.

Каникулы 1842 г. удалось провести в Южных Чилийских Андах к югу от Сантьяго. Это была первая финансируемая экспедиция. И. Домейко испытывал большую радость, что его работа будет оплачена. Экспедиция проходила в тяжелых условиях. Мучительные переправы на горных реках выбивали из сил. Тяжело переносилось высокое давление. Наступила горная болезнь. Когда в горах его заставала метель, он прятался в пещерах и слушал от проводников легенды местного края. Исследования в 1843–1844 гг. ученый провел на севере края. Со студентами поднялся на перевалы через Кордильеры, спустился на Аргентинскую сторону Анд и вернулся с богатыми коллекциями минералов. Свои впечатления он описал в письме к А. Мицкевичу: «Добрался до вершин Кордильер и с них впервые взглянул на восток в сторону нашей страны». И как бы между прочим сообщал: «Между скалами убили львицу».

Благодаря исследованиям И. Домейко в 1841–44 гг. в районе Кокимбо–Сантьяго, геологические и промышленные запасы этого района были многократно увеличены. За короткий срок медь, оттеснив серебро, заняла первое место в горнодобывающей промышленности Чили.

Развитие железнодорожного и морского транспорта, горной промышленности и основание медеплавильных заводов вызвали потребность в снабжении их топливом и повлекли за собой развитие чилийской угледобывающей промышленности. В январе **1845 г.** И. Домейко совершил экспедицию на юг страны, чтобы обследовать почти неизвестную в географическом мире автономную провинцию Чили **Арауканию**. И. Домейко побывал на угольных копях в **Лоте**, которые могли бы, по его прогнозу, снабдить углем все Чили. Его исследования позволили уже в 1848 г. начать угледобычу в районах

Коронель и Лота. Через несколько лет этот район превратился в один из важнейших угледобывающих центров Чили. На основе собранных материалов И. Домейко написал книгу «Араукания и ее жители» — первую в XIX в. правдивую характеристику араукан. Книга состоит из трех частей. В первой части, названной «Географическое положение и природа края, в котором живут арауканцы», дана подробная географическая характеристика этого региона Чили.

В декабре **1847 г.** И. Домейко исследовал провинцию Мауле. Экспедиция перешла на восточную сторону Кордильер в поисках действующего вулкана, впоследствии названного **Антуко**. «Солнце жгло сверху, горячий водяной пар хлестал из тысячи отверстий, воздух был насыщен серным газом». Это путешествие чуть не стоило И. Домейко жизни. «Ступив неудачно, я упал на теплую трахитовую плиту и далее идти не мог. Не знаю, был ли это сон, или я потерял сознание, но солнце уже скрылось за горами, когда холодный ветер привел меня в чувство. Я двинулся далее бодрым шагом, не зная толком направления. В одиннадцать часов ночи я добрался до костра, у которого сидели мои слуги и проводники, считавшие меня погибшим».

В многочисленных научных путешествиях И. Домейко исходил в разных направлениях малодоступные чилийские горы, с опасностью для жизни исследовал вулканы. В течение многих лет неутомимых изысканий он шесть раз пересекал Анды в разных направлениях, исходил всю страну вдоль и поперек. Чилийские географы позднее высоко оценили деятельность первого ученого, в течение ряда лет исследовавшего пустыню Атакама. На картах горная цепь, простирающаяся почти в меридиальном направлении на 500 км вдоль восточной окраины пустыни, называется Кордильерой Домейко.

И. Домейко открыл существование в Южной Америке юрской формации, вопреки взглядам Ч. Дарвина и А. Гумбольдта. Но это не говорит о том, что он вступил в противоречие с великими естествоиспытателями. Наоборот, используя географический метод А. Гумбольдта, И. Домейко указал на сходство чилийских террас с норвежскими, чилийского ила с бразильским.

Он первым на основе картографических материалов произвел географическое и геологическое районирование Чили, особое внимание обращая на границы географических ареалов. И. Домейко предложил оригинальную концепцию зависимости производительности географической среды от естественных природных условий — топографического положения страны, геологического строения ее недр, гидрографической сети и растительного покрова. Впервые эта

идея И. Домейко была использована в 1837 г. при физико-географическом районировании территорий Польши, Белоруссии и Литвы на основе составленных им специальных карт и географического описания этих территорий.

На основе проведенных исследований И. Домейко в 1846 г. была составлена первая обзорная геологическая карта Чили. Эта работа позволила предсказать наличие богатых залежей различных полезных ископаемых. Он открыл семь новых видов минералов, а один из них, промышленный, неизвестный ранее в геологической науке, назван в его честь домейкитом.

И. Домейко первым указал на комплексность природного минерального сырья, выделил площади промышленных залежей медно-молибденовых руд и, тем самым, предвосхитил идею рационального и комплексного использования полезных ископаемых, весьма актуальную в настоящее время. Особым вкладом в мировую науку и практику была разработка им научной основы эксплуатации природных богатств Чили. Чилийцы с благодарностью заявили: «Домейко первый указал нам сокровища и научил ими пользоваться».

В Чили И. Домейко удалось полностью раскрыть свои способности. «Это жар, прикрытый пеплом» (из характеристики его друга Яжевского) озарил своим теплом чилийский народ и мировую науку.

Ihar Zacharanka

Contribution of Ignat Damiejka to a world science (Chilean investigations 1838–1846)

The author as a historian of a science analyzed the contribution of Ignat Damiejka to a world science.

The works of Ignat Damiejka were acknowledged and appreciated by a world science.

His name was added to the history of Belarusian, Russian, French, Chilean, Latvian cultures.

Павел Жумарь (Минск)

К вопросу о научной и просветительской деятельности Игнатия Домейко в Чили

После освобождения от колониальной зависимости молодая Чилийская республика испытывала острый дефицит интеллектуальных ресурсов, необходимых для развития экономики, находившейся в плачевном состоянии. Поэтому республиканское правительство стало проводить политику по привлечению в страну иностранных интеллектуальных кадров. Особая нужда в таковых была в сфере образования и науки. Многие иностранцы соглашались на условия чилийского правительства, приезжали и работали в Чили.

Шарль Ламбер, правительственный агент, занимался подбором кадров во французских учебных заведениях, встречался с профессурой. Его интересовал деятельный, предприимчивый, творческий человек с хорошими организаторскими способностями, способный претворить в жизнь проект по созданию учебной базы для преподавания естественных наук и организации академического процесса в колледже г. Ла Серена. Профессор Эколь де Мине (Высшей горно-металлургической школы) Эли де Бомон рекомендовал Ш. Ламберу молодого поляка, тогда еще студента, который, на его взгляд, соответствовал всем требуемым качествам. Им оказался Игнатий Домейко.

При посредстве Ш. Ламбера Игнатий Домейко был законтрактан на шесть лет чилийским правительством для названной цели с окладом 1200 долларов в год. Кроме того, И. Домейко получил 3000 долларов на закупку приборов, инструментария и реактивов для организации кабинета физики, химии и минералогии, а также “пробирной” мастерской.

2 марта 1838 г. И. Домейко покинул Булонь на пароходе и через несколько месяцев плавания сошел на берег в Буэнос-Айресе. 17 мая 1838 г. он впервые ступил на чилийскую землю. И. Домейко добрался до Ла Серены, где и поселился. Это было его первое путешествие по Южной Америке протяженностью 400 км, которое он проделал верхом на лошади. Его “дорожные” письма А. Мицкевичу вышли на польском языке под названием “Четырехмесячное путешествие из Парижа в Кокимбо”.

Перед И. Домейко стояла чрезвычайно трудная задача – построить учебно-лабораторный корпус и пробирную мастерскую, оборудовать кабинеты, разработать программы и учебные планы и начать учебный процесс. И это все при полном отсутствии знания испанского языка. Он с энергией и полной самоотдачей взялся за дело

и через три с половиной месяца уже свободно говорил по-испански. Руководил строительством обоих зданий. Лично контролировал ход работ по сооружению лабораторной печи. Планировал учебные курсы на несколько лет вперед. Тогдашние его учебно-методические разработки впоследствии были опубликованы в "Annales de la Universidad de Chile". Кроме того, И. Домейко начал свою деятельность по изучению минеральных богатств Чилийской республики. Совместно со своими учениками предпринял ряд экспедиционных поездок по стране.

В первый же год он совершил учебную поездку на серебряные копи Аркероса общей протяженностью 80 км. С этого времени начался период его активных поездок по стране с целью исследования ее природных ресурсов.

Так, уже в 1840 г. И. Домейко предпринял путешествие в Копьяпо на севере страны в пустыне Атакама. Он прибыл на медные копи Сан-Хуан и Фрейрина. Далее поехал на медные рудники Каррисаль Альто и оттуда вышел на Копьяпо, чтобы посетить известные в то время месторождения меди Серро Брамадор и Чаньярсильо. Общая протяженность его маршрута составила 800 км.

В следующем году И. Домейко отправился в столицу страны – Сантьяго. Из Ла Серены его маршрут пролегал на Лимари, ртутные копи Пунитаки, Коготи, Парраль. По дороге он посетил медные рудники на склонах Лос Орнос. Из Сантьяго И. Домейко предпринял исследовательскую поездку в горы, прибыв на серебряные копи Сан-Педро-Ноласко на высоте 3000 м над уровнем моря. По возвращении в Сантьяго И. Домейко тут же совершил поездку на север до месторождения золота Касуто. Далее его путь лежал в Ла Серену. Общая протяженность маршрута составила 1200 км.

В 1842 г. И. Домейко осуществил экспедицию по исследованию минерально-сырьевых ресурсов Меридиональных Анд в провинции Сантьяго. Всего им было пройдено в эту экспедицию 300 км.

В 1843 г. И. Домейко совершил экскурсию по горам Копьяпо, продолжительностью два месяца. Посетил серебряные рудники Чимберос и Трес-Пунтас. Во время этого путешествия он достиг самого севера Чили. Вскоре после возвращения И. Домейко отправился в следующую поездку – в долину Копьяпо до истоков реки на границе с Аргентиной (4426 м над уровнем моря). В ходе этой поездки было покрыто расстояние 800 км.

В этом же году И. Домейко предпринял поездку в Андокольо в 50 км к югу от Ла Серены, где изучал месторождение золота и меди.

В 1843 г. был открыт Чилийский национальный университет, в

котором И. Домейко основал факультет физико-математических наук. Он был автором проекта реформы образования, получившего одобрение правительства только в 1852 г.

В 1844 г. И. Домейко организовал путешествие в горы вокруг долины Эльки, где собрал сведения о стратификации пород высокогорья и рудных телах. Это путешествие, протяженностью 500 км, проходило в очень тяжелых условиях.

Через год И. Домейко задумал новое путешествие на юг, в землю индейцев мапуче, или арауканос. Этот многочисленный индейский народ сумел отстоять свою независимость от испанских колонизаторов и сопротивлялся всяческим попыткам ассимиляции, предпринимаемых чилийским правительством. Их земли, являвшиеся по сути независимым государством, были лакомым кусочком для северных соседей, которые постоянно провоцировали пограничные конфликты между чилийцами и индейцами. Поэтому путешествие было опасным и рискованным.

И. Домейко в начале 1845 отправился в Консепсьон – ворота в Арауканию. Им были описаны долины рек Рио-Буди и Рио-Куэле. Попутно, помимо основных геолого-минералогических и географических исследований, И. Домейко тщательно вел этнографические наблюдения за жизнью индейцев. Общая протяженность маршрута составила 500 км.

В Сантьяго И. Домейко возвращался по суше верхом на лошади через Юмбель. Достигнув Рио-Лаха, он углубился в Анды для изучения вулкана Антуко во время его извержения.

Вернувшись из поездки в Арауканию, И. Домейко обобщил и систематизировал свои этнографические наблюдения, которые легли в основу классического труда по этнографии Южной Америки “*Araucania i sus habitantes*”. Эта работа послужила толчком для развития не только естествознания в Чили, но и для развития ее истории и социологии. Пожалуй, не было ни одного чилийского этнографа, который бы не опирался на данные этой книги. Ее ценность подтверждается еще и тем фактом, что менее чем через год после ее выхода в свет она вышла повторно в двух редакциях и была переведена на немецкий и польский языки.

Помимо чисто этнографической информации книга содержит также гуманистическую концепцию улучшения условий жизни арауканцев. Автором был предложен путь пропаганды христианских ценностей и просвещения индейского населения через миссионерскую деятельность католической церкви и абсолютный отказ от какого-либо насилия в ходе решения арауканской проблемы.

Книга вызвала много споров и критики со стороны разных политических группировок, которые рассматривали военную операцию как единственное средство умиротворения региона.

В 1847 г. И. Домейко отправился на юг в горы Талька для изучения действующего вулкана Дескабесадо (Десятиглавого) во время извержения, покрыв для этой цели расстояние 400 км. В этом же году он был избран членом Высшего Совета университета в Сантьяго.

В 1848 г. И. Домейко пригласили на серебряные прииски Атакамы. На этот раз он ехал в качестве арбитражного судьи для разрешения споров среди горняков, что ему удалось сделать наилучшим образом. Впоследствии с этой же целью его приглашали сюда неоднократно.

Во время своих поездок И. Домейко собрал и систематизировал большое количество полевого материала, богатейшую коллекцию минералов и горных пород, которая легла в основу экспозиции Минералогического музея в Ла Серене, названного его именем. И. Домейко открыл ряд минералов, не известных в Европе. Он отредактировал свои заметки и технические описания, многократно проверял и уточнял оригинальную методику полевых исследований. Результатом этих трудов стало издание двух фундаментальных работ "Tratado de Ensayes" (1845) и "Elementos de Mineralogia" (1849). Обе книги были напечатаны в Ла Серене.

И. Домейко за годы преподавания химии, физики и минералогии в Ла Серене воспитал целую плеяду учеников, помогавших ему в исследовательской работе и продолживших его дело. Для тех из них, кто желал продолжить свое образование, он добивался стипендий в Европе.

Среди научных интересов И. Домейко особое место занимают метеориты. В Чили он считается основоположником их научного изучения. И. Домейко открыл первые образцы внеземного вещества во время своих экспедиций в Атакаме и зоне Тальгаль. Его исследования, касающиеся метеоритов, опубликованы во Франции в "Annales des Mines".

В 1867 г. после смерти Мануэля Антонио Токорналя И. Домейко стал ректором Чилийского университета – третьим по счету в этом учебном заведении. Заняв эту должность, ученый попросил, чтобы его жалование заведующего кафедрой перечислялось для поддержки двух его учеников в Европе, которых он готовил для профессорско-преподавательской деятельности в университете.

В 1868 г. совместно с Хосе Игнасио Вергарой – директором

астрономической службы Чили, И.Домейко организовал Центральную метеорологическую обсерваторию, и в дальнейшем его деятельность в этой сфере была направлена на расширение наблюдательной сети по стране. С этого же года при его содействии было начато издание метеорологического ежегодника, в котором сводились результаты метеорологических наблюдений, полученных по всей территории Чили.

За заслуги перед республикой постановлением правительства, утвержденным парламентом, И. Домейко было присвоено звание почетного гражданина Чили.

Pavel Zhoomar

TO THE PROBLEM ABOUT SCIENTIFIC AND ENLIGHTMENTAL ACTIVITY OF IGNACIO DOMEYKO IN CHILE

The period of scientific and educational activity of I. Domeyko, which has been begun since 1838 (moment of the signing of contract with Chilean government), is considered. The particular emphasis has been placed on his field expeditions, which have been attempted him for the period since 1838 to 1849. Their total length is about 7000 km.

Алесь Сімакоў (Гомель)

**Дамейка, Араўканія і мапучэ: Стэрэатыпы беларускай
дамейкіяны**

«Араўканскія індзейцы не з'яўляюцца дзікунамі. Я лічу іх больш цывілізаванымі..., чым іх прыгранічныя цывілізатары...» — гэта цытата А. Мальдзіса (1969) з віленскага выдання кнігі Ігната Дамейкі «Араўканія і яе жыхары» пераходзіць у вялікую колькасць беларускіх публікацый, дзе аб'ём дазваляе больш падрабязна апісаць яго падарожжа і далейшыя абставіны, з ім звязаныя. «Не бачу нікай неабходнасці, каб настойваць на каланізацыі гэтых зямель, якія належаць не ўраду, але працавітаму, сумленнаму і мужнаму народу, каалі побач знаходзяцца такія ж абшары, якія з'яўляюцца ўласнасцю рэспублікі», — здзіўленне смеласцю першай часткі выказвання даволі рэзка пераходзіць у падазрэнне, што гордасць Беларусі, народны герой Чылі схільны да паўмер, да ўлагоджвання, уступак, кампрамісаў і агаворак: «Заваяванне было б злачынствам, за якое прыйшлося б расплачвацца чылійскай крывёю». Арыгінальная цытата з «Араўканіі» 1845 г. больш поўная: «Цаной найкаштоўнейшай чылійскай крыві» («la reduccio'n ser'ia un crimen cometido a costa de la ma's preciosa sangre chilena»).

Звычайны беларускі чытач, знаёмы з ідэяй своеасаблівай прагрэсіўнай выключнасці Дамейкі: «Далёка не кожны і сёння ў цывілізаваным свеце» «ўбачыць» «нейкае там племя» «ў нечым больш культурным» за развітыя народы, яшчэ не чытаў са збянтэжанасцю, што «Дамейка быў не вельмі паслядоўны ў сваіх поглядах», а вынікала гэта з яго раздвоенасці на фундаментальнага католіка і рамантычнага прыхільніка доблесці — як Вальдывіі, так і Лаўтара!

Не заўважаючы сваёй непаслядоўнасці, ён сцвярджаў, што Чылі «падзелена ўпартасцю гэтай жменькі паганцаў, непрыязных цывілізацыі і агорнутых цемнотой варварства». «Трэба прызнаць, што ў гэтай крайне еўропацэнтрчнай і прынцыпова непрыязнай аўтахтонам заяве Дамейка паказаў сябе як чалавек малаталерантны ў адносінах да чужой культуры».

Каталіцка-антыпаганскія, праканкістадорска-цывілізатарскія погляды «Gran(de) Educador'a» крытыкуе М. Пародоўская з Народнай Польшчы.

У гэтым паведамленні мы разглядаем: 1) этнічныя стэрэатыпы, тыповыя ўяўленні пра мапучэ, 2) стэрэатыпы ўспрымання, на якія ўплывае характар дамейказнаўчых крыніц, даступных аўтарам, кожны з якіх дадае ў свой твор індывідуальныя індзеянісцкія ўяўленні. Колькі інфармацыі пра індзейскія «стасункі» Дамейкі з

пункту гледжання змястоўнасці, калі чытаць выключна беларускія выданні, можна атрымаць, і як не стаць ахвярай клішэ і памылак: наколькі вялікая колькасць недакладнасцяў або неаб'ектыўных, некарэктных ацэнак, тэндэнцыйнасці накіраваныя ў беларускай дамейкіяне?

Толькі ў нямногіх публікацыях, прысвечаных Дамейку, не закранаецца індзейская тэма. Араўканія і яе жыхары араўканы, або мапучэ, неад'емныя ад жыццяпісу вучонага падарожніка. Мы аналізуем змест 104 пазіцый, зарэгістраваных ў «Беларуска-індзейскай бібліяграфіі» БІТ. Абмежаваны аб'ём прымушае нас зняць персаніфікацыю большасці цытат. Больш глыбокі аналіз этнаграфічнага і гістарычнага матэрыялу ў дамейкіяне — задача, адпаведна, больш глыбокага даследавання, і матэрыял для яго сур'ёзна павялічыцца з перакладам «Араўканіі» на беларускую мову. У пераліку памылак, памылковых стэрэатыпаў мы не заўсёды кіраваліся крытэрыем неаднаразовага іх паўтору, даведзенага да максімуму ва ўпарта паўтараемай прэстыжнай, але сумніўнай фразе пра пераклад «Араўканіі» на «іншыя мовы» альбо сусветную геаграфію яе чытання.

Артыкул Варатнікова (1988) з'явіўся ў рубрыцы часопіса «Бярозка» «Беларускія Калумбы», а 2 жніўня 2002 г. рэдакцыя газеты «Наша ніва», друкуючы ўрыўкі з дзённікаў Дамейкі, назвала яго «беларускім Калюмбам». Тэксты змешчаны на «старонцы» «Занатоўкі беларускага канкістадора» і з вызначеннем Дамейкі як «паўстанца і добрага канкістадора» ва ўводзінах да тэкстаў. Мы не аспрэчваем права на падобны «плюралізм у адной галаве» рэдакцыі, якая і раней прапускала ў сваю газету заклікі да з'яўлення беларускага канкістадора.

Адкуль бярэцца такая трактоўка чалавека, які вядомы пераважна як «вялікі асветнік»? У 2001 г. ўпершыню ў беларускім друку акцэнтавалася ўвага на тое, што Дамейка вывучаў і прапагандаваў шляхі вырашэння «араўканскай праблемы», ужываючы ў сваёй знакамітай кнізе тэрмін «рэдукцыя» з асноўным значэннем «пакарэнне». Хто як не канкістадор, нават калі ён тэрэтык, займаецца пытаннямі пакарэння? А добры ён таму, па відавочнай аналогіі з «добрым дзікуном», што, сапраўды, шукаў найбольш гуманныя шляхі. Гэтую спробу разбурэння стэрэатыпаў можна было б вітаць, калі б «постмадэрнісцкі» гумар не прывучаў да легкаважнасці ў адносінах да такой крывавай, жорсткай з'явы, як канкіста.

Аднак успрымаць Дамейку добрым канкістадорам ёсць важкія падставы.

Колькасныя паказчыкі беларускай дамейкіяны сціпльыя ў параўнанні з польскай і польскамоўнай, але тым не менш уражваюць, асабліва ў «дзяжурна»-згадкавай частцы. «Ідалагізацыя» шмат у чым шкодзіць іміджу Дамейкі, які быў больш складанай і супярэчлівай асобай, чым гэта падаецца ў папулярных даведках і аглядах, і не дае правільных арыенціраў для чалавечай салідарнасці ва ўмовах глабалізацыі. Аднастайныя, тыпізаваныя фармуліроўкі складаюць стэрэатыпы, якія пагражаюць «увекавечваннем» скажонага вобраза «нацыянальнага героя» адразу чатырох або пяці краін, уключаючы Араўканію.

Беларуская дамейкіяна (мы не ўключаем у яе друкаваную прадукцыю Вільні і іншых тэрыторый па-за сучаснымі межамі Беларусі, на якія ўплыў Дамейкі быў і ёсць значны), з'явіўшыся ў выглядзе асобных згадак (напрыклад, Л. Цьвяткоў, 1927) у міжваенны перыяд, па-сапраўдаму пачынаецца з уключэння Дамейкі ў артыкул Дамінікоўскага (1945). Фіксацыя ў тэксе тапоніма Араўканія сведчыла пра нараджэнне ў беларускім пісьменстве тэмы, якая знаходзіцца на скрыжаванні дамейказнаўства і араўканалогіі (араўканістыкі). У 1961 г. друкуецца рэцэнзія Мальдзіса на кнігу Я. Бжозы, у 1965, 1967 і 1968 гг. — артыкулы Клейна, Мальдзіса і Грыцкевіча. Выходзяць (1968) дзве кнігі з главамі пра Дамейку (Грыцкевіч; Клейн). У 1969 г. друкуецца кніга Мальдзіса з адпаведным раздзелам, у 1971 г. з'яўляецца асобны артыкул у БелСЭ, у 1972 г. беларускі аўтар выводзіць Дамейку за паўднёвыя межы Беларусі, а ў 1974 г. на яго звяртае ўвагу беларускі эмігрант. Нарыс Караткевіча «Зямля пад белымі крыламі», як і артыкул «Нашы папярэднікі» Калубовіча, друкуецца ў самой Беларусі пазней, прычым вобраз «напаўдзікіх» мапучэ, якіх бароніць іх сябар-беларус, у беларускіх выданнях на французскай, англійскай і нямецкай мовах разыходзіцца невялікім тыражом, але па многіх краінах («travelled among the half-savage Arauchanians (sic!), became their friend and stood up for their rights»).

Тэксталагічна выяўляецца, што крыніцамі для большасці аўтараў з'яўляюцца першыя, піянерскія работы Мальдзіса (выкарыстоўвае віленскую «Араўканію»), Клейна і Грыцкевіча (абавіраецца на «Мае падарожжы») і толькі з 1990-х гг. адзначаюцца новыя спробы самастойна цытаваць «Араўканію»-1860 і арыгінальна трактаваць дамейкавыя рэаліі.

Першая нататка, спецыяльна прысвечаная праблеме перакладу «Араўканіі» на беларускую мову, датуецца 1989 г. Кароткі, хоць і спознены анонс-рэцэнзія «Араўканіі»-1992 і адначасова паўторны

заклік да патэнцыяльных перакладчыкаў былі змешчаны ў «Нашай ніве» (1996). Бібліяграфічныя запісы абедзвюх кніг двухмоўнага варшаўска-кракаўскага выдання з экзэмпляраў бібліятэкі Беларуска-індзейскага таварыства з'явіліся там жа, польскага тома — таксама ў «Кантактах і дыялогах» (у рэдакцыю бюлетэня паступілі ў 1998) і ў рабоце Вуйціка (...Памяць роднай Навагрудчыны, 1998). Нарэшце, паведамленне (2002) пра мяркуемы выхад яшчэ аднаго білінгвістычнага выдання (польскае пасольства ў Чылі пры падтрымцы Варшаўскага універсітэта).

Першая дастаткова грунтоўная адначасова дамейказнаўчая і араўканалагічная праца належыць Мальдзісу (1998). Істотная заўвага адносна колькаснай характарыстыкі дачынення аўтараў да індзейскай тэмы: Арлоў, Мальдзіс, Грыцкевіч, Клейн, Багадзяз, Караткевіч звяртаюцца і да іншых вузлавых «беларуска-індзейскіх» тэм. Практычна не адбылося развіцця іканаграфічных адлюстраванняў мапучэ ў беларускай дамейкіяне. Неабходна адзначыць рупліваць Мальдзіса і асабліва Грыцкевіча, які, у дадатак да «малюнка Дамейкі» жанчын-мапучэ, падабраў іншыя арыгінальныя ілюстрацыі.

Араўканія, межы якой вызначаліся па-рознаму, але ў цэлым адпавядаюць правінцыям Араўка, Мальека, Каўцін і Вальдывія, якія пасля 1974 г. апынуліся ў 8, 9 і 10-й «абласцях», — частка чылійскай тэрыторыі, што супадае з арэалам мапучэ, хаця апошні пераходзіць на аргенцінскую тэрыторыю. Уласна, зямля мапучэ была мінімальна падзелена іспанцамі на 4 акругі, якія зваліся мапу, адкуль П. Нойман выводзіць і сучасны этнонім для ўсіх «араўканцаў» — мапучэ. «Вобласць», «аўтаномная» або проста «правінцыя на Пд Чылі», «малавывучаная тэрыторыя Араўканія», землі або тэрыторыі, якія «толькі мінімальна лічыліся чылійскімі», «краіна, што ляжала на поўдзень ад Чылі», «бедная краіна», мяжа якой была мяжой паміж гэтай «беднай краінай і самай магутнай ды самай багатай імперыяй, над уладаннямі якой не заходзіла сонца».

Вызначэнні, што тычацца мапучэ: «сыны Дакалумбавай Амерыкі», «абарыгены Чылі, што пражывалі ў Араўканіі», «свабодалюбівыя індзейцы», «гераічны народ», «не дзікуны»; «дзікія/паў- або нападзікія/амаль дзікія», «амаль дзікае індзейскае племя», «нападзікія індзейскія плямёны араўканаў». Колькасна «араўканы» нашмат часцейшыя, чым араўканцы», а беларуская форма «арауканцы» (так!) у «падрыхтоўчым матэрыяле» да БелСЭ Грыцкевіча (1968) у самой энцыклапедыі не выкарыстана. «Араўканцы» — сведчанне карыстання рускімі «першакрыніцамі». Рэдкі пакуль

этнонім «мапучэ» ўпершыню фіксуецца ў Грыцкевіча (1984) — вопытнага і карпатлівага ленінградскага даследчыка, крыніцай якога магла быць не толькі польская дамейкіяна, але чылійская, амерыканская і іншая, а таксама дапаможныя выданні. У артыкуле Станкевіча (1997) адзін этнонім — «мапуча», і тлумачыць гэтую форму магчыма як памылкай напісання, паўторанай услед за БелЭн (Т. 1, 1996), так і ўплывам польскай літаратуры, дзе, акрамя мапучэ, адзначана і «Mapucha» (Dziewulska-Karbowska J. Araukanie-Mapucha i jeszcze raz... Domeuko — справаздача з I Араўканістычнага кангрэса, 1961, у бібліяграфіі кнігі З. Вуйціка (1995). Сам Дамейка «mapuches» не ўжывае. На старонках «Араўканіі» з «рэгіянальнай» этнаніміі сутракаецца: бароа, кечэрэгуа, кунка, макегуа, пампа, пелекаўін, петрускен, пеўэнчэ, пурэн, пуэльчэ, уільчэ, чольчаль, а ў «Падарожжы ў краіну дзікіх індзейцаў араўканаў», як яно апублікавана ў 1992 г., дадаткова да бароа і ўільчэ — пільмайкен і патагонцы.

Кнігу Дамейкі адносяць да жанру «падарожжа». Мэта яго была «філантрапічная», характар, згодна з думкай знаёмых чыліяцаў, — небяспечным для жыцця «вар'яцтвам»: індзейцаў мапучэ «ўсе (у Чылі? у Паўднёвай Амерыцы? у свеце? — А. С.) лічылі амаль (! — А. С.) дзікунамі». Нашым аўтарам імпануе, што мапучэ падаліся «беларускаму даследніку», «геолагу, мінералогу і этнографу» «спакойнымі людзьмі, якія не імкнуліся да багацця, зручнага жыцця ці іншых выгод». Прывабны характар мапучэ «ў час міру» прадстаўляецца ў адной з найбольш частых і кранальных цытат. У рэчышчы канцэпцыі «добрага дзікуна» практычна ўсе аўтары пазбягаюць увагі да дзеянняў індзейцаў, калі іх апаноўвае «страсць, злосць або эгаізм».

Бясстрашная крытыка: «не пабаяўся крытыкаваць урад Чылі за несправядлівае, нехрысціянскае абыходжанне» з мапучэ, «паўшчуваў чыліяцам за намер прадоўжыць вайну дзеля захопу гэтай краіны»; «папракаў чыліяцаў за варожасць да мапучэ»; «крытыкаваў захопніцкую палітыку абшарнікаў, якія зганялі мапучэ з іх зямель, заклікаў адмовіцца ад ваенных дзеянняў і стварыць у Араўканіі школы». Праваабарончыя матывы: «горача абараняў правы індзейскіх плямён», «адкрыта абараняў».

У «індэянісцкіх поглядах» Дамейкі нас найбольш цікавяць параўнанні, якія, пры ўсёй іх тэндэнцыйнасці, даюць матэрыял для каштоўнаснага аналізу, ацэнкі культурных і гуманістычных якасцяў «дзікуноў» і «каланізатараў». Выснова: мапучэ і продкі еўрапейцаў аднолькавыя «ў час вайны», але ветлівасць, гасціннасць, годнасць, дабрачыннасць, імкненне да незалежнасці, міралюбінасць, павага,

прадбачлівасць, схільнасць да парадку і нават энергічнасць падаюцца больш развітымі ў мапучэ, чым у чылійцаў. Толькі адзін з фактаў, якія адрозніваюць мапучэ ад белых у лепшы бок: «прарочыя словы» правадыра («Не бойся тут [у Араўканіі] нічога, там цябе абкрадуць іспанцы!»).

Беларуска-індзейская кампаратывістыка становіцца магчымай толькі з пачаткам «перабудовы», прычым гэта тычыцца ў значнай ступені і «дакастрычніцкіх» беларусаў. Сам Дамейка «адшукваў у краю араўканаў тыя рысы, якія нагадвалі яму радзіму», але гэта былі толькі драўляныя хаціны, агароджы, «падобныя на нашыя»...

«Паслякалумбавыя» індзейцы і «паслякастрычніцкія» беларусы сустракаюцца толькі ў 1990-я гг. Яшчэ асцярожна, але наводзіць масты паміж беларусамі і індзейцамі ў 1989 г. Сіцько: «Араўканія» «заклікала паважаць свабоду, грамадскі лад і звычаі не толькі карэнных жыхароў той далёкай краіны. Гэта землякі разумелі...» Мальдзіс (1998) ужо неаднаразова падкрэслівае актуальнасць выказаных Дамейкам ідэй як у 1860-я гг., так і ў наш час. У падсумаванні Карэліцкіх чытанняў 1997 г. Шкурко вывад Мальдзіса падаецца яшчэ больш выразна: «Араўканія» 1860 г. «выклікала асацыяцыі паміж паняволенымі араўканцамі і беларусамі і тым самым рэвалюцыянізавала грамадства напярэдадні паўстання». Заўважаны не толькі меркаванні, «сугучныя з настроямі будучых паўстанцаў Кастуся Каліноўскага» («Думка аб праве паўднёваамерыканскіх індзейцаў на свабоднае і заможнае жыццё (актуальнай яна была і для тагачасных беларусаў!»), але і многае іншае, што «надзённа гучала і гучыць для беларусаў — і ў 1860 г., і цяпер». Напрыклад, Мальдзіс быццам бы «прапануе» замяніць лінгвонім: «чыноўнікам трэба ведаць араўканскую мову». Сувязь «Араўканіі» 1860 г. і паўстання 1863-1864 гг. — лейтматыў даклада Мальдзіса «Актуальнасць віленскага выдання «Араўканіі» 1860 г. — не магла не звярнуць увагі: выйшла, «магчыма, не выпадкова напярэдадні паўстання». Мы не маем звестак пра шырокае чытанне, на што ўказваюць нашы дамейказнаўцы, і цытаванне, увогуле распаўсюджванне тыражу «Араўканіі» на беларускіх землях і вакол іх. Тым не менш, напрыклад, В. Каратынскі «не мог не захапіцца пазіцыяй свайго вялікага земляка ў дачыненні да араўканаў».

Аднак фон, кантэкст жыцця і дзейнасці Дамейкі ў Чылі недастаткова добра ўяўляюцца і ўзнаўляюцца аўтарамі. Адмоўныя бакі лацінаамерыканскай рэчаіснасці ў XIX ст., якія актуалізуюцца ў сувязі з пераваротамі і жорсткасцямі новага часу (Піначэт і г.д.), практычна не адбіваюцца, аднак, на «палітычным» змесце дамейкіны. Паглыбленне ў рэаліі Араўканіі/«Араўканіі» дазваляе, між тым,

убачыць «прыкметны рэгрэс» у мапучэ дамейкаўскіх часоў у параўнанні з часамі Вальдывіі і Эрсілы-і-Суныгі. Тут мы зноў канстатуем непаслядоўнасць і амбівалентнасць Дамейкі, які да таго ж не мог не ўвабраць некаторыя рысы своеасаблівай лацінаамерыканскай «двудушнасці».

Кніга Дамейкі «спадабалася чылійцам, хаця аўтар і абвінаваціў іх у несправядлівых адносінах да карэнных жыхароў краіны» (або амаль тое ж: «Нягледзячы на абвінавачанні ў несправядлівых адносінах да абарыгенаў, кніга прыйшлася даспадобы чылійцам»). Ён піша пра незалежнасць мапучэ і адсутнасць неабходнасці каланізаваць іх землі, але «падштурхоўвае» да інтэграцыі, як вынік іх «падрыхтаванасці да грамадскага жыцця ў незалежнай Чылійскай рэспубліцы». Пры гэтым неталерантныя выказванні Дамейкі перамяжоўваюцца з надзвычай яскрава выказаным абурэннем супраць падыходаў і дзеянняў чыліяцаў. З адной і той жа пазіцыі хрысціяніна ён асуджае (паганскія) практыкі мапучэ і паводзіны прадстаўнікоў «народаў хрысціянскага свету». Нават у час свабоды антырэлігійнай прапаганды не была выкарыстана магчымасць паказаць, што каталіцызм перашкаджае Дамейку абсалютызаваць крытыку каланіялізму. У рэлігізнаўцаў і крытыкаў рэлігіі не хапала адпаведнай фактаграфіі.

З цягам часу «ўрад прыслухаўся да прапаноў» Дамейкі, уплыў якога на дзяржаўную палітыку не падлягае сумненню. Пасля ўліку яго пазіцыі Дамейку «агарнула вялікая радасць і павага грамадства Чылі». «Так грамадзянскай мужнасцю нашага земляка былі выратаваны ад гібелі на вайне тысячы маладых чыліяцаў». Той жа аўтар пад іншым імем: «Ужо толькі за гэта наш зямляк заслужыў сабе помнік». Гэтую ідэю Пашкоўскі вынес нават у загаловак артыкула: «Жэгота, або Каго любілі чылійскія генералы». Але бліжэй за іншых да рэальнага стану рэчаў Клейн: «Араўканія» «прыцягнула ўвагу грамадскасці і дапамагла змякчыць долю» мапучэ. Толькі беларус-ленінградзец ва ўсеаюзным геаграфічным часопісе піша, што чыліяцы, хоць і з цяжкасцю, але пакарылі мапучэ. Ніхто не згадвае паездку Дамейкі на паўночныя граніцы Араўканіі ў 1882 г. (заклучны этап Ціхаакіянскай вайны і фінальная стадыя пераходу Араўканіі пад чылійскую юрысдыкцыю), хаця і яго добра агучаная паездка ў Еўропу, на радзіму, «аддае» пратэстам (звяртае ўвагу, што «Kronika Rodzinná» прымяркоўвае да яе «Urywki z podróży do kraju Araukanów», 1884). Не мае рацыі Сіцько: ні ў далейшым, ні пазней («впоследствии») Чылі не «адмовілася ад намеру заваяваць Араўканію», заваяванне гэта мусіла адбыцца як ваеннае забеспячэнне гаспадарчага асваення мапучыйскіх тэрыторый, да чаго пракладваў шлях і Дамейка. Мы не назіраем істотнай эвалюцыі

поглядаў гэтага праціўніка матэрыялізму к 1883 г., калі араўканска-чылійскае пагадненне замацавала падпарадкаваны статус рэдукцый (рэзервацый) мапучэ. Тым не менш: «Павага і любоў да людзей асабліва праявілася» менавіта ў яго адносінах да мапучэ.

Мы не маем намеру спецыяльна аналізаваць выраз «светач цывілізацыі», але сам Дамейка неаднаразова скептычна адзваўся аб узроўні цывілізацыі сваіх белых суайчыннікаў, пасяленцаў, уключаючы метыснае насельніцтва, прыгранічных (мяжуючых з Араўканіяй) раёнаў, і ў гэтым сэнсе ён сапраўды быў «светачам».

Сведчаннем вялікай вагі Дамейкі службыць не толькі ўключэнне біяграфічнай даведкі пра яго ў падручнікі геаграфіі (Зыль, Рылюк, 1993), але і вынясенне яго з раздзела пра ўраджэнцаў Беларусі — даследчыкаў мацерыкоў у раздзел пра геаграфічныя даследаванні Амерыкі (гэтаму ўзроўню не адпавядае, напрыклад, К. Ельскі).

У энцыклапедычных артыкулах Араўканія падаецца як месца геалагічных, мінералагічных даследаванняў, з удакладненнем «правінцыя» або «аўтаномная правінцыя» «на Пд». Галоўная кніга Дамейкі не згадваецца ні ў асноўнай частцы, ні ў літаратуры да артыкулаў. Менавіта энцыклапедычная форма дазваляе найлягчэй прасачыць дапрацоўку, наследаванне. З артыкулаў пра Дамейку ў энцыклапедыях немагчыма даведацца пра яго падтрымку індзейскага супраціўлення і правоў мапучэ на самавызначэнне і распараджэнне ўласнымі рэсурсамі. Паводле іх, Дамейка даследаваў Араўканію, маючы на ўвазе яе гаспадарчае выкарыстанне, і як вынік — з'яўленне ў ёй населенага пункта імя Дамейкі. Сярод тэм навуковых прац называецца «гісторыя Араўканіі», але гістарычную частку яго кнігі можна назваць толькі «папулярным экскурсам». Артыкул для БелЭн кампануецца па мадэлі папярэдніх, Араўканія згадваецца нават двойчы: даследаванне яе і «горад у Араўканіі на Пд». Месцазнаходжанне («Пн» ці «Пд») і статус (горад ці порт) апошняга вар'іруюцца ў розных энцыклапедыях.

Памылкі, своеасаблівае найўнасць і домыслы, «спрошчаны» аўтарскі стыль прысутнічаюць ва ўсіх сектарах друкаванай дамейкіяны. У выніку ненаўмыснай «папулярызацыі» з'яўляюцца «спрошчаныя» фразы накшталт: «наведваў плямёны індзейцаў» і — яшчэ прасцей, у хуткім пераліку — «жыве сярод індзейскіх плямён»; «Радзімай іх з'яўляліся цяжкадаступныя куткі Чылі»; «сустрэлі «бледнатварага» госця вельмі зычліва» (1969, 1997, аўтары розных пакаленняў слова ў слова), прыходзілася спаць у «гасцінных вігвамах»; «Без усялякіх прадужытасцяў Дамейка знаёміўся з бытам і нормамаі цемнаскурых людзей»; «Яго вельмі цікавілі пытанні этнаграфіі»; «Па матэрыялах

паездкі ў раён Араўканіі ён напісаў кнігу» (фразы, спецыяльна прызначаныя для школьнікаў); сабраныя ж «фальклорныя і этнаграфічныя матэрыялы» потым набудуць характар фразеалагічнага звароту.

У пагоні за квяцістасцю беларускі пісьменнік збірае разам вядомыя нам штампы, «дадумваючы» іх: «Доўгія месяцы Дон Ігнацыю жыве сярод амаль не кранутых цывілізацыяй плямёнаў Араўканіі. ...Па слядах экспедыцый Дамейкі ішлі будаўнікі новых шахтаў, біёлагі, а часам і этнографы, бо на поўдні краіны ён сабраў унікальны фальклорны матэрыял». Наіўнае на мяжы выяўлення прыярытэтных памкненняў: «цікавіцца не толькі карыснымі выкапнямі ды мінераламі, усімі яе прыроднымі багаццямі», «але і жыццём» насельнікаў, «і асабліва» індзейцаў. Наіўнае на «мяжы» савецкай (контр)прапаганды, схільнай да перабольшанняў: «Араўканія»: «Пранікнутая любоўю да мужана індзейскага народа, пагардай да каланізатараў»; «падзяліўшы з імі крыўду на бязлітасных еўрапейскіх прыхадняў». Двухсэнсоўныя, ні да чаго не абавязваючыя заявы, якія немагчыма правярць: караскаецца да вяршынь, «куды не ступала нага нават карэннага чылійца». У Беларусі і Літве «не было тады сярод адукаваных людзей такіх, хто б не прачытаў яго кнігу»; «на доўгі час стала настольнай кнігай на тэрыторыі ўсёй Беларусі».

Апафеоз няправільных «храналагічных» уяўленняў пра літаратурны помнік Дамейкі: напісаная адразу пасля падарожжа, кніга выдадзена «ў 1860 г. на польскай мове і ў наступнае дзесяцігоддзе была перакладзена на многія замежныя мовы». Іншыя распаўсюджаныя памылкі наступныя. Год выезду ў Араўканію падаецца як 1845; у лепшым выпадку гэта ўезд ў яе. Дапушчэнне, што «Араўканія і яе жыхары» — першапачатковая назва твора (пазней ён, верагодна, называўся «Падарожжа ў краіну дзікіх індзейцаў араўканаў»?); Уяўленне, што «Араўканія» ўпершыню выдадзена не ў 1845, а ў 1860 г., і, адпаведна, аднясенне яе да літаратуры Беларусі, што ўяўляецца яўнай нацяжкай (выданне перакладу ў Вільні — факт «калябеларускай» літаратуры, але не твор самой такой літаратуры). Пераклад выдадзены ў 1860 г., а ўражанні ён павінен быў выклікаць чамусьці ў 1861 г., і іншыя выпадкі памылкі з датаваннем кнігі. Памылка ў тапоніме і бібліёніме: «Араўкарыя», «Аўраканія», а таксама «аднайменныя паэмы «Араўканія» Эркіль і Асорыі». У «перакладзе» з беларускай на рускую этноніма — «аравканы». Антрапонім у бібліяграфічных апісаннях «Араўканіі»-1860 (правільна Domejko). З памылковай транскрыпцыяй даецца імя сына Дамейкі Эрнана, і зусім няма сведчанняў, што названы ён быў у гонар канкістадора Картэса.

«Неглубокае» перакананне, што мапучэ — гэта адно племя (у той час як існуюць нават асобныя араўканскія мовы, што аб'ядноўваюцца ў моўную сям'ю). Скажэнні «экзатычнай» лексікі: куэча і чуэка...

Мы не схільныя драматызаваць даволі значную колькасць памылак, у т. л. ў энцыклапедычных артыкулах. Больш шкодныя ідэалагічныя тэндэнцыі ў аўтараў, клішэ і ператварэнне часткі «дакументальнай» дамейкіяны ў «мастацкую» літаратуру. Верагодна, першым уносіць элементы белетрызацыі ў беларускую дамейкіяну Клаз, хаця ён распрацоўвае эпізод з выкарыстаннем індзейцаў для пошуку салетры каля Антафагасты (не Араўканія), і фантазія малюе яму, як індзейцам пачынае падабацца «просты, не горды белы чалавек», і тое, як ён начуе ў іх «паўночнамерыканскіх» вігвамах.

Нас цікавіць рэальнае выкарыстанне навуковай, літаратурнай спадчыны Дамейкі спецыялістамі розных галін і рэальны, а не ўяўны ўплыў яго «этнаграфічных» і палітычных поглядаў на характар і дзеянні беларусаў. Даследчык гісторыі адукацыі і студэнтка педагогічнага ўніверсітэта (Баранавы, Яромліч) аднымі з першых дэманструюць прыкладную араўканалогію, цытуючы вядомыя радкі пра характар мапучэ «ў нармальным стане», каб прадставіць партрэт «сапраўднага грамадзяніна». «Але дзе сапраўдны крытэрыі цывілізаванасці?» Цывілізаванасць паводле Дамейкі ў перадачы беларускіх аўтараў, — не ваяваць, а «будаваць больш школ, рабіць іх дэмакратычнымі, з якаснай формай навучання», хаця яны не зусім карэктна адносяць актуальнасць паняццяў «раўнапраўе народаў», «каштоўнасць і арыгінальнасць кожнага народа» толькі да сучаснасці.

Стварэнне музея як заслуга Дамейкі — часты матыў публікацый, але бракуе ўдакладнення, чыя этнаграфія прадстаўлена ў ім. Толькі ў адным ці двух выпадках адзначана прысутнасць індзейскіх артэфактаў. Беларускія музейныя работнікі і музеязнаўцы яшчэ не паведамілі пра ўстаноўлення з чылійскімі калегамі кантакты па праблеме цяперашняга стану згаданага музея і абменных фондаў.

Вярнуўшыся жывым з Араўканіі і не страціўшы пры гэтым прыстаўленага салдата, Дамейка абвергнуў уяўленне пра незалежных індзейцаў як смяротную пагрозу для кожнага «белага чалавека». Ён «абвяргае выдумкі і паклёпы на індзейцаў» — тое, што ў савецкі час называлася «крытыкай буржуазнай гістарыяграфіі». Можна сказаць, што ён не стварае новыя стэрэатыпы, а прапануе новае бачанне старым, падаючы (праз «Араўканію»-1860) польскамоўнаму чытачу, хаця ўжо і абазнанаму ў сусветнай геаграфіі, новы, незвычайны і досыць аб'ектыўны погляд земляка на культурныя тыпы і (між)нацыянальныя праблемы ў адной з максімальна аддаленых ад

яго радзімы краін.

Мы лічым адыходам ад стэрэатыпаў кожнае нетрывіяльнае слова, упершыню ўжытае ў дамейкіяне (Дамейка, «Наша ніва», 2002). Ва ўмовах, калі «Старажытнае індзейскае мастацтва, незвычайныя магільнікі» пераходзяць у «незвычайнае мастацтва», агульнай рэкамендацыяй было б выдаваць у Беларусі крыніцы па гісторыі Чылі XIX ст. і больш спецыялізаваныя замежныя працы па дамейказнаўству, якія б дапамагалі лепш зарыентавацца ў абставінах жыцця і памкненнях Дамейкі. Індзеянісцкія погляды Дамейкі, у прыватнасці, аналізавала М. Парадоўская. У артыкулах «Даследаванні Ігната Дамейкі культуры араўканаў» (1974) і «Вобраз індзейцаў Паўднёвай Амерыкі ў Польшчы XIX стагоддзя» (1981—82), у кнізе «Палякі ў Паўднёвай Амерыцы» (1977) і іншых яна дае ацэнкі, якія мы падзяляем.

Самі мапучэ часта ведаюць імя Дамейкі, хаця не заўсёды могуць адказаць, хто гэта, і не вылучаюць яго сярод іншых еўрапейскіх і чылійскіх наведвальнікаў іх зямлі, а яго кнігу наўрад ці разглядаюць як важны дакумент у сваю абарону.

Дамейка быў чалавекам, жыццё якога «падзяліў» акіян, маралістычная накіраванасць і служэнне геалогіі. Быць адначасова актыўным католікам, мінералагам і абаронцам індзейцаў магчыма, але звязана з маральнымі стратамі. Каталіцкае «сумленне» прымушае яго апраўдваць канкісту рэлігійнымі меркаваннямі, а сваімі геалагічнымі і мінералагічнымі даследаваннямі ён працягвае пачатае канкістадорамаі. Дамейка ў сваёй патэтыцы прыгожы і палымяны, але большасць яго гуманістычных выказванняў пра мірнае падпарадкаванне застаюцца толькі публіцыстыкай, якая мала ўплывае на рэальнае жыццё. Чылійцы берагуць кроў сваіх салдат, але неабходнасць далейшай распрацоўкі мінеральных рэсурсаў, адкрытых Дамейкам і іншымі, прымушае іх увесь час быць гатовымі да вайны, якую яны ўрэшце выйграюць (1885). Мапучэ — у чылійскіх рэдукцыях, «малой крывёй», як таго і жадаў Дамейка.

Пераходам на новае мысленне нам здаюцца наступныя радкі ў гомельскім бюлетэні «Amnesty International у Беларусі» (2001): «У Чылі слова «рэдукцыя» ўвайшло ў шырокі ўжытак пасля закона 1866 г., на прыняцце якога маглі паўплываць і мясцовыя «даследчыкі індзейскай праблемы», уключаючы І. Дамейку з яго парадамі пра цывілізаванне і пакарэнне (reduccio'n, а на яго роднай мове (у тым ліку ў новым перакладзе «Араўканіі і яе жыхароў» (1992) — *ujarzmienie*) араўканаў, і вопыт стваральнікаў паўночнаамерыканскіх *reservations*. У выніку здрадніцкай і захопніцкай палітыкі тых, да каго апелываў Дамейка,

мапучэ апынуліся ў рэдукцыях і страцілі незалежнасць. Не столькі «праараўканскія» выступленні Дамейкі, колькі недахоп сіл у Рэспублікі, аднеслі фармальнае далучэнне Араўканіі да некалі «залежнай» ад Іспаніі тэрыторыі, якая ў час Ціхаакіянскай вайны 1879–83 гг. правяла паспяховыя ваенныя аперацыі супраць Перу, Балівіі і араўканаў, якія скончыліся «рэзерваваннем» тэрыторый на поўнач і поўдзень». Дамейказнаўства і часоў Грыцкевіча, і часоў Гурына (за выключэннем названых) стараецца абмінаць непрыемныя моманты міжамерыканскіх войнаў і канчатковага «пакарэння» мапучэ.

Калі перавесці рэаліі Араўканіі на Польшчу, то рэцэпт Дамейкі павінен гучаць так: палякаў нельга схіляць у праваслаўе, ужываючы зброю, каланізаваць іх землі — добрымі расіянамі іх можна зрабіць праз «пакарэнне» (reduccio'n). Побач з Польшчай ёсць землі (напрыклад, у Беларусі), якія належаць ураду, і г. д. Заваяванне Польшчы было б злачынствам, аплочаным рускай (расійскай, праваслаўнай) найкаштоўнейшай крывёй.

Перспектыўнай была б распрацоўка кампаратывістычнай схемы «Араўканія–Чылі–Іспанія: Беларусь–Польшча–Расія (Расійская імперыя)». Мэтазгодна разнастаіць дамейкіяну за кошт правяраных звестак накшталт перавыдання «Араўканіі» ў 1845 і ў 1846 гг., а таксама ў 1971 г., і адшукаць больш спасылак на яе ў сусветнай араўканалогіі, чым знайшла М. Парадоўская, каб даказаць сапраўды сусветны і універсальны, а не лакальна-чылійскі мінералагічна-адукацыйны маштаб асобы Дамейкі.

Пра пераклады «Араўканіі» на замежныя мовы піша нават такі аўтарытэтны даследчык, як М. Парадоўская, але ніхто з вядомых нам аўтараў яшчэ не прывёў канкрэтных прыкладаў. Указанне на англійскі, французскі і нямецкі пераклады «Араўканіі» ідзе з польскіх бібліяграфічных колаў XIX ст. і замацавана ў «Новым Корбуце» (1968), але ні адпаведных апісанняў, ні рэальных сведчанняў аб іх існаванні, што вусна пацвердзіў нам і З. Вуйцік, няма. Такім чынам, усе шматлікія ўпамінанні пра пераклад на іншыя мовы можна разглядаць як фантом, састарэла-неправяраную інфармацыю, якая не павінна друкавацца да моманту вызначэння характару, форм і аб'ёму выкарыстання тэксту «Араўканіі» ў любых перакладах, дадаткова да польскага.

І, несумненна, найвялікшым імпульсам для развіцця як дамейказнаўства, так і араўканістыкі ў Беларусі стаў бы пераклад яе на беларускую мову, прычым — прынцыпова важна — непасрэдна з іспанскага арыгінала. Наяўнасць кваліфікаваных перакладчыкаў, у

т. л. з лацінаамерыканскімі каранямі (сярод якіх К. Шэрман, аўтар адной з першых уласна беларускіх «індзейскіх» кніг — чатырохмоўных «Накірункаў свету»), і зацікаўленых кансультантаў робяць гэтую задачу рэальнай.

Крыніцы

* Адзначаны публікацыі, што выйшлі за межамі Беларусі, але па розных крытэрыях могуць быць аднесены да беларускай дамейкіяны. // Указанне на зборнік або падборку таго ж аўтара.

Адам Міцкевіч і нацыянальныя культуры 1998; Арлоў У. 1996; Асветнікі зямлі Беларускай 2001; Атрашкевіч В. 1987; Багадзяж М. 1997; Баранав А., Ярмоліч С. 1998; Беларусь 1995; Белорусский «экватор» 1988 (2 изд.); Булай М. 1996; Варатнікоў А. 1988; Вуйцік З. Ігнат Дамейка — сябра Адама Міцкевіча... 1998, Ігнат Дамейка, або Памяць роднай Навагрудчыны 1998; Гаранін С. 2000; Грицкевич В. 1968//1968, 1981*; Грыцкевіч В. 1968, 1984; Гурын М. 1998; Дамінікоўскі Ф. 1945; Дамейка І. [ліст з Сант'яга 4.3.1847] 1995, Падарожжа ў краіну дзікіх індзейцаў араўканаў 1995//1995 і 1998, Мае падарожжы 2002; Дамейка Ігнат Іпалітавіч 1971; Доўнар Т. 1995, 2001; Ермоленко В. 1998; Зыль А., Рылюк Г. 1993; Зыль Е., Рылюк Г. 1993 (і інш.); Ігната Дамейку не забываюць 1997; Калубовіч А. 1974*, 1988*, 1991*, 1993//1993; Калубович 1992; Караткевіч У. 1977, 1992, 1995//1995; Кисель В. 2000; Клаз І. 1991; Клаз И. 1978//1978; Клейн Б. 1965, 1968//1968, 1989//1989; Короткевич В. 1972*; Кулік Я. 1996; Ліцвін П. 1997; Мазоўка Н. 1996; Малишевский Я. 2002; Мальдзіс А. 1961, 1967, 1969//1969, 1986, 1995, 1996, 1998, 2000, Мальдзіс А. 1997*; Мальдис А. 1994; Мархель У. 1998; Марціновіч А. 1996//1996, 1998; Мысліцелі і асветнікі Беларусі 1995; Пашкоўскі П. 1997; Сачыўка С. 1989; Сімаков А. 1991*; Сімакоў А. Беларуска-індзейскія сувязі 1989, Да юбілею Ігната Дамейкі 1989, 1990, «Араўканія» ніяк не вернецца на радзіму аўтара 1996, Беларуска-індзейскае таварыства 1996, 1998, Рэзервацыі свядомасці 2001, Рэзервацыі сумлення 2001; Сітько З. 1989; Славуцья імёны Бацькаўшчыны 2000; Станкевич К. 2002; Станкевіч П. 1997; Трэпет Л. 1997; Трэпет Л. 2002; У рэдакцыю бюлетэня паступілі 1998; Філаматы і філарэты 1998; Ходыко К. 1989*; Цвірка К. 1995, 1998; Шкурко Т. Пра нацыянальнага героя Чылі 1997, Прысвечаныя Дамейку 1997; Шчадрына В. 1997; Юрчык Л. 1999; Ян Чачот, Ігнат Дамейка, сябры і паплечнікі Адама Міцкевіча 1998; Ярмоленка В. 1998; Karatkevich O. 1982; Karatkevitch U. 1981; Karatkewitsch U. 1983; Skrobocki E. 1996.

Aleś Simakoŭ

**Damiejka, Araucania and the Mapuches: the stereotypes of
Belarusian Damiejkiana**

The image of the Mapuche Indians in Belarusian Damiejkiana and the impact of Ihnat Damiejka on Chile's Araucanian policy as perceived in Belarus are examined. Quotations from many of the 104 listed sources to reveal Belarusian stereotypes of Domeyko as a sympathizer and defender of the Mapuches, an ethnographer, the founder of an ethnographical museum and (a false idea from Belarusian encyclopedias) a field mineralogical and geological researcher in then independent Araucania are used.

The author calls to verify the numerous mentions of Araucania's translations into «other» languages (English, French and German, Nowy Korbut, 1968) with no bibliographical record.

The great importance of the book's proposed Belarusian translation is stressed.

Сямён Кручак (Мінск)

Нашчадкам І. Дамейкі раскрываць таямніцы нетраў зямлі беларускай

Шырокую вядомасць Ігнат Дамейка атрымаў дзякуючы ў першую чаргу яго прафесіі – геалогіі, з асновамі якой ён пазнаёміўся яшчэ ў часы навучання ў Віленскім універсітэце. Як вядома, навука геалогія вывучае рэчывыны склад і ўнутранную будову нетраў нашай Зямлі, яе карысныя выкапні. І. Дамейка, прыбыўшы ў 1832 г. ў Парыж, вельмі зацікавіўся прыродазнаўчымі навукамі. Праслухаўшы шэраг лекцый у Сарбонскім універсітэце, Батанічным садзе і другіх навучальных установах, ён вырашыў стаць геалагам і ў 1834 г. паступіў у Горную школу, якую выдатна закончыў у 1837 г. Стаўшы горным інжэнерам, І. Дамейка праводзіў геалагічныя даследаванні на тэрыторыі Францыі, а таксама склаў першыя геалагічную, гідраграфічную і гаспадарчую карты земляў былой Рэчы Паспалітай, г.з. Польшчы, Беларусі, Літвы. У гэтай сувязі навукоўцам безумоўна цікава будзе параўнаць гэтыя карты з Нацыянальным Атласам Беларусі (2002), дзе геалагічная будова нашай краіны прадстаўлена асобным раздзелам. А таксама параўнаць тэкст да ўзгаданых картаў з тэкстам, так бы мовіць, геалагічнай энцыклапедыі Беларусі, якасці якой сёння можна лічыць фундаментальную манаграфію “Геалогія Беларусі” (2001).

Зразумела, што прафесію геолога Ігнат Дамейка выбраў невывадкова. З аднаго боку, яго дзядзька Юзаф быў геалагам, закончыў Горную акадэмію ў Фрайбергу (Германія), што не магло не паўплываць на цікавасць яго да гэтай навукі. З другога боку, канец XVII – 1-я пал. XIX стст. характарызаваліся надзвычай важнымі падзеямі ў вывучэнні Зямлі (тут і вялікія геаграфічныя падарожжы, і адкрыццё новых земляў, багатых рознымі карыснымі выкапнямі, асабліва золатам і каштоўнымі камянямі, і г.д.). Па-трэцяе, у тых гады Парыж быў адным з еўрапейскіх цэнтраў геалагічнай навукі, у якім працавалі многія выдатныя вучоныя геологі і палеантолагі, такія як Ж. Кюве, Ж. Ламарк, А. Браньяр, А. Арбіны і інш. Гэта быў час станаўлення такой важнай галіны геалогіі, як стратыграфія (навука аб паслядоўнасці напластавання зямных слаёў і іх узросце). Надзвычай важным было ўкараненне ў стратыграфію англійскім даследчыкам В. Смітам палеанталагічнага метаду (палеанталогія – навука, якая вывучае выкапнёвую фауну і флору, з дапамогай якіх вызначаецца адносны ўзрост горных парод і ўмовы іх утварэння). Менавіта дзякуючы гэтаму метаду ў 1-й пал. XIX ст. была адкрыта

большасць геалагічных сістэм асадкавага чахла Зямлі, у выніку чаго геалогія, акрамя апісальнай, стала яшчэ і гістарычнай навукай. Нездарма і сёння многія нашыя выдатныя вучоныя-геолагі, напрыклад, акадэмік Радзім Гарэцкі, называюць стратыграфію царыцай геалогіі.

Безумоўна, усе гэтыя падзеі для надзвычай дапытлівай натуры Ігната Дамейкі сталі лёсавызначальнымі – ён выбраў прафесію геолога, дзякуючы якой стаў знакамітым на ўвесь свет вучоным. Асабліва ярка і плённа праявіўся яго талент даследчыка ў далёкай ад нас краіне Чылі. У час геалагічных даследаванняў гэтай краіны І. Дамейка, як мы ведаем, сабраў унікальныя калекцыі горных парод, мінералаў і рэштак выкапнёвай фауны і флоры. Многія з іх вывучаны самім І. Дамейкам, некаторыя даследаваны другімі вучонымі, якім ён перадаў свае матэрыялы. Таму не дзіўна, што многія геалагічныя аб'екты ў Чылі названы ў гонар І. Дамейкі. Напрыклад, мінерал дамейкіт, выкапнёвы малюск, тэктанічная ўпадзіна, шахта і інш.

Чым жа мы, нашчадкі І. Дамейкі, маглі б ушанаваць яго імя ў айчыннай геалогіі? На мой погляд гэта можа быць вывучэнне рэшткаў выкапнёвых фауны і флоры, хаця магчымыя і іншыя аб'екты. На сённяшні дзень беларускімі палеантолагамі ў нетрах нашай беларускай зямлі выяўлена больш за 1000 выкапнёвых відаў жывёлін і раслін, сярод якіх значную частку займаюць новыя віды і роды, раней невядомыя навуцы і названыя ў гонар даследчыкаў нашай краіны. На вялікі жаль, мы не можам пахваляцца, што сярод іх ёсць палеанталагічныя аб'екты, названыя ў гонар нашага знакамітага суайчынніка. Магчыма, гэта зробіць у будучым нашы маладыя даследчыкі, бо многае ў нетрах нашай краіны яшчэ не знойдзена і не вывучана. Гэта можа быць нейкі новы від выкапнёвага караля (калісьці, мілённы гадоў назад, і на тэрыторыі Беларусі былі моры з каралавымі рыфамі), якіх шмат у гэтым годзе знайшоў у адкладах дэвонскіх вулканаў (у іх цяпер беларускія геолагі шукаюць алмазы) на Жлобіншчыне Юра Заіка, студэнт Белдзяржуніверсітэта. Дарэчы, ён прыйшоў у навуку па рэкамендацыі былога кіраўніка нашага Скарынаўскага цэнтра Адама Мальдзіса. А можа гэта зробіць Дзіма Плакса, выпускнік Беларускага нацыянальнага тэхнічнага універсітэта, які сёлета ўстанавіў унікальнае месцазнаходжанне дэвонскіх выкапнёвых рыб на Віцебшчыне (іх узрост больш за 300 млн. год). Але мабыць было б лепш, калі б новы від якой-небудзь выкапнёвай жывёліны ці расліны адкрыў і назваў у гонар І. Дамейкі хтосьці з тых, хто сёння з'яўляецца

яго стыпендыятам. Я маю на ўвазе вучняў школ Гарадзеншчыны, асабліва Карэліччыны, якія пажадаюць стаць геологамі. У сувязі з гэтым ласкава запрашаем усіх, хто захоча набыць гэтую цікавую і патрэбную прафесію ў нашу галоўную вучэльню – Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, на геаграфічны факультэт, аддзяленне геалогіі. Таму што менавіта нашчадкі Ігната Дамейкі павінны будуць пераняць у нас – старэйшых – эстафету па вывучэнні нетраў нашай Бацькаўшчыны, каб прадоўжыць раскрыццё яе зямных таямніц. І магчыма хтосьці з іх, стаўшы геологам-палеантолагам, зможа апісаць і назваць у гонар Ігната Дамейкі, напрыклад, выкапнёвага ракаскарпіёна, знойдзенага ў мінулым годзе ў саляных адкладах дэвонскай сістэмы адной з шахтаў у Салігорску ці рэшткі выкапнёвага насарога ў чацвярцічных утварэннях раёна Мікашэвічаў.

На Беларусі і Літве ў дакументах XVII—XIX стст. занатавана пяць шляхецкіх родаў з прозвішчам Дамейка, кожны з розным гербам. Славуць наш зямляк Ігнат Дамейка і яго род належаў да герба “Дангель” з адмысловым малюнкам⁴³. Дамейкі карысталіся родавым прыдомкам Контрым, таму называліся нярэдка Контрым-Дамейкамі⁴⁴.

Як сведчыць знакамiты спецыяліст па генеалогіі шляхецкіх родаў Вялікага княства Літоўскага Адам Банецкі, вядомы продак гэтага роду Шыман (Сымон) Дамейка паходзіў з Жамойці. Пра гэта гаворыцца ў прывілеі вялікага князя і караля Уладзіслава Вазы 1645 г.⁴⁵ Сын Шымана Юрый (Ежы) Казімір памёр у 1682 г. і быў пахаваны ў Кулішках. Брат Юрыя Казіміра Крыштоф атрымаў ад брата ў спадчыну маёнтак. Сын Крыштофа Юрый (Ежы) Казімір Дамейка ў 1695 г. вёў судовую справу ў жамойцкім гродскім судзе з Вайшвіламі, якія забралі маёнтак яго дзядзькі Юрыя Казіміра. Ён валодаў закладным фальваркам Заблотна і ў 1730 г. меў тытул стражніка інфлянцкага⁴⁶.

Юрый Казімір Дамейка быў жанаты з Кацярынай Княжыцкай (у другім шлюбе яна была замужам за Залескім). У іх былі дачка Апалонія, жонка Рацэвіча, і сыны Францішак (памёр да 1779) і Казімір Ануфры (нарадзіўся ў 1725). Гэтая сям’я ўжо ўсталявалася ў Беларусі. Дакументы Дамейкаў сведчацца ў судах беларускіх павеятаў, перш за ўсё ў Лідзкім, Віленскім і Наваградскім. Казімір Ануфры, або проста Казімір, у актах Пінскага гродскага суда ў 1767 г. запісаны як скарбнік інфлянцкі і каралеўскі камісар віленскі. Жонкай Казіміра Дамейкі была Багуміла Адахоўская (яе маці паходзіла з сям’і Свентажэцкіх). У 1777 г. гэтая сямейная пара ўзяла ў заклад ад Міцкевічаў фальварак Задарожжа ў Мінскім ваяводстве⁴⁷.

У 1779 г. Казімір Дамейка склаў тэстамент, у якім распарадзіўся сваёй маёмасцю і пералічыў сваіх дзяцей, якіх было дзевяць. Сыны Казіміра былі прызнаны ў дваранстве Вілейскай вывадовай дэпутацыяй. Дачка Іаанна пазней была замужам за Андрэем

---

⁴³ Polska Encyklopedia Szlachecka. Warszawa, 1936. T. V. S. 128.

⁴⁴ Малы гербоўнік новаградскай шляхты. Мн., 1997. С. 45.

⁴⁵ Тамсама.

⁴⁶ Boniecki A. Herbarz Polski. Warszawa, 1901. T. IV. S. 374—375.

⁴⁷ Тамсама. S. 375—376.

Алэндзкім, ротмістрам старадубскім. Сын Казіміра Тадэвуш, мечнік мсціслаўскі ў 1788 г., падсудак Віленскага павета ў 1801 г. і падкаморы ў 1817 г. Другі сын Казіміра Антоні Гіпаліт (ужываў імя Гіпаліт) – гэта бацька нашага знакамітага земляка, нарадзіўся ў 1764 г. (пра што сведчыць метрыка, выдадзеная ў Заслаўі). Памёр у 1809 г. Быў старшынёй Наваградскага земскага суда. Уладальнік маёнтка Мядзвядкі, у 15 км ад Міра (цяпер Карэліцкі раён), над берагам ракі Уша⁴⁸. Быў жанаты з Каралінай з роду Анцутаў.

Наступны сын Казіміра Ануфрыя Дамейкі Мацей, уладальнік Гервятаў у Віленскім павеце (цяпер Астравецкі раён), быў сакратаром малой пячаткі Вялікага княства Літоўскага (якая захоўвалася ў падканцлера). У 1811 г. ён быў падкаморыем Віленскага павета. Дзяцей не меў. Яго брат Ігнат (Ігнацы) быў уладальнікам маёнтка Жыбуртоўшчына, каля Дзятлава. У 1792 г. ён займаў пасаду рэгента асэсарскіх судоў і Галоўнага Трыбуналу Вялікага княства Літоўскага, а ў 1817 г. быў віцэ-маршалам Слонімскага павета⁴⁹. Дзядзька нашага славутага вучонага Ігнат быў апекуном пляменніка пасля смерці яго бацькі. Памёр Ігнат Дамейка-старэйшы ў 1844 г. Дзяцей ў яго не было.

Яшчэ адзін дзядзька Ігната Гіпалітавіча Дамейкі – Леан, пра якога Адам Банецкі звестак не прыводзіць. Далей у тэстаменце Казіміра Ануфрыя Дамейкі названа яго дачка Марыянна і сын Юзаф (памёр у 1841), уладальнік маёнтка Азяраны. Юзаф Дамейка вывучаў мінералогію і горную справу і быў вучнем вядомага прафесара Вернера (ва універсітэце ў Фрэйбергу, Саксонія). Хіба захапленне гэтай навукай дзядзькі паўплывала на выбар прафесіі і пляменнікам. Тэстамент Казіміра Ануфрыя Дамейкі ўзгадвае і яшчэ аднаго яго сына – Дыянізія, пра якога Адам Банецкі іншых звестак не прыводзіць⁵⁰.

Род Дамейкаў працягваўся і ў XIX ст. Аднак з сыноў Казіміра Ануфрыя патомства мелі Тадэвуш і Антоні Гіпаліт, бацька Ігната Дамейкі.

Тадэвуш Дамейка, уладальнік маёнтка Сітцо, меў трох сыноў: Стэфана Аляксандра (звычайна называўся Аляксандрам), які быў уладальнікам маёнткаў Гервяты і Сітцо. Ён нарадзіўся ў 1804 г. (пра што сведчыць метрыка з касцёла ў Параф'янаве) і памёр к 1878 г. Аляксандр Дамейка ў юнацтве ўдзельнічаў у моладзевых тайных суполках. Але потым змяніўся. Аляксандр Тадэвушавіч (Фадзеевіч)

---

⁴⁸ Мальдзіс А. Ігнат Дамейка // Славуцья імёны Бацькаўшчыны. Мн., 2000. С. 198.

⁴⁹ Boniecki A. Herbarz Polski. S. 374—375.

⁵⁰ Тамсама. S. 375.

Дамейка быў маршалкам дваранства Вілейскага павета ў 1832 г., у 1834 г. атрымаў прыдворнае званне камер-юнкера ў Расіі ў 1834 г., потым званне камергера і тайнага саветніка. Вельмі лаяльны да царскай улады, А.Ф. Дамейка ў 1855 г. стаўся маршалкам дваранства Віленскай губерні і заставаўся на гэтай пасадзе да канца жыцця. Ён быў ініцыятарам прыняцця 27 ліпеня 1863 г. дваранствам Віленскай губерні вернападданага адрасу на імя імператара Аляксандра II, запэўніўшы яго ў сваёй вернасці яму і асудзіўшы паўстанне 1863 г. Гэты ганебны акт быў прыняты якраз тады, калі віленскі генерал-губернатар М.М. Мураўёў разгарнуў рэпрэсіі супраць паўстанцаў і тых, хто дапамагаў ім ці толькі спачуваў. За сваё супрацоўніцтва з царскімі ўладамі Аляксандр Дамейка быў пакараны: адзін з патрыётаў зрабіў на яго замах і сур'ёзна параніў. Аднак да канца жыцця стрыечны брат Ігната Дамейкі Аляксандр Дамейка працягваў сваё супрацоўніцтва з царскімі ўладамі. Ён быў жанаты з Брахоцкай. Дзяцей не меў.

Другім сынам Тадэвуша Дамейкі быў Казімір Францішак (1805-1875), метрыка аб нараджэнні і хрышчэнні якога таксама была выдадзена ў касцёле ў Параф'янаве. Жанаты ён быў з Анелай Нарушэвіч (нарадзілася ў 1832). Ад гэтага шлюбу нарадзіўся сын Вацлаў (1854-1935), жанаты з Касцялкоўскай, бяздзетны, і дачка Вікторыя Леонія (1858-1954). Трэцім сынам Тадэвуша быў Люцыян Вінцэнты, які нарадзіўся ў 1808 г. і памёр у Францыі бяздзетным. Такім чынам, нашчадкі Тадэвуша ў мужчынскіх пакаленнях згаслі з унукам Вацлавам, а нашчадкі ў жаночых пакаленнях засталіся ад Вікторыі Леоніі⁵¹.

Значна больш нашчадкаў было ў Антонія Гіпаліта Дамейкі (1764-1809) і Караліны з Анцутаў (памерла ў 1832), бацькоў Ігната Дамейкі. Старэйшым іх сынам быў Адам Ян Ксаверы Феліцыян (1799-1836), які звычайна называўся Адамам. Ён быў ахрышчаны ў касцёле ва Уздзе. Адам Дамейка служыў асэсарам межавых судаў і быў уладальнікам маёнтка Малая Мядзвядка. Жанаты Адам быў з Юзэфай Слізень, дачкой харунжага наваградскага (якая другі раз выйшла замуж за Антонія Вяжбоўскага). У іх было тры дачкі: Анеля, якая выйшла замуж за Станіслава Лопата, Зоф'я – за Артура Вяжбоўскага і Марыя, якая выйшла замуж за яго брата Вільгельма Вяжбоўскага. Такім чынам, і гэтая галіна роду не мела мужчынскіх нашчадкаў⁵².

Малодшы брат славутага вучонага – Казімір Дамейка (1803-

⁵¹ Wójcik Z. Ignacy Domeyko: Litwa. Francja. Chile. Warszawa; Wrocław, 1995. Tabl. 16.

⁵² Boniecki A. Herbarz Polski. S. 375

1875), метрыка якога таксама выдадзена ў касцёле ў Параф'янаве, служыў у расійскай гвардыі і меў вайсковы чын паручніка. Ён быў жанаты з Ідаліяй Маркевіч і стаўся ўладальнікам маёнтка Вялікая Мядзвядка. У Казіміра Дамейкі было сямёра дзяцей: чатыры сына і тры дачкі. Старэйшы сын Гіпаліт Валерыян (1842-1880), жанаты з Марызтай Слізень, дзяцей не пакінуў. Другі сын Леан Ігнацы (1844-1917), які нарадзіўся ў Мядзвядцы, быў жанаты са сваёй дваюраднай сястрой Анітай Крус (1854-1917), дачкой Ігната Дамейкі і Энрыкеты Сотамаёр. Шлюб адбыўся ў 1873 г. Яны валодалі маёнткам Жыбуртоўшчына (недалёка ад Дзятлава). Леан і Аніта Дамейкі былі пахаваныя на могілках Павонзкі ў Варшаве⁵³.

Трэці сын Казіміра Дамейкі, Ігнацы Ян, нарадзіўся таксама ў Мядзвядцы ў 1849 г. Ён быў уладальнікам маёнтка Азяраны і ажаніўся з Тэафіліяй Вяжбоўскай. Дзяцей не пакінуў. Чацвёрты сын Казіміра, Аляксандр Апалінары (1857-1924), таксама нарадзіўся ў Мядзвядцы (метрыка з касцёла ў Міры) і быў жанаты з Аляксандрай Вайшвіла (1872-1947). Ад гэтага шлюбу засталася два сыны і пяць дачок. Сын Генрык (1889-1974) дзяцей не меў, а ў другога сына Леана (1912 – 28 студзеня 1989) засталася дачка Барбара (нарадзілася ў 1952), а ў яе сын. Дзеці засталіся і ў чатырох дачок Аляксандра Апалінарыя, але гэта ўжо прадстаўнікі іншых родаў⁵⁴. Леон Дамейка (1912-1989) быў удзельнікам вайны з Германіяй у верасні 1939 г., а потым – у Арміі Краёвай у званні харунжага.

Цяпер пяройдзем да галоўнага героя нашага аповеду. Ігнат Дамейка пераехаў у Чылі ў 1838 г. У 47-гадовым узросце гэты стары кавалер пазнаёміўся ў сакавіку 1850 г. з прыгожай 16-гадовай чылійскай Энрыкетай Сотамаёр Гусман (1834-1870) і 7 ліпеня 1850 г. ажаніўся, пражыўшы з ёю ў шлюбе дваццаць гадоў⁵⁵. Дзеці ад гэтага шлюбу былі ўжо чылійцамі і гаварылі на іспанскай мове. Толькі дачка Аніта Крус (14 верасня 1854-1917), якая ў 1873 г. выйшла замуж за стрыечнага брата Леана (1844-1917), пераехала на радзіму бацькі. У яе дзяцей не было. Другім нарадзіўся сын Хуан Энрыке (29 лістапада 1855 – 4 верасня 1856), але хлопчык памёр, не пражыўшы і году. Наступны сын Ігната Дамейкі ксёндз Эрнан Эстэван (13 лютага 1859-1931) і апошні сын Хуан Казіміра (24 красавіка 1863-1922)⁵⁶.

Усе чылійскія нашчадкі Ігната Дамейкі паходзяць ад яго

---

⁵³ Wójcik Z. Ignacy Domeyko. S. 23.

⁵⁴ Тамсама. Tabl. 16.

⁵⁵ Тамсама. S. 344.

⁵⁶ Тамсама. S. 357—358.

малодшага сына Хуана Казіміра. Яны налічваюць некалькі дзесяткаў чалавек у мужчынскіх і жаночых пакаленнях⁵⁷. Паводле іспанскага і лацінаамерыканскага звычаю нашчадкі Ігната Дамейкі носяць два прозвішчы: бацькі (першае) і маткі (другое), але ўжываюць першае, бацькоўскае. Таму некаторыя нашчадкі І. Дамейкі ў першым і другім пакаленнях яшчэ афіцыйна насілі яго прозвішча, але потым у жаночых пакаленнях яно павінна было знікнуць. Тым не менш нашчадкі Ігната Дамейкі, улічваючы славу нацыянальнага героя Чылі, захоўваюць яго прозвішча і ў жаночых пакаленнях побач з бацькоўскімі прозвішчамі.

Увогуле, нашчадкамі Ігната Дамейкі былі дзеці яго сына Казіміра Дамейкі Сотамеёр. У яго былі чатыры сыны – Казіміра, Ігнасіё, Хуан і Карлос Дамейка Аламас, і дачка Ана. У Казіміра Дамейка Аламас было таксама чатыры сыны – Леон, Фернанда, Пабла, Хорге. У Ігнасіё Дамейкі Аламас – два сыны: Эрнан і Ігнасіё Дамейка Бульнес і тры дачкі. У Хуана Дамейкі Аламас – тры сыны: Хуан, Андрэс і Мігуэль Дамейка Леа-Пласа і дзве дачкі. У Карласа Дамейкі Аламаса – чатыры сыны: Карлас, Алехандра, Сергіё і Хав’ер Дамейка Віньё і адна дачка.

Сярод нашчадкаў Дамейкі ў Чылі па ўсіх лініях ёсць і святары, і манахіні. Род Дамейкаў працягваецца, і ўсе яго прадстаўнікі з гонарам носяць імя свайго славулага продка.

---

⁵⁷ Тамсама. S. 579—584.

Эдуард Дубянецкі (Мінск)

Адметныя рысы ментальнасці Ігната Дамейкі

Ігнат Дамейка – сусветна вядомы сын беларускага народа, які па волі лёсу ўнёс прыкметны ўклад у навукова-культурную спадчыну далёкай паўднёва-амерыканскай Чылійскай рэспублікі. Ён быў універсальнай, энцыклапедычна адукаванай асобай. Таму яго ва ўсім свеце прызнаюць найперш як выдатнага вучонага ў галіне геалогіі і мінералогіі, педагога, інжынера, асветніка, грамадскага дзеяча. Асобныя даследчыкі з большай ці меншай доляй абгрунтаванасці называюць Дамейку таксама пісьменнікам, філосафам, этнографам і нават лінгвістам-практыкам⁵⁸. Яшчэ нашага земляка можна лічыць, на мой погляд, мемуарыстам, фалькларыстам, падарожнікам, сапраўдным паліглотам, бо ён свабодна валодаў беларускай, польскай, французскай, іспанскай мовамі, прычым на дзвюх апошніх мовах пісаў свае навуковыя працы, чытаў публічныя лекцыі.

Пра адметныя рысы ментальнасці (спосабу мыслення, складу розуму) Ігната Дамейкі можна рабіць высновы на падставе вывучэння яго жыццёвага шляху, творчай дзейнасці, апублікаваных навуковых прац, мемуарных твораў. Найперш варта адзначыць рацыянальны, навуковы характар яго мыслення, аб чым сведчаць атрыманая ім грунтоўная адукацыя і мноства праведзеных навуковых даследаванняў. Як вядома, ён вучыўся на фізіка-матэматычным факультэце Віленскага ўніверсітэта, затым у Сарбонскім ўніверсітэце (Парыж). І. Дамейка таксама прымаў удзел у дзейнасці тайнага таварыства “філаматаў”, асноўнымі лозунгамі якога былі айчына, навука, дабрачыннасць⁵⁹. Пазней, пераехаўшы на сталае месца пражывання ў Чылі, ён плённа і аактыўна займаўся навукова-асветніцкай дзейнасцю. Там “Дон Ігнаціо” (так яго паважліва называлі чылійцы) чытаў лекцыі ва ўніверсітэце, вучням у школе, арганізоўваў курсы па вывучэнні хіміі і фізікі, заснаваў фізічную лабараторыю, навуковую бібліятэку, стварыў заалагічную калекцыю, удзельнічаў у рэфармаванні сталічнага ўніверсітэта ў Сант’яга. За выдатныя навуковыя заслугі Дамейку абралі ганаровым членам шматлікіх навуковых таварыстваў. Яго працы неаднаразова публікаваліся ў розных краінах свету, а навуковыя даклады і паведамленні абмяркоўваліся на пасяджэннях Парыжскай акадэміі навук. Таму невыпадкова, што

⁵⁸ Мальдзіс А. Тры Радзімы Ігнацага Дамейкі // Кантакты і дыялогі. 2002. № 7-8. С. 59.

⁵⁹ Доўнар Т.І. Дамейка Ігнат Іпалітавіч // Мысліцелі і асветнікі Беларусі: Энцыкл. даведнік. Мн., 1995. С. 408.

адным з найбольш трапных вызначэнняў Дамейкі было словазлучэнне “Грандэ Адукатар” (“Вялікі Асветнік”).

У той жа час у ментальнасці Дамейкі адыгрывалі даволі важную ролю і рэлігійныя ўяўленні, погляды. Унутраная глыбокая рэлігійнасць заўсёды была яму ўласцівая. Яшчэ ў юнацкія гады ён скончыў піярскую школу ў Шчучыне, дзе добра засвоіў асноўныя рэлігійныя догматы, асновы тэалогіі. Як сведчаць яго творы і ўспаміны, ён ва ўсе часы і ў любых мясцінах стараўся наведваць хрысціянскія храмы, маліцца, звяртацца да Бога за дапамогай у розных жыццёвых сітуацыях. У сваім этнаграфічным нарысе “Падарожжа ў краіну дзікіх індзейцаў араўканаў” Дамейка з сумам гаворыць пра тое, што “сёння ўжо вялікая частка сям’і і сяброў адышла ў свет, у які цяпер ты можаш дастукацца толькі малітвай, толькі просьбай да Бога пра іх вечны спачынак”⁶⁰.

Яшчэ адной рысай ментальнасці Дамейкі можна лічыць патрыятызм, трывалае “ўкараненне” ў свядомасці ўяўленняў аб сваёй першай Радзіме, дзе ён нарадзіўся і вырас. Нягледзячы на тое, што Дамейка прыблізна тры чвэрці свайго жыцця правёў у Чылі, у глыбіні душы ён заўсёды заставаўся патрыётам сваёй Бацькаўшчыны-Беларусі, успамінаў, марыў пра яе, хацеў абавязкова пабачыць. Аднак ажыццявіць гэтую даўнюю мару яму ўдалося толькі ў канцы свайго жыцця, ва ўзросце 82 гадоў. У кнізе “Мае падарожжы: Успаміны выгнанніка” Дамейка так гаворыць пра свае пачуцці перад сустрэчай з Радзімай (жнівень 1884 г.): “З кожным новым днём расло ў маім сэрцы нясцерпнае жаданне як найхутчэй убачыць наш родны дом у Літве, маю радню”⁶¹. У цэлым Дамейку можна лічыць сапраўдным патрыётам адразу двух краін – Беларусі (ці “Літвы”, паводле вызначэння самога Дамейкі) і Чылі. Таму невыпадкова, што на Міжнароднай навуковай сесіі (Сант’яга, красавік 2002 г.) першым словам, якім быў ахарактарызаваны наш суайчыннік, было менавіта “Патрыёт”⁶².

Ігнат Дамейка быў надзвычай энергічным чалавекам-стваральнікам. Усё жыццё імкнуўся ён адкрываць нешта новае, цікавае, а потым несці набытыя веды людзям, што ён і рабіў у сваіх шматлікіх лекцыях, сустрэчах, на занятках з вучнямі, слухачамі. Выклікае асабліваю павагу той факт, што наш зямляк ніколі не

---

⁶⁰ Дамейка І. Падарожжа ў краіну дзікіх індзейцаў араўканаў // Філаматы і філарэты: 36. Мн., 1998. С. 289.

⁶¹ Дамейка І. Мае падарожжы: Успаміны выгнанніка // Філаматы і філарэты. С. 310

⁶² Гл.: Кантакты і дыялогі. 2002. № 7—8. С. 59.

здаваўся перад шматлікімі выпрабаваннямі, цяжкасцямі. Нават пасля вымушанага ад'езду з роднай беларускай зямлі ён даволі хутка зрабіў выдатную навуковую і службовую кар'еру на далёкай новай радзіме. Менавіта такіх самаахвярных, таленавітых, патрыятычна настроеных людзей нам усім цяпер трэба шанаваць, заўсёды памятаць пра іх навуковы і грамадзянскі подзвіг, раўняцца на іх у сваім паўсядзённым жыцці, звяртаць з імі свае ўчынкi і паводзіны, і, нарэшце, годна працягваць іх высакародную справу.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год

ЗМЕСТ

Любоў Уладыкоўская-Канаплянік (Мінск)
Ігнат Дамейка і сучасная Беларусь (Уступнае слова)

Lubou Uladykouskaja-Kanaplanik (Minsk)
Ihnat Damiejka and the present-day Belarus Opening address

Адам Плуг
[Да Ігната Дамейкі]

Уладзімір Красюк (Мінск)
Дзятлаўскія старонкі жыццяпісу

Святлана Кошур (Карэлічы)
Матэрыялы пра Ігната Дамейку ў экспазіцыі і фондах Карэліцкага
краязнаўчага музея «Зямля і людзі»

Ядвіга Аношка (Мінск)
«Малая Радзіма» Ігната Дамейкі

Марыя Жабінская (Мінск)
Фальклор Карэліцкага раёна — калыска Ігната Дамейкі

Уладзімір Конан (Мінск)
Вобраз Ігната Дамейкі ў творчасці Адама Міцкевіча

Уладзімір Навумовіч (Мінск)
Гістарычная і сацыяльная дэтэрмінаванасць жыццёвых і творчых лёсаў Ігната
Дамейкі, Адама Міцкевіча, Яна Чачота

Вольга Гарбачова (Мінск)
Паўстанне 1830–1831 гг. у лёсе Ігната Дамейкі

Здзіслаў Сіцко (Мінск)
Некаторыя лінгвістычныя асаблівасці ўспамінаў Ігната Дамейкі «Мае
падарожжы. Дзённікі выгнанніка»

Кастусь Цвірка (Мінск)
«Мае падарожжы» Ігната Дамейкі ў серыі «Беларускі кнігазбор»

Міхась Маліноўскі (Баранавічы)
Крашын — месца прыцягнення Ігната Дамейкі

Яўген Філіповіч (г. п. Гарадзішча)

Ігнат Дамейка — не ікона, а зямны чалавек

Вадзім Салееў (Мінск)

Ігнат Дамейка і праблемы міжкультурнага ўзаемадачынення

Зміцер Яцкевіч (Мінск)

Дакументы XVII–XVIII стст. па гісторыі радзімы І. Дамейкі Мядзведкі ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі

Мікола Багадзяж (Мінск)

Ігнат Дамейка як гуманіст і інтэрнацыяналіст

Мікола Купава (Мінск)

Ухвала сходу грамадскасці г. Менска, прысвечанага 2000-годдзю ад часу нараджэння Ігната Дамейкі

Уладзімір Сўчыкаў (Мінск)

Мой Дамейка (Невялічкае эсэ з нагоды юбілею)

Ігорь Захаренко (Мінск)

Вклад Игнатия Домейко в мировую науку (чилийские исследования 1838–1846 гг.)

Павел Жумарь (Мінск)

К вопросу о научной и просветительской деятельности Игнатия Домейко в Чили

Алесь Сімакоў (Гомель)

Дамейка, Араўканія і мапучэ: Стэрэатыпы беларускай дамейкіяны

Сямён Кручак (Мінск)

Нашчадкам І. Дамейкі раскрываць таямніцы нетраў зямлі беларускай

Анатоль Грыцкевіч (Мінск)

Радавод Ігната Дамейкі

Эдуард Дубянецкі (Мінск)

Адметныя рысы ментальнасці Ігната Дамейкі

©Калектыў аўтараў, 2002